KURTULUŞ

sosyalist dergi

«SOSYAL - EMPERYALİZM»
TEORİSİ (!)
«YENİ» NARODNİZMİN
TEORİSİDİR
(VI)

KÜRDİSTAN TARİHİ
ve
KÜRT
ULUSAL HAREKETLERİ
UZERİNE
BİR YAKLAŞIM

VİETNAM - KAMBOÇYA
ÇATIŞMASI
Wilfred Burchett

HAZİRAN
TEMMUZ
1978

25

KURTULUŞ

sosyalist dergi

AYLIK DERGİ
HAZİRAN-TEMMUZ 1978
YIL: 3 — CİLT: 5 — SAYI: 25

Sahibi: İsmail AYÇİÇEK/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Mustafa EKER/Yönetim adresi: İbrahim Müteferrika Sok. Fazilet Han, Kat: 4, No. 409 ULUS -ANKARA/Yazışma Adresi: Posta Kutusu: 308 Kızılay-ANKARA/Abone Bedeli: Yıllık 150 TL.'dir. Yurt dışı abone bedeli iki katıdır./Her türlü ödeme için: İsmail Ayçiçek, Posta Çeki No: 100994

İ Ç İ N D E K İ L E R

KURTULUŞ OKURLARINA,

Mayıs 1978 tarihinde çıkan 24. sayısıyla ikinci senesini dolduran Kurtuluş sosyalist dergi, bazı teknik nedenlerden dolayı yayınına bir ay ara vermek zorunda kaldı. Bundan dolayı bütün okurlarımızdan özür dileriz.

25. sayımızdan itibaren, önümüze çıkan teknik ve mali engelleri yenebilmek için, siz okurlarımızın anlayışla karşılayacağını tahmin ettiğimiz, bir fiyat değişikliği söz konusu olmuştur. Dergimizin fiyatı bu sayıdan itibaren 15. TL. olarak tespit edilmiştir. Buna bağımlı olarak abone bedellerinde de bir artış olmuş, *bir yıllık abone bedeli 150. TL'ye, altı aylık abone bedeli 75. TL.'ye* çıkarılmıştır.

Devrimci bir yayın organının en önemli desteği okurlarıdır. Bunun bilincinde olan Kurtuluş sosyalist dergi, okuyucularının istekleri doğrultusunda, zamanında çıkma, yayınını muntazam sürdürme konularında gerekli hassasiyeti göstermeye, okuyucularının ilgisi oranında özenle dikkat edecektir.

KURTULUŞ

Dizgi-Baskı: UFUK Matbaası

«Sosyal-Emperyalizm» Teorisi (!) «Yeni» Narodnizmin Teorisidir - 6

VIII. SOVYET EKONOMİSİ VE «SOSYAL-EMPERYALİZM» TEORİSYENLERİNİN «ELEŞTİRİ»LERİ

Sovyetler Birliği'nde Kruşçev'in Merkez Komitesi Birinci Sekreterliğine seçilmesinden sonra yapılan «ekonomik reform»lar; gerek uluslararası sosyalist hareket içerisinde, gerekse kapitalist ülkelerde, Sovyet ekonomisi ve sosyalist ekonomi üzerinde bir dizi tartışmalara yol açmıştır. Bu «ekonomik reform»lar şunlardır: 1957 yılında endüstriyel bakanlıkların yerini bölgesel ekonomik konseylere bırakması, 1959 yılında bankacılığın daha fazla merkezileştirilmesi, 1961 yılında rublenin yurt içindeki değerinin artırılması, 1963 yılında tasarruf bankalarının *Devlet Bankası*'na bağlanması, 1965 de kâr kriterinin resmi kabulü, işletme ve çiftliklerin daha geniş bağımsızlığa kavuşması, bölgesel ekonomik konseylerin yerini merkezi ekonomik bakanlıkların alması, 1967 yılında üretici fiyatları reformu; tarımda ticari muhasebenin genişletilmesi, 1969-70 toprak kullanımının rasyonalizasyonu ve kollektif çiftliğin ticarileştirilmesi.

Bu bölümde «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin sözkonusu «ekonomik reform»larla ilgili «eleştirileri»ni ele alacak ve konuyla ilgili bazı noktaları açmağa çalışacağız.

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenleri, Stalin'in

> «... bizde kapitalizmin eski kategorilerinin dış görünüşü özellikle korunmuştur; **öze gelince, bu kategoriler ulusal ekonominin, sosyalist ekonominin gelişmesinin zorunluluklarına göre kökünden değişmiştir»** (J. Stalin, Son Yazılar; Sol Y. sy. 106, abç.)

Şeklinde vurguladığı gerçeği söz ardı etmekte ve söz konusu «ekonomik reform»ları birbirinden ve daha önceki Sovyet ekonomisinden kopararak ele almaktadırlar. Bundan dolayı «eleştiriler»i, varlığını iddia ettikleri «tekelci bürokrat devlet kapitalizmi»nin bir açıklamasını değil, tam tersine bu «görüş»ün desteklenmesini sağlayan subjektif ve ilkel olduğu kadar gerçeklerden uzak bir değerlendirmedir. Kapitalizmin eski kategorilerinin dış görünüşüne - biçimine - sarılıp *öz*'ü görmezlikten geldikleri içindir ki, sorunu «kapitalizm mi, sosyalizm mi?» çerçevesi içerisinde ele almakta, hareketi kavrayamamakta ve daha baştan çözümsüzlük içine düşmektedirler.

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinden Willi Dickhut, *önce* «yeni burjuvazi»nin iktidarı ele geçirdiğine «iman» ettikten sonra şu iddiayla ortaya çıkmaktadır:

> «Yeni burjuvazinin Sovyetler Birliği'nde kapitalist kâr ilkesini - gerek teoride gerekse *pratikte* - *nasıl ekonominin* kılavuzu haline getirdiğini; ve aynı zamanda, yalnızca bir muhasebe büyüklüğü olan kârı, nasıl da egemen sınıfın zenginleşmesi ve işçi sınıfının yozlaşması için dogrudan bir kaynak haline gönüştürdüğünü tek tek kanıtlayacağız.» (W. Dickhut, S. B. Kapitalizmin Restorasyonu, Kitap II, sy. 20.)

Sovyet ekonomisiyle ilgili olarak yapılan eleştirilere geçmeden önce, «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin «eleştirdikleri» noktalar olan «kâr» ve «maddi teşvik» konularını anlayabilmek için, Sovyet ekonomisinde bu kategorilerin geçmişteki ve bugünkü yerini ve işleyişini kısaca açmağa çalışacağız.

Sovyet ekonomisinde planlamada bilançolar yöntemi kullanılmaktadır. Planlama sistemiyle ilgili ekonomik planlar esas olarak, imalat programları ve plân süresince izlenen hedefler politikası ile gerçek şeyler arasındaki niceliksel ilişkiyi ifade eden maddi dengelerden ibarettir. Bilanço yöntemine göre, her bilanço, iki dengeli kısımdan oluşmaktadır: Gelirler ve harcamalar. Sovyet plan servisleri üç tip bilanço hazırlamaktadırlar: Maddi bilançolar (üretim planı), değer bilançoları (fi-

nansman planı, para olarak) ve iş bilançoları (çalışma gücü olarak).

Üretim ile tüketim arasındaki ilişkiyi kurmaya yarayan *üretim planı* (maddi bilançolar), en önemli sınai ve tarımsal ürün ketegorileri için hazırlanır (madenler, iş makineleri, petrol, kömür, tahıl, et vb. bilançoları). Bu bilançolar aynı zamanda ulusal ekonominin bütün sektörlerine üretim araçları ve halka tüketim malları sağlanması amacıyla yapılan gereç ve azık sağlama planlarının yapılabilmesi için de zorunludur.

Üretim planı yanında, para-fiyat ile ifade edilmesi gereken dengeleri kapsayan *Finansman Planı* yer alır. Finansman planı, kredi planı, nakit planı ve bütçeden meydana gelir. Bu plan dolaşımdaki para miktarını belirlemeye ve bu dolaşımı düzenlemeye yardım eder. «Kâr» meselesini, finansman planını bilmeden anlayabilmek mümkün değildir.

İş (çalışma gücü) bilançosu, ulusal ekonominin sektörler itibariyle işgücü ihtiyaçlarını öngörür. Bu bilanço yardımıyla faal nüfusun tam istihdamı (herkese iş) ve emek kaynaklarının nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesi sağlanır.

Şimdi finansman planını biraz daha açmağa çalışarak «Kâr» meselesini anlamaya çalışalım. Finansman planı ile üretim planı birbirine bağlı planlardır ve temel olan üretim planıdır. Finansman planının üretim planına adapte edilmesinde en önemli husus, üretim programlarına ait maliyet hesaplarının para ile ifade edilmesidir.

Bunun için Sovyet ekonomisinde kullanılan fiyat kategorileri olan *işletme fiyatı, işletme teslim fiyatı* (Endüstri teslim fiyatı), *sanayi toptan fiyatı* arasındaki ve bunlarla perakende fiyatı arasındaki ilişkiyi bilmek gerekmektedir.

İşletme fiyatı; parasal olarak ifade edilen işletmenin üretim araçları, hammaddeler ve gereç harcamaları ile çalışma karşılığının ödenmesini temsil eden (tesise ayrılan amortisman miktarı ve yönetim giderleri dahil olmak üzere) «planlanmış maliyete» karşılık gelen *maliyet fiyatına*, «planlanmış kâr» olarak bilinen bir miktarın eklenmesiyle bulunur. Bu fiyat, imalat tamamlandığı ve malların toptan dağıtım teşkilatına gönderildiği anda, işletmenin bankadaki alacak hesabına kaydedilen para miktarını tayin eden fiyattır. İşletmeler imalat kotalarını tamamladıkça, *Devlet Bankası*'ndaki hesaplarına, ticari organizasyona gönderdikleri mal değeri kadar alacak kaydedilir ve sözkonusu işletmenin hammadde tüketimi, ücret ödemeleri gibi şeyler için yaptığı harcamalardan gelen borçları otomatikman tasfiye edilir. Yani burada para, bir dolaşım aracından çok bir hesaplama büyüklüğü olarak işlem görür ve banka aracılığıyla işletmenin günlük devamlı kontrolünün sağlanmasına (işletmenin üretim planını yerine getirmedeki başarı derecesini, gecikmelerini, yetersizliklerini anlamaya da) yarar. Kârın ne şekilde bir işlem gördüğüne geçmeden önce fiyatlarla ilgili kısmı bitirelim.

TABLO I: SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE FİYATLAR:

Perakende farkı
Toptancı farkı
MUAMELE VERGİSİ
KÂR
İŞLETME MALİYETİ

İşletme fiyatı
Endüstri teslim fiyatı
Sanayi toptan fiyatı
Perakende fiyatı

Üretimin geliştirilebilmesi için sosyalist ekonomide üretim araçları üretimi («A» grubu) tüketim araçları üretiminden («B» grubundan) bir miktar fazla olmak

zorundadır. Sosyalist ekonominin inşası döneminde bu fark daha büyüktür. Bir an için bütün ücretlerin tamamen tüketildiğini yani, yeni yatırımlar için (üretimin geliştirilmesi için) biriktirilmediğini varsayalım; bu noktada tüketicilerin tüm giderleri maliyet fiyatıyla değerlendirilen cari (güncel) tüketim eşya arzına eşit olacak ve yeni yatırımlara kaynaklık edebilecek hiçbir tasarruf ortaya çıkmayacaktı.* Marx'ın *GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ* adlı eserinde belirttiği «üretimin geliştirilmesi için ilave kısım», Sovyetler Birliği'nde işletme karlarından aktarılan parçanın yanında, planlı bir şekilde fiyatların, işletme fiyatı üzerinden alınan bir vergi (muamele vergisi) yardımıyla arttırılması ile ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde, tüketicilerin tüm giderleri ile perakende pazara gelen eşya miktarı arasında bir fark oluşturularak, bu fark, *doğrudan* devlet bütçesine aktarılmaktadır. İşte *endüstri teslim fiyatı,* işletme fiyatı ile bu fiyat üzerinden alınan muamele vergisinin toplamıdır.

Sanayi toptan fiyatı, endüstri teslim fiyatıyla toptan satış örgütünün planlanmış kârı ve masrafların toplamından oluşur.

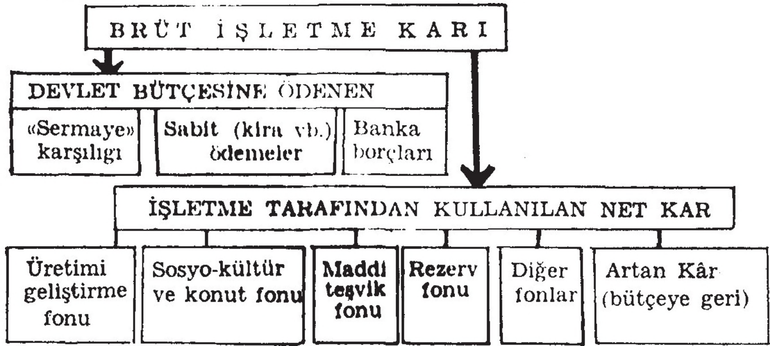
Perakende fiyatlar, halkın, metaları, devlet ve kooperatifler ticaret örgütünden satın aldığı fiyatlardır. Bu sanayi toptan fiyatıyla, perakende ticaret masraf ve kârlarının toplamına eşittir.

Yeni yatırımlar için gerekli fonun oluşmasında muamele vergisi, devletin *doğrudan* bütçeye aktardığı kısmı oluşturur. Bunun yanında devlet, bir de işletmelerde oluşan kârdan bir kısmını bütçeye aktararak bu fona katar. Şimdi kârın ne şekilde bir işlem gördüğünü açıklamaya çalışarak, kârdan işletmeler aracılığıyla, dolaylı bir şekilde bütçeye aktarılan kısımla, işletmelerde kalan kısmın nasıl kullanıldığını belirtelim.

---

* Burada işletmelerin kârı üretici olmayan sektörlerin giderlerine ayrılmıştır.

TABLO II: SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE İŞLETME KÂRLARININ DAĞILIMI *

Sovyetler Birliği'nde yukarıda ana hatlarını belirtmeye çalıştığımız fiyat sisteminin bir icabı olarak, işletmenin elde ettiği gerçek kâr, planlanmış maliyete tekabül ettirilecek gerçek maliyet fiyatına göre değişir. Eğer işletme, imalat programını planlanan maliyetten *daha düşük* bir şekilde yerine getirerek ekonomik bir şekilde gerçekleştirirse, planlanan kârdan daha yüksek bir kâr sağlamış olacak; bunun tersine, imalat programını planlanan maliyetten *daha yüksek* bir şekilde gerçekleştirirse planlanan kârdan daha düşük bir kâr elde edecektir. Bu şekilde işletme, maksimum verim elde etme bakımından teşvik edilmiş olmakta, tersi bir durumda ise birçok şeyi kaybetmektedir.

Yukarıdaki tabloda şematik olarak belirttiğimiz gibi elde edilen kârın bir kısmı vergi olarak genel bütçeye gitmekte, bir kısmı sanayideki sermaye birikimi amacıyla Sanayi Bankası'na (Prombank) yatırılmakta ve geri kalan miktar ise «Müdüriyet fonu» veya «İşletme yönetim fonu» olarak adlandırılarak işletmeye bırakılmaktadır. Bu fon, «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin ileri sürdükleri gibi 1956'dan sonra ortaya çıkmış birşey değildir. 19 Nisan 1936 tarihinde kurulmuştur.

---

* KAYNAK: Sovyet Financial System, Moskow, P. Publishers, 1969.

İşletme yönetim fonunun yarısı kanunen işçilerin konut ihtiyacına ayrılmaktadır. 19 Nisan 1936 tarihli kararın diğer hükümleri şunlardır:

«İşletmede çalışan bütün işçilerin kültürel hayatlarını geliştirici hizmetler (kreşler, çocuk bahçeleri, kulüpler, yemekhaneler gibi), kendilerini gösteren işçilere prim, tamamlayıcı çalışmalar ve rasyonalizasyon tedbirleri ve teknikal propaganda. **Bu fonun sarfediliş şeklini işletme yöneticisi ile sendikanın fabrika komitesi birlikte tesbit ederler.**» (Spravochnik Sovetska Rabotnika, sy. 746 - 747, abc.)*

Sovyetler Birliği'nde kâr ve muamele vergisi'nin bütçedeki miktarlarında oluşan değişme ve gelişme tablo III'de gösterilmiştir.

TABLO III:

	TOPLAM GELİRLER (Milyar Ruble)	MUAMELE VERGİSİ (Milyar Ruble)	KÂR (Milyar Ruble)
1940	18.0	10.6	2.2
1965	102.3	38.7	30.9
1970	156.7	49.4	54.2
1971	166.0	54.5	55.6
1972	175.1	55.6	60.0
1973	187.8	59.1	60.0

(KAYNAK Rakamlarla S.S.C.B. 1974 («Statistika» Yayınları, 1975 Aktaran: Enternasyonal, sa. 2, sy. 45)

Sovyetler Birliği'nde 1965'e kadar sosyalist birikim esas olarak yukarıda aktardığımız şekilde bütçeye doğrudan aktarılan «muamele vergisi» ile sağlanırken, 1965'de bilanço yönteminde yapılan bir değişiklikle işletmelerin kârlarından bütçeye yapılan aktarmalarla sağlanmaya başlamıştır. Bu *yöntem değişikliğinin,* ekonominin özünde bir değişiklik yaptığını iddia etmek mümkün değildir. «Sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin «revizyonistler, kapitalist kârı Sovyet ekonomisinin ana ilkesi haline getirdiler» şeklindeki iddiaları sosyalist eko-

* 1917'den bu yana Sovyet Ekonomisinin gelişimi, Maurice Dobb, s. 352.

nomi ve Sovyet ekonomisi hakkındaki bilgisizliklerinin ve sahtekârlıklarının bir ürünüdür. Çünkü, yukarıda da açıkladığımız gibi, Sovyet ekonomisinde finansman sistemi içerisinde kâr kategorisi 1956'dan (yani Kruşçev'in M.K. Birinci Sekreterliği'ne seçilmesinden) önce de vardır, yeni ortaya çıkarılmış birşey değildir. İkincisi, kapitalist ve sosyalist kâr arasındaki benzerlik ekonomi içindeki işlevinden çok isimde bir benzerliktir. Çünkü, kapitalizmde kâr ekonominin esas itici gücüdür. Özel işletme kâr hedeflerini tesbit eder, bu amacı takip ederken, üretim, içinde işgücü ve diğer makina hammadde vb.'nin birleştirilerek harekete geçirildiği bir araçtan başka birşey değildir. Sosyalizmde ise yukarıda açıkladığımız gibi kâr, bir amaç değil bir araçtır, İşletmenin gösterdiği başarıyı ve verimliliği ölçmeye yarar. İşletmeler, planın önceden ön gördüğü üretim miktarı ve satış fiyatı ile üretimi kısıtlayarak kârı arttıramaz. Kâr, sosyalist üretimin arkasındaki yönlendirici güçlerden sadece birisidir.

«Sosyal emperyalizm» teorisyenlerinden Willi Dickhut, Sovyetler Birliği'nde kârdaki büyümenin önemli olmadığını belirttikten sonra şöyle demektedir:

> **«Aslında önemli olan kârdaki büyüme değildir. Belirleyici olan, kârın giderek daha büyük bir kısmının devlet bütçesine aktarılmaması,** şu veya bu amaç için işletmelerde kalması, hatta önemli bir kısmının, işletme müdürlerinin ve yönetci memurların zenginleşmesine hizmet etmesidir.» (Willi Dichkut, Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu, sy: 29, abç)

Görüldüğü gibi Willi Dickhut, burada kârın büyük bir kısmının devlet bütçesine aktarılmadığını söylüyor. Daha sonra ise,

> **«Yeni burjuvazinin temel zenginleşme kaynağı - münferit işletmelerdeki kârlar ve primler değil, merkezi devlet bütçesidir.»** (age, sy: 59, abç)

Diyerek; kâr meselesini anlamayadığı gibi, hayalinda yarattığı «yeni burjuvazi»nin «temel zenginleşme» kaynağının giderek zayıfladığını söylemiş oluyor! Buradan iki sonuç çıkar; ya «yeni burjuvazi»nin «sömürü-

sünün şiddetlenmesi» sonucu fakirleştiği iddia ediliyor(!), ya da «tekelci bürokrat devlet kapitalizmi»(!), kârların işletmelerde kalmasının gösterdiği gibi(!) merkezi yapısını kaybedip «serbest rekabet»e benzer bir duruma dönüşmektedir!!! Nitekim yazara göre:

> «**İşletme yöneticileri artık**, ekonomiyi, toplumun gereksinmelerini azami olarak doyuracak şekilde düzenlemede tüm gayreti gösteren, işçi sınıfının hizmetkârları değil, **kişisel kârlarını yükseltmede hiçbir manevranın kendilerine kirli görünmediği bağımsız küçük müteşebbislerdir.**» (age, sy: 43, abç)

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenleri, sosyalist ekonomi kapitalist ekonomiye «geri döndü» ile yetinmeyip, «tekelci bürokrat devlet kapitalizmi»nin de, «bağımsız küçük müteşebbisler»in hakim olduğu serbest rekabetçi kapitalizme dönüştüğünü (ya da bu eğilimde olduğunu) iddia ederek saçmalamaktadırlar. Tekelci kapitalizm; tarihsel olarak serbest rekabetin bağrından doğup gelişmiş bir olaydır, serbest rekabetçi kapitalizme «geri dönüş» mümkün değildir. İşletmeleri «bağımsız küçük müteşebbis»lerin yönettiği birimler olarak ele alan «sosyal-emperyalizm» teorisyenleri(!) devlet ve işletmeleri ayrı ayrı meta üreticisi olarak ele alarak sahtekârlık yapmaktadırlar. Bu teorisyenlerin(!) unutturmaya çalıştıkları, Sovyetler Birliği'nde devlet işletmeleri ve kolhozların toplam üretimdeki büyük yeridir.

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinden Willi Dickhut, «kâr gayesi ve maddi teşviğe bağlı olarak bürokratik planlamanın etkilerini göstermek istiyoruz» diyerek, birkaç örneğe dayanıp bazı iddialar öne sürmektedir. Bunlardan birinde şöyle demektedir:

> «Plan hedeflerine ulaşılmasını ve bunların aşılmasını sağlamak amacıyla fabrika yönetimleri, kendi üretim kapasitelerini olduğundan düşük ve işletme masraflarını olduğundan yüksek göstermektedirler. **Bu gelecek yıl için düşük plan hedefleri saptanması amacıyla kapasitenin tam olarak kullanılmasını önlemek demektir.** Plan hedeflerinin devamlı bir şekilde gerçekleştirilmesi veya bu hedeflerin devamlı olarak aşılması, fabrika yönetiminin saygınlığını ve **özel primleri yükseltmektedir.**» (age, sy: 95, abç)

Yani, yazara göre işletme yöneticisi daha fazla «özel prim» almak amacıyla plan yapılırken üretebileceği miktarı düşük göstermekte, bu da kapasitenin tam olarak kullanılmasını önlemektedir. Yazarın unuttuğu şunlardır: Birincisi, işletme yöneticisi plan hedeflerini aşmadan «özel prim» alamaz. Prim almak için, plan hedeflerini aştığında kapasiteyi kullanmış olur. Ikincisi, plan hedeflerini işletme yöneticisi kendisi saptamaz, sendika komitesinin fikrini gözönünde bulundurmak zorundadır. («Sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin unutturmaya çalıştıkları unsurlardan birisi de, SENDİKALAR'ın Sovyet ekonomisindeki yeri ve işlevidir. Bunu «maddi teşvik»le ilgili bölümde açmaya çalışacağız.) Bunu bir örnek üzerinde açıklamaya çalışalım: İşletme yöneticisinin, sendikanın fabrika komitesiyle de anlaşarak plan hedeflerini düşük gösterdiğini varsayalım. İşletme yöneticisi, örneğin 80.000 ayakkabı yapabilecekken bunu 70.000 ayakkabı olarak göstersin. Bu halde plan dönemi sonunda, fazladan ürettiği 10.000 ayakkabı için «verimi arttırma» gerekçesiyle prim alabilecektir. Ancak üretimin sonucunda 80.000 ayakkabı yapılmış olacağı için kaynakların kullanılmaması gibi bir durum ortaya çıkmayacaktır.

Eğer bu iddia doğru olsaydı, bütün işletmeciler bu yolu uygulayarak «özel teşvikler»ini arttırmak için plan hedeflerini düşük gösterirlerdi. Bunun sonucu olarak *yıllık genel üretim planının* gösterdiği plan hedefi de düşük saptanmış olur, yıl sonunda da bütün işletmeler önceden söylediklerinden fazla üretmiş olacakları için *plan hedefi* aşılmış olurdu. Halbuki yine Willi Dickhut'un kendisi:

> «Revizyonistler, düşük tutulmuş plan hedeflerini bile çoğunlukla **gerçekleştirememektedirler.**» (age, sy: 110, abç)

Demektedir. O halde ya primler yoktan var olmaktadır, (çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi üretim hedefi aşılmadan «özel prim» verilmez) ya da bu iddia tamamen dayanaksız bir şeydir. Yoktan var olamayacağına göre yazar, hayalindeki canavarlarla döğüşmektedir.

Sovyet ekonomisinde üretim planlı olduğu için, işletmenin bir önceki plan dönemindeki üretim miktarı; kullandığı makinelerin niceliği ve niteliği, işgücünün niceliği ve niteliği, kullandığı hammadde miktarı bellidir. Bundan dolayı işletme bu değerleri gizleyemez. Bu değerlerde bir arttırma yaptığında (örneğin yeni makineler aldığında) bunu banka aracılığıyla yaptığı için burada da gizleme diye birşey söz konusu olamaz. O halde işletme, ancak üretim yönteminde değişiklik yaparak (örneğin, fabrika düzeninde değişiklik yaparak veya yeni iş yöntemleri uygulayarak) maliyeti düşürebilir ve dolayısıyla da kârını arttırabilir. Bu da verimliliğin arttırılması için işletmeden istenen birşeydir. Burada plan hedeflerini düşük gösterme diye birşey sözkonusu olamaz. İşletme verimliliğini arttırmak için yaptığı çalışmalarda planı aksatmamak ve planın öngördüğü üretimi yapmak zorundadır. Willi Dickhut konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

> **«Planın gerçekleştirilmesi yönünde baskı, birçok fabrika yönetimlerini, yenilikler yapmaktan alıkoymaktadır.** Üretim tarzının (her halde üretim yöntemleri demek istiyor! Kurtuluş) genişletilmesi ve değiştirilmesi, üretimde bir gecikme demektir, çünkü değişikliklerin yapılabilmesi için makinaların geçici olarak durdurulması gerekmektedir. Bu planın zamanında gerçekleştirilmesini tehlikeye sokar ve **planın gerçekleştirilmemesi halinde ceza sözkonusudur.»** (age, sy: 97, abç)

Sovyetler Birliği'nde işletme yöneticilerinin planın gerçekleşmemesi halinde cezalandırılmaları, Willi Dickhut'un iddia ettiği gibi «fabrika yönetimlerini yeni yelikler yapmaktan» alıkoymaz; tersine, işletme yöneticisinin planı gerçekleştirmeden kârı arttırmak için üretimi tehlikeye sokmasını önler. İşletme yöneticisi yeni bir iş yöntemi uygulamak için üretimi durdurmadan önce, bu yöntemi fabrikanın belirli bir bölümünde dener (bu deneme sırasında plan hedeflerini gerçekleştiremezse sonuçlarına katlanır), daha sonra bunu eğer başarılı olmuşsa planlamaya önerir ve bu öneri kabul edilirse o zaman PLAN YAPILIRKEN üretimin belli bir süre durmasından doğacak üretim azalması dikkate alına-

rak PLAN HEDEFİ DÜŞÜK TUTULUR. Ayrıca hemen belirtelim ki, Willi Dickhut'un olumsuzluk örneği olarak verdiği bu durum, Stalin döneminden bu yana uygulanmaktadır.

Sovyet ekonomisinde üretimin nasıl planlandığını ve nasıl kontrol edildiğini konumuz olmadığı için burada geniş olarak açmayacağız. Ancak burada şunu belirtelim ki, Sovyetler Birliği'nde bütün bu olumsuz örneklere ve eğilimlere rağmen üretim planlıdır ve sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir.

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin, Sovyet ekonomisiyle ilgili olarak getirdikleri «eleştiri»lerin kârlarla ilgili olanlarının nasıl gerçeklerden uzak subjektif bir değerlendirme olduğunu yukarıda göstermeye çalıştık. «Maddi teşvik»ler konusuna geçmeden önce konuyla ilgili bir iddiayı da ortaya koyarak, nasıl içi boş bir eleştiri yaptıklarını bir kez daha gösterelim:

> «Kâr gayesi özellikle yedekparça temininde etkisini göstermekte ve birçok işletme ve Kolhoz'ların planlarını gerçekleştirmelerini tehlikeye sokmaktadır. Yedek parçaların imalatında kâr marjı, mamul üretimde olduğundan genellikle daha düşüktür. Ayrıca yedek parçalar, **plan hedeflerinde çoğunlukla para değerlerine göre ifade edilirler.** Bu ... daha yüksek bir kâr getiren ve plan hedeflerini **daha kolay gerçekleştiren en pahalı yedek parçaların** imal edilmesi sonucunu doğurmaktadır.» (age, sy: 100, abç)

Sovyet ekonomisi hakkında inceleme yapmış birinin yukarıdaki iddiayı ortaya atabilmesi mümkün değildir. Çünkü, herşeyden önce işletmelerin üretim maddelerinin nomenklatürü (Başlıca ürünler listesi) planlanmıştır, yani, işletme planda belirtilen ürünleri yapmamazlık edemez. Bundan dolayı «en pahalı» yedek parçaları imal edip, ucuzları yapmamak diye birşey söz konusu olamaz:

> «Yüksek örgenlikler artık şu erekleri saptayacaklardır :
>
> — Sürülecek üretim hacmi;
> — **Başlıca ürünler listesi;**
> — Kârlar tutarı ve kârlılık;
> — Bütçeye verilecek ve bütçeden alınacak tutarlar...»
>
> (Lev Leontiev, Marksist Ekonomi Politiğin İlkeleri, Sol Y. sy: 124, abç)

Daha önce de belirttiğimiz gibi, sosyalist birikimin sağlanabilmesini sağlayan ve bütçeye *doğrudan* ak-

tarılan muamele vergisi yerine 1965'de yapılan «ekonomi reformu» ile bütçeye *işletmelerden* aktarılan **kârın** geçirilmesi; bir başka deyişle, bütçe gelirlerinin **esas** olarak işletmelerden aktarılan kârlar ile sağlan**maya** başlanması, bilanço yönteminde yapılan bir değişiklikten başka birşey değildir ve ekonominin *özünde* bir değişiklik meydana getirmemiştir. Fakat yapılan bu değişiklikle birlikte işletmelerde, kârlarından *bütçeye aktarılmayan* kesimde büyük bir gelişme ortaya çıkarak; işletme tarafından kullanılan *üretimi geliştirme fonu, sosyo-kültürel ve konut fonu, maddi teşvik fonu, rezerv fonu* vb. fonlarda gelişmeler ortaya çıkmıştır. Böylece bireye ve işletme kollektivine yönelik *maddi teşviklere* ağırlık verilmiş olmaktadır.

Bundan sonraki kesimde «maddi teşvik»lerin sosyalizmdeki ve Sovyet ekonomisindeki yeri, ne yönde hareket ettikleri, 1965'deki «ekonomi reformu»ndan önceki ve sonraki durumlarını kabaca belirtmeğe çalışarak «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin «eleştiri»lerinin nasıl havanda su döğmeye benzediğini göstermeye çalışalım.

Sosyalizmin temel ekonomik yasası:

> «Üstün bir teknik temel üzerinde sosyalist üretimi durmadan geliştirerek bütün toplumun durmadan artan maddi ve kültürel gereksinmelerinin azami tatminini sağlamak» tır. (J. Stalin, Son Yazılar, sy :94, abç)

Sosyalist üretimi durmadan arttırabilmek, ancak *emek üretkenliğini* geliştirebilmekle mümkündür. Emek üretkenliğini geliştirmek ise, birim zaman içerisinde ortaya çıkan ürün miktarının arttırılması demektir. Bu şekilde sosyalizmde emek üretkenliğinin gelişmesiyle birlikte maliyetlerde dolayısıyla fiyatlarda bir düşüş olacak, bu da halkın durmadan artan maddi ve kültürel ihtiyaçlarının azami tatmini için kullanılacaktır. Bir yandan-nominal ücretlerin sabit olduğunu varsayarsak-bireylerin yararlanabilecekleri olanaklar artmış olacak, bir yandan da üretimi geliştirme için ayrılan kaynaklarda bir gelişme olacaktır.

Emeğin üretkenliğini arttırabilmek, *esas olarak* üstün bir teknik temelin yaratılması ve geliştirilmesi sa-

yesinde mümkündür. Ancak bu sorunun bir yanıdır, sorunun bir diğer yanı da emeğin yaptığı işle ilgisinin kurulmasıdır. Yani Marx'ın «yabancılaşmış emek» olarak sözünü ettiği yabancılaşma sorununun çözümüdür. Sosyalist ekonominin kurularak toplumun komünizmin «ilk» evresine ulaşmasından sonra gerçi toplumsal anlamda emekçinin yaptığı işle ilgisi kurulmuştur, ancak sorunun bireysel anlamda çözümü, *çalışmanın hiçbir zorlama gerektirmeyen bir zorunluluk* haline geldiği komünizm «üst» evresi koşullarında gerçekleşmiş olacaktır.

O halde, sosyalizmde emek üretkenliğini arttırabilmek için yüksek bir teknik temel sağlamak ve bu temeli geliştirmek zorunludur. Bunun yanında emekçilerin bu tekniği kullanabilecek bilgi ve becerilerini geliştirmek ve yaptıkları işle ilgilerini kurmak da gerekmektedir.

Sosyalizmin kuruluşu döneminde ve sosyalizm döneminde emek üretkenliğinin arttırılması yönünde manevi teşvikler yanında «maddi teşvik» uygulanarak emekçiler; bireysel ve kollektif olarak üretim sonuçlarıyla ilgilenmeye, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeye, üretim araçlarını daha iyi kullanmaya, iş yöntemlerini geliştirmeye teşvik edilirken; biryandan da ücretler, yapılan işin nicelik ve niteliğine göre saptanarak farklı ücret kademeleri uygulanır. Sosyalizmin gelişmesi ve toplumun komünizme gidişiyle birlikte, maddi teşviğin yerini manevi teşvik alırken; «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin iddia ettikleri gibi ücret kademeleri azaltılmaz, emeğin yetkinleşmesi sonucu alt ücret-kademelerinden ücret alan emekçi kalmaz.

Sovyetler Birliği'nde maddi ve manevi teşvikler devrimin ilk yıllarında çeşitli şekillerde uygulanmaya başlamışlardır. Manevi teşviklerin ilk olarak belirgin önem kazandığı savaş yıllarında ortaya çıkan *KOMÜNİST SUBOTNİKLER* bunun ilk örneklerinden biridir. Komünist Subotniklerde işçiler, hafta tatillerinde gönüllü olarak çalışıyorlardı. Lenin, 1918'de *SOVYET HÜKÜMETİNİN ACİL GÖREVLERİ* adlı makalesinde:

«Rus proletaryasının daha bilinçli öncüleri çalışma disiplinini geliştirme görevini tesbit etmeğe başlamışlar-

dır. Örneğin, hem Maden İşçileri Birliği Merkez Komitesi, hemde Sendikalar Genel Konseyi, gerekli tedbir ve kararlar hazırlamaya başlamıştır.» (V. I. Lenin, Sovyet Hükûmetinin Acil görevleri; Ekim Y. sy: 41 - 42)

«Bu çalışma desteklenmeli ve ilerletilmelidir. Parça başına çalışma meselesini ortaya atmalı ve pratikte bunu deneyerek sınamalıyız; Taylor sisteminde bilimsel ve ilerici olan yanları uygulama meselesini ortaya atmalıyız; ücretlerin üretilen malların toplam miktarına, ya da demiryollarının, su ulaşım sisteminin vb. yaptığı toplam işe uygun düşmesini sağlamalıyız.» (age, sy: 42)

Şeklinde önerilerini de sıralıyordu. Aralık 1918 tarihli Sovyet İş Kanununun yayınlanmasıyla kabul edilen parça başına ücret sistemine göre; fabkom'lar (sendikanın fabrika komiteleri) ve fabrika yöneticileri tarafından çeşitli işler için üretim miktarı standartları tespit edilmekte ve bu standarttan fazla üretim üzerine, normal parça başına ücretten %50 fazla ve bu miktarın %20 fazlası için normal ücretin iki katı ücret ödenmektedir. Eğer işçi saptanan standarttan daha az parça üretiyorsa yine saptanan standart ücreti almaktadır. İşçinin kontrolü dışında doğan üretim yavaşlaması halinde; ücreti, normal ücretinin minumum 2/3'ü kadar olmak üzere garantili olmakla birlikte, eğer yavaşlama işçinin kendi hatasından doğuyorsa, en az gerçek ücretin 2/3'ü sınırı geçerli değildir.

Görüldüğü gibi, Sovyetler Birliği'nde 1918 yılında uygulamaya konulan ve «çoğalan parça oranı» adı verilen bu sistemde, sabit bir sınırın üstünde üretim yapanlara *maddi teşvik* verilmektedir. Parça başına ücret sisteminin çeşitli biçimleri uygulanmakla birlikte, Sovyetler Birliği'nde bugün de esas olarak bu sistem uygulanmaktadır.*

Sovyetler Birliği'nde, elbetteki bu ücret sistemini, bütün ekonomide uygulamak, devrimin ilk yıllarında mümkün değildi. Herşeyden önce bu ücret sistemi sosyalist kesimde uygulanmaya çalışılıyordu. 1931-32 yılları arasında Sendikalar Merkez Kurulu, ayrı iş kollarındaki işçiler ve ayrı fabrika komiteleri arasındaki sosyalist rekabetin gelişmesini ele alarak «udarnichestvo»

---

* Parça başına ücretin yanında, zamana göre ücret de kullanılmaktadır.

yani, «vurucu işçi birlikleri» kurdu ve teşvik edici yeni *bir ücret sistemini* kabul etti. Bu işçiler gittikleri fabrikalarda üretimi hızlandırmakta ve en iyi iş örneği vermekteydiler.

1930'ların ortalarında, Sovyetler Birliği'nde emekçiler, emek üretkenliğini arttırıcı yeni bir hareket yarattılar: Bu hareket Stakhanovist harekettir. Bu hareketin en büyük özelliği «vurucu işçi birlikleri»nde olduğu gibi emekçilerin birbirleriyle yarışmalarını değil de çalışma metodlarının geliştirilmesini hedef almış olmasıdır.** Stakhonovist hareketin yaratıcıları uygulanmakta olan ücret sisteminin içerdiği maddi teşviklerden de yararlanmaktaydılar:

> «Stakhanov'un kendisi, önceden ayda 500 - 600 ruble kazanırken, 1935 Eylülünden itibaren 1000 Ruble kazanmaya başladı. Busigin 300 den 1000 Rublenin üstünde, Vinogradova 216 dan 1200 rubleye çıktılar.» (Maurice Dobb, 1917'den bu yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi)

Ancak hareketin en önemli özelliği, işçilerin üretim yöntemlerinde yeni buluşlar yapmaları, üretim yöntemleriyle ilgilenmeye başlamalarıydı. Bir Stakhanovist işçinin ödevi, hızlı çalıştığını göstermek değil, aynı zamanda bunu geri kalmış arkadaşlarına da öğretmek, onları eğitmek ve bu işte onlara yardım etmek olmalıydı. Böylece hareket bireysel olmaktan çıkarak kollektif bir niteliğe büründürülmüştü.

Daha önce de belirttiğimiz gibi 19 Nisan 1939'da kârın bir kısmı işletmelere bırakılarak «müdüriyet fonu» veya «işletme yönetim fonu» adı altında bir fon kurularak maddi teşvikler geliştirildi. Bu fonun bir kısmı işletme kollektifine (yani işletmede çalışanların tümüne) yönelikti (konut, kreşler, çocuk bahçeleri, yemekhaneler, üretimi geliştirme gibi), bir kısmı da bireye *yönelikti (kendilerini* gösteren işçilere prim). Kendilerini gösteren işçilere prim, niceliksel gelişmeleri hedef almıyordu, (çünkü nicelik için prim, parça başına ücret sistemi içinde zaten vardır.) niteliksel gelişmeleri hedef

---

** Örneğin, Stakhanov ekibi, bir işçinin kömür madeninde hem kazıp, hem doldurması işleminin yerine, kazıcılar ve doldurucular şeklinde iki grup halinde üretim yaparak üretimi artırdı.

alıyordu. «Müdüriyet fonu» içindeki konut fonu, sosyokültürel fonlar, maddi teşvik fonu gibi kesimlerin oranları yasalarla belirtilmişti ve kullanılmayan fonlar devlet bütçesinde kalıyordu. Bu fonların kullanılmasının şeklini ise işletme yöneticisi ve sendikanın fabrika komitesi birlikte saptıyorlardı. (Daha sonraları ise bu konuda *bölge ekonomi konseyleri* de söz sahibi olmuşlardır. 1957 yılında kurulan ve endüstriyel bakanlıkların yerini alan bölge ekonomi konseyleri 1965'de ortadan kaldırılmış ve eski uygulamaya geri dönülmüştür.)

Maddi teşvik konusunda 1965'de yapılan değişiklere geçmeden önce, Sovyetler Birliği'nde *Sendikalar*'ın, işyeri komiteleri ile işletme yöneticisi arasındaki ilişkilerinde haklarını ve görevlerini belirleyen «Fabrika ve yerel sendika komitesinin haklarına ilişkin hüküm»lere bakarak; «sosyal-emperyalizm» teorisyenleri(!) nin «işletme yöneticileri bağımsız küçük müteşebbislerdir» şeklindeki iddialarında öne sürdükleri gibi işletme yöneticilerinin ne kadar«bağımsız» (!) «küçük müteşebbis» (!) olduklarını görelim:

«... işçilerin bütün çalışma, iş ücreti, yaşama ve dinlenme sorunlarını, işletme yönetimi tarafından ve yalnızca sendika komitesiyle ortaklaşa çözmesi gerekir.

«Yönetim sendika komitesiyle birlikte iş ücreti formlarını ve sistemini, iç çalışma düzeninin kurallarını saptar; emeğin korunması konusunda yönergeler hazırlar ve onaylar; konut dağıtır. Üretimin planlanması ve organizasyonu, maddi ve mali kaynakların kullanımıyla ilgili sorunların çözümünde ve yönetici işçilerin atanmasında yönetim, sendika komitesinin fikrini gözönünde bulundurmak zorundadır.

«Fazla mesai yapılması ve çok fazla gerek duyulduğunda işçilerin, tatil günlerinde çalıştırılması ancak sendika komitesinin izniyle olabilir. Sendika komitesinin onayı olmadan işçi ve memur yönetim tarafından işletmeden uzaklaştırılamaz. Yönetim; sendika komitesi üyelerini, komitenin onayı olmaksızın cezalandıramaz, başka bir işe geçiremez ve sendika komitesine, komitenin çalışacağı ve toplantı yapabileceği yeri, ulaştırma ve haberleşme araçlarını ücretsiz olarak sağlamak zorundadır.»
(A.P.N. Günümüzde Sovyet Sendikaları, Tan Y. sy: 38 - 39)

1965'de yapılan «ekonomi reformu» ile birlikte kâr kriterinin ön plana getirilmesiyle; bir işletmenin kârları ne kadar büyük olursa kârlardan işletmelere kalan bölüm de o kadar büyüyecek, bu şekilde bireye ve işletme

kollektivine yönelik maddi teşvikler de büyümüş olacaktır. Bütçe gelirlerinin de ağırlıklı olarak kârdan bütçeye aktarılan kesimden oluşturulmaya başlaması nedeniyle Sovyet yöneticileri kârların arttırılmasını istemektedirler. Bu reformla birlikte daha önce de belirttiğimiz gibi işletme kollektifine yönelik maddi teşvikler; üretimi geliştirme fonu, sosyo-kültürel ve konut fonu gibi fonlarda büyük bir gelişme olmuştur. Fakat asıl değişiklik bu fonlardaki miktarların büyümesi değildir; bireye yönelik *maddi teşvik fonu*'nun kapsamının ve işlevinin değiştirilmesidir. Bu değişikliğe göre:

1) Eskiden *MADDİ TEŞVİK FONU;* işletmeler tarafından kullanılan *net kârın* yasalar tarafından saptanmış belli bir kesimini oluştururken; şimdi, *brüt kârın* yasalar tarafından saptanmış belli bir kesimini oluşturmaktadır.

2) Eskiden *MADDİ TEŞVİK FONU,* işletmelerde «*kendilerini gösteren işçilere*» verilirken; şimdi, işletmelerde çalışanların *tümüne,* çalışanların esas ücretleri, çalışma zamanları ve iş disiplini göz önünde bulundurularak verilmektedir.

Bu şekilde Sovyetler Birliği'nde *MADDİ TEŞVİK FONU*'nun miktarı, kârlardan, bütçeye yapılan aktarmalardan etkilenmemekte ve işletmelerde çalışanların ücretlerinde, işletmenin yaptığı kâr miktarıyla değişen bir ek fazlalık eklenerek yükselme sağlanmaktadır. Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nde maddi teşviklerin kapsam ve işlevinde bir genişleme olmuştur. Bu değişikliklerin yapılmasında Sovyet iktisatçılarının görüşlerini ve konuyla ilgili olarak eleştirilerimizi ortaya koymadan önce, Sovyetler Birliği'nde ücretleri, maddi teşvik fonunun bu ücretler üzerindeki etkisini kabaca ortaya koyarak «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin bazı iddialarının ne kadar komik olduğunu gösterelim ve bu «teorisyenler»in Sovyet ekonomisiyle ilgili diğer «eleştiri»lerini ele alalım.

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinden Willi Dickhut:

«Revizyonistler elbette, bu «teşvik fonları» ndan işçilerin ve yönetici memurların hangi genişlikte yararlandıklarını açıklamamaktadırlar.» (Willi Dickhut, Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu ; Kitap : 2, sy : 41)

dedikten sonra konuyla ilgili olarak şu «açıklama» yı yapmaktadır :

«Maddi teşvikler neticede yalnızca işletme yöneticilerinin ve diğer yönetici memurların aylıklarını belirlemekle kalmaz, ayrıca basit işçilerin ve alt düzeydeki memurların ücret ve aylıklarını **belirler.** Patronların haksız kazanılmış olan zenginliklerine oranla işçiler ancak, acınacak kırıntılar elde etmektedirler.» (age, sy: 59, abç)

«Yönetici memurlar»ı el çabukluğu ile «patronlar» yaptıktan sonra, yazar, kendinin de itiraf ettiği gibi «işçilerin ve yönetici memurların hangi genişlikte yararlandıklarını» bilmediği halde «...işçiler ancak, acınacak kırıntılar elde etmektedirler,» diyerek bir varsayım yapmakta, bu varsayıma dayanarak şu sonuca varmaktadır:

«Yine de bu kırıntılar münferit işçilerin gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır... Bu, işçilerin esas ücretlerinin daha başlangıçta, onları primler almaya muhtaç kılacak şekilde düşük saptanmakta olması anlamına gelir.» (age, sy: 59)

Bu dayanaksız iddia, «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin objektif olma paravanası altında, nasıl subjektivizmin batağında yüzdüklerinin en güzel örneklerinden biridir. Çünkü; birincisi, itiraf ettikleri gibi maddi teşviklerin işçilerin ücretlerindeki payını bilmemektedirler; ikincisi, Sovyetler Birliği'nde bütün sanayi işçilerinin gelirlerinin % 10 kadarı primlerden gelmektedir. (Finanse, 9/1968, sy: 62)

Sovyetler Birliği'nde kârın maddi teşvik fonuna ayrılan kısmı ortalama % 6 dır. Örneğin 1968 yılında brüt kârın % 70'i bütçeye aktarılmış, % 30'u işletmelerde kalmıştır. (Komünist, 3/1968, sy: 47) Yine aynı yıl brüt kârın % 6'sı (Komünist, 3/1968, sy: 51) ya da bir başka deyişle «işletmelerin kullandığı net kâr»ın % 20'si «maddi teşvik fonu»na ayrılmıştır.*

---

* KAYNAK : The Economics of Socializm; J. Wilczynski (1970), sy: 53.

«Sosyal emperyalizm» teorisyenlerine göre, Sovyetler Birliği'nde sosyalist bölüşüm ilkesi (Herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre) ortadan kaldırılmıştır:

«..."Yeni ekonomik sistem" in, sosyalist bölüşüm ilkesiyle hiçbir ilgisinin olmadığını kolayca görebiliriz. Çünkü, ... bugün, "maddi ilgiyi sağlamak için oluşturulan fon" un büyüklüğü ve böylece münferit işçiler için ödenen primlerin yüksekliği artık, münferit işçilerin verimlerine değil; hatta kollektifin brüt üretimine bile değil de, kâra, işletmenin kârlılığına bağlıdır.» (Willi Dickhut, age, sy: 67)

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenleri, Sovyetler Birliği'ndeki ücret sisteminden ve bununla birlikte bulunan «maddi teşvik» fonunun işlevinden habersiz olduklarını yukarıdaki iddialarıyla bir kez daha tekrar etmiş olmaktadırlar. Çünkü; birincisi «maddi teşvik fonu»nun büyüklüğü, bu fonun kurulduğu 1936 tarihinden beri kârın büyüklüğüne bağlıdır. İkincisi, işçiler verimleri arttıkça parça başına ücret sistemine göre daha fazla ücret alırlar. Maddi teşvik, bunun üzerine bir ek gelirin eklenmesini sağlar. Üçüncüsü, kârın büyümesi işçilerin veriminden ve işletmenin brüt üretiminden bağımsız birşey değildir.

Sovyetler Birliği'nde ücretlerin çeşitli kollardaki dağılımına bakarak farklılıkları ve hareketin ne doğrultuda olduğunu ortaya koymağa çalışalım. Daha önce de belirttiğimiz gibi sosyalizmde emeğin niceliği ve niteliği dikkate alınarak ücret verilir. Bundan dolayı çeşitli ücret kademeleri vardır. Kafa emeği-kol emeği ve şehir-kır farklılığının çözümlendiği oranda alt ücret kademelerinden ücret alanlar kalmayacaklardır.

«Sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinden Willi Dickhut'un :

«... ücret dereceleri ne kadar çoksa, sömürü de o kadar kolay işler.» (age, sy: 65)

Diyerek Sovyetler Birliği'nde uygulanan ücret kademeleri sistemine karşı çıkmasının hiçbir dayanağı yoktur.

TABLO IV : Ortalama aylık Ücretler

	1950	1960	1971	%
ORTALAMA	64.2	80.6	125.9	96.10
Bilim	93.7	105.3	140.9	50.37
Endüstri	70.8	91.6	137.9	94.77
Yönetici teknik personel	122.9	135.7	181.6	47.76
İşçiler	69.0	89.9	135.4	96.23
Büro elemanı	64.3	73.8	114.4	77.91
Ulaştırma	70.7	87.0	144.0	103.67
Devlet, ekonomi yöneticileri, sosyal organizasyon	68.8	86.4	123.8	79.94
Kredi ve sigorta	66.8	70.7	114.6	71.55
Bilim ve kültür	66.8	69.9	107.4	60.77
Yapım	65.6	93.0	154.4	135.36
Sanat	55.9	63.7	96.4	72.45
Haberleşme	52.9	62.7	99.2	87.52
Mahalli servisler	49.2	57.7	96.8	96.74
Sağlık, spor ve sosyal güvenlik	48.6	58.9	92.9	91.15
Ticaret, makina - teknik donatım	47.0	58.9	96.9	106.17
Tarım	38.3	53.8	106.3	177.54
Yönetici teknik personel, uzmanlar	84.6	115.5	178.4	110.87
İşçiler	36.2	51.9	103.6	186.18
Büro elemanı	51.5	65.7	101.1	96.31

KAYNAK : Narodnde Khozyaistvo USSR 1922 - 72 s. 350, 351 (Politics and the Soviet Union; Mary Nc Auley; 1977; sy: 246)

TABLO IV'den ortaya çıkan sonuçlardan biri, toplumsal zenginliğin artmasıyla orantılı olarak gelişen ücretlerdeki artışların ekonominin bütün kollarında aynı oranda artmamış olmasıdır: Ortalama ücret artışının (% 96.1) *üzerinde* bir artış sağlayanlar içerisinde, en yüksek artışı sağlayanlar *tarım işçileri*'dir. Daha sonra sırasıyla *yapım, ulaştırma* kollarında çalışanların ücretlerindeki artış gelmekte ve *endüstri işçilerinin* üc-

retleri, küçük bir farklılık olmakla birlikte ortalama yüzde ücret artışının üzerinde bulunmaktadır. Ortalama yüzde ücret artışının (% 96.1) *altında* bir ücret artışı sağlayanlar arasında en az ücret artışı sağlayanlar yönetici teknik personel dalında çalışanlardır (% 47.76). Bundan sonra bilim ve kültür dalında çalışanlar gelmektedir. Buradan 1950 - 71 dönemi içerisinde genel olarak işçilerin ücretlerindeki artışın bilim ve kültür dalında çalışanlarla, yönetici teknik personelin ücretlerindeki artıştan fazla olması ortaya çıkmaktadır. Yalnız hemen belirtmemiz gerekir ki, bu olumlu gelişme ücret farklılıklarının azalması anlamında yorumlanmamalıdır. Bu gelişme işçilerin toplumsal zenginlikten aldığı payın bilim ve kültür ve yönetici teknik personelinkinden daha hızlı büyüdüğü anlamına gelir.

Sovyetler Birliği'nde en yüksek ücreti endüstri dalında çalışan yönetici teknik personel almaktadır. Aydınların önemli bir kısmını oluşturan mühendisler ve teknik personel'in ortalama ücretleri 1968 yılında ayda ortalama 150 ruble, işçilerin 104.4 ruble ve memurların 88.2 rubledir. (Trud v SSSR, sy: 139) En büyük işletmeleri kapsamına alan I. kategori işletmelerde ve IV. kategori işletmelerde yönetici teknik personelin içine aldığı çalışma kollarındaki ücret farklılıkları, TABLO V'de gösterilmiştir.

TABLO V: ENDÜSTRİYEL PERSONELİN ÜCRET DAĞILIMI (ayda, ruble)

K.	Direk tör	Baş Müh.	Yardımcı Yönetici	Daire Şefi	Emniyet Şefi	Sektör Şefi
I.	350-400	320-370	250-300	190-220	160-190	130-150
IV.	200-250	190-220	150-180	110-130	110-130	100-120

K.	Kd. Müh. Desinatör, Ekonomist	Müh. Desinatör, Economist	Teknisyen
I.	110-135	100-120	75
IV.	100-120	90-110	70

KAYNAK: L. Kostin, Wages in the USSR Moscow, 1960, sy: 60 (Class Society in Soviet Russia, Marvyn Mathews, s: 92)

TABLO V'de görüldüğü gibi ücret farklılıkları çeşitli meslek kesimleri için varlığını sürdürmektedir. Bundan dolayı yukarıda da belirttiğimiz gibi tablo IV'deki gelişmeler ücret kademelerinin azalması olarak yorumlanamazlar.

«Sosyal - emperyalizm» teorisyenlerinin, Sovyetler Birliği'nde varlığını iddia ettikleri yeni tip (!) tekelci devlet kapitalizmi'ne dayanak (!) olarak öne sürdükleri bir başka konu da: Sovyetler Birliği'nde «kapitalist ücretli emek» düzeninin yeniden doğduğu ve «işsizlik» konusundadır.

«Revizyonist SSCB'de* bu yeni tekelci bürokrat burjuvazi, ulusal ekonominin kanallarını tekelleştirdi, kapitalist ücretli emek düzenini bütünüyle yeniden kurdu, emekçi halk üzerindeki sömürü ve baskıyı arttırdı. 1967'de başlayan sözde «Çiçekino deneyi», SSCB'de **ücretli emeğin bütünüyle yeniden doğduğunu gösteren en iyi kanıttır.»** (Ekonomi Politik, Komün Y. sy: 264, abç)

«Temmuz 1971'de "Çiçekino deneyi" ni uygulayan 121 işletme, işçi sayısını 65.000 kişi azaltmış bulunuyordu. **Bugün Rusya'da bir işsizler ordusu vardır.»** (age, sy: 265, abç)

Sovyetler Birliği'nde ücretler bölgelere göre de farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar özellikle sosyal yardım fonlarının geri bölgelerde, ya da yeni yerleşim merkezlerinde sağladığı avantajlardan ortaya çıkmaktadır. Bunlar daha önce belirttiğimiz *işgücü bilançosu*nun gereklerine göre saptanmaktadır. Bu şekilde Sovyetler Birliği'nde işgücü'nün ulusal ekonominin çeşitli dallarına ve bölgelere dağılımı planlanmaktadır. Yeni yerleşim merkezlerine ve yeni yatırım alanlarına gerekli işgücü, bu ülkede önemli bir sorundur. Ekonominin birçok kolunda ve özellikle birçok sanayi işletmesinde önemli bir işgücü fazlalığı vardır. Bu, ulusal ekonomiyi iki doğrultuda etkilemektedir: Birincisi, maliyetleri yükseltmektedir; ikincisi, yukarıda değindiğimiz işgücü talebiyle ilgili önemli bir kaynağı temsil etmektedir. İşte «Çiçekino deneyi» diye sözü edilen uygulama, bu sorunların çözümü için yapılan çalışmalardan *sadece biridir.* Bu deneyde, Çiçekino Kimya Kombinası'nda çalışan işçilerin bir kısmı işten çıkarılarak ma-

---

* "Revizyonist SSCB" deyimi neyi ifade eder? Bir ülkenin revizyonistliğinden bahsetmek saçmalığını!

liyetler düşürülmüş ve dolayısiyla kâr arttırılmıştır. Aynı zamanda da çeşitli sektörlerin ve bölgelerin işgücü talepleriyle ilgili olarak bir kaynak da ortaya çıkarılmış olmaktadır.

«Sosyal - emperyalizm» teorisyenlerinin iddia ettikleri gibi bu uygulama ile «işsizler ordusu» ortaya çıkmamıştır. Çünkü, bir işyerinden çıkarılacak işçiler için yeni bir iş olanağı yaratılmadan ve sendikanın haberi ve rızası olmadan hiçbir işletme yöneticisi işçileri işten çıkaramaz. «Çiçekino deneyini uygulayan 121 işletme, işçi sayısını 65.000 kişi azaltmış» tır, «bu işçiler işsiz kaldılar» iddiasının hiçbir dayanağı yoktur. Yine bu teorisyenlerin «Sovyet hainler kliği, Lenin'in kesinlikle "kanlı sistem" olarak mahkum ettiği Taylor yöntemini yeniden ortaya sürmektedir» şeklindeki iddiaları ise, Sovyetler Birliği'nde uygulanmasına devam edilen ve daha önce belirttiğimiz «çoğalan parça oranı» adı verilen ücret sistemi hakkında burjuva yazarlarının daha önce ileri sürdükleri «Rus usulü Taylorizm» iddialarının yeni bir tekrarından başka birşey değildir. Lenin, 1918 de, «Taylor sisteminde bilimsel ve ilerici olan yanları uygulama meselesi olarak ortaya atmalıyız.» derken Taylorizmi mi savunuyordu? Sorunları biçimsel olarak ele alan ve şartlardan koparan «sosyal - emperyalizm» teorisyenleri işin özünü büsbütün gözden kaçırmışlardır.

«Sosyal - emperyalizm» teorisyenlerinin iddialarından birisi de : «Birleşik şirketler, SSCB'de tekelci kapitalizmin örgütlenmesinin temel biçimidir.» (age, sy: 261) şeklindedir. Bu teorisyenler, Sovyetler Birliği'nde var olan *tröstleri* ve şimdi yeniden kurulmakta olan *kombinaları* «tekelci kapitalizmin örgütlenmesinin temel biçimleridir.» diye ilan ettiklerine göre ya bir kez daha Sovyet Ekonomisi konusundaki bilgisizliklerini sergiliyorlar, ya da Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde sosyalist ekonominin değil de «tekelci kapitalizm» in örgütlendiğini söylüyorlar.

Sovyetler Birliği'nde sanayinin yönetim tipi bakımından ağır sanayi ve hafif sanayide 1930'da taban-

daki fabrika ile onun üstündeki *Vesenkha** arasında çeşitli kademeleri kapsayan bir hiyerarşi mevcuttu. Vesenkha'nın içerisinde sanayi daireleri mevcuttu. Onların altında kombina adı verilen ve 1930'da kurulan birleşik sanayi grupları vardı. Bu kombinaların altında ise, kendi yönetim kurullarına sahip tröstler bulunuyordu. 1934'de kombinalar ilga edildiler ve mevcut tröst sayısı da azaltıldı. Bununla birlikte bütün kombinalar ortadan kaldırılmadılar. Kombinaların yerini, 1939 yılında sayısı 21 olan sanayi komiserlikleri aldı. Bu komiserlikler kombinalara ait olan satış, donatım temin etme ve yönetici personel tayini yetkilerini devraldılar. Ayrıca Vesenkha'ya bağlı olan bilimsel araştırma merkezleri de bundan böyle komiserliklere bağlandı. Başlangıçta sayısı üç olan sanayi komiserliklerinin (ağır sanayi, hafif sanayi ve kereste sanayi) sayısı (1934) yukarıda da belirttiğimiz gibi 1939'da 21'di. İkinci dünya savaşından sonra ise bunların sayısı daha da arttı. Tröstler ise kombinaların aksine varlıklarını sürdürmeğe devam ettiler. Kombinaların yeniden kurulması ile ilgili gelişmeleri «işletmelerin operasyonel iktisadi özerklikleri» ndeki değişmelerle birlikte ele alacağız. Ancak burada hemen belirtelim ki «sosyal - emperyalizm» teorisyenlerinin «tröstler», «şirketler» ve son olarak «kombinalar» la ilgili olarak öne sürdükleri «tekelci kapitalizmin örgütlenmesinin temel biçimleri» iddiaları Sovyet ekonomisinin daha baştan itibaren «tekelci» bir örgütlenmeye sahip olduğunu söylemek demektir. «Sosyal - emperyalizm» teorisyenleri tam da böyle söylemektedirler :

«Gerçekte birleşik şirketlerin bu tekelci örgütlenmesi yanı sıra Sovyet devlet işletmeleri **çok kısa zamanda kapitalizme çark ettiler**(!). SSCB' de revizyonist devlet işletmeleri (!) içinde işçi kitleleri, işletmenin efendisi iken tekelci bürokrat burjuvazinin ücretli köleleri durumuna itildiler.» (Ekonomi Politik, Komün Y. sy: 262 - 263, abç)

İşletmeler «tekelci» idi, «revizyonizmin iktidarı burjuvazinin iktidarıdır» o halde «tekelci» işletmeler «çok kısa zamanda kapitalizme çark ettiler» (!) ve böylece

* Yüksek Ekonomi Konseyi. ,

«tekelci bürokrat devlet kapitalizmi» (!) ortaya çıktı! Subjektivizm bu «teorisyen» lerin gözlerini kör etmiştir. Onları hayattan koparıp bir hayaller dünyasına hapsetmiştir.

Burada bilimin zerresi yoktur. Bir «revizyonizm» vardır; bu «sosyal - emperyalizm» teorisinde sosyal ve tarihsel içeriğini kaybetmiş bir «şeytan» dır. Herşeye kadir olan bu «şeytan» bir ülkeyi, bir ekonomiyi, bir işletmeyi, bir sınıfı niteleyen bir kıstas olarak kullanılmaktadır. «Revizyonist SSCB» deyiminden sonra bu «teorisyenlerin» ekonomi politiğe de bir «katkı» ları söz konusudur. Revizyonist devlet işletmeleri! «Revizyonist armut» gibi birşey!!!

«Sosyal - emperyalizm» teorisyenlerinin dünya görüşlerinin temelinde *idealizme* dayandığını belirtmiştik. Burada da ortaya çıkan bunun bir başka şekilde kendini açığa vurmasıdır. Nesnel gerçekliğin gözardı edilmesi, subjektivizmin, olguları içinde bulundukları bütünden ayırarak ele alması ve olgulardan hareketle subjektif yargıların desteklenmesi.

«Sosyal - emperyalizm» teorisyenleri Sovyetler Birliği'nde kapitalizme geri dönüldüğüne ve bu ülkenin emperyalist bir ülke olduğuna «iman» etmişlerdir. Bunu yaparken de Marksizm - Leninizmi revize etmişler ve idealizme düşmüşlerdir. Bu temelden kaynaklanan subjektif görüşlerin etkisiyle Sovyetler Birliği somutuyla ilgili olayları ve olguları açıklayabilmeleri ve anlayabilmeleri mümkün değildir. Nitekim bundan önceki kesimde bu «teorisyen» lerin «eleştirileri» nin nasıl içi boş birer laf yığını olduğunu ve «eleştiri» lerinin bir çoğunu (özellikle temel olanlarının) sosyalist ekonominin geçmişinde ortaya çıkmış bulunan işleyişiyle ilgili bulunduğunu (1956 öncesi ile ilgili olduğunu) göstermeye çalıştık.

Bugün Sovyetler Birliği'ndeki somutu kavrayabilmenin yolunu çok kaba bir şekilde bundan önceki sayılarımızdan birinde şu şekilde ortaya koymuştuk:

> «Bugün, Sovyetler Birliği'ni ele alırken toplumsal hareketin komünizmin "ilk" evresinden "üst" evresine doğru

olduğunu gözardı etmek demek, hareketi kavrayamamak ve daha baştan çözümsüzlük içine düşmek demektir.» (KURTULUŞ, Sa: 22, sy: 65)

Sovyetler Birliği'nde komünizmin «ilk» evresine ulaşıldığını daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Sovyet toplumunun komünizmin «üst» evresine ulaşabilmesi için herşeyden önce şehir - kır, kafa emeği - kol emeği arasındaki farklılığın giderilmesi; yeni disiplinin zihinlere yerleşmesi (yani, çalışma alışkanlığının hiçbir zorlama gerektirmeyecek şekilde kural halini alması) ve üretici güçlerde büyük bir büyüme, deyim yerinde olursa proletarya partisinin öncülüğüyle gerçekleştirilecek temel görevlerdi. Stalin 1952'de konuyla ilgili olarak şunları söylüyordu:

«Komünizme geçişi salt sözle değil, gerçek geçişi hazırlamak için, önce hiç olmazsa üç ön koşulun yerine gelmesi gerekmektedir :

1. Önce... gelişmede üretim araçlarının üretimine öncelik tanıyarak, bütün toplumsal üretimin sürekli gelişmesini sağlamak gereklidir...

2. İkinci olarak, kademeli aşamalarla, kolhozlara kâr sağlayarak, ve sonuçta bütün topluma da kâr sağlayarak, kolhoz mülkiyetini, ulusal mülkiyetin düzeyine çıkarmak ve, gene kademeli aşamalarla, meta dolaşımının yerine bir ürün değişimi sistemini getirmek gerekir ki, merkezi iktidar, ya da başka herhangi merkezi toplumsal ekonomik örgüt, toplumsal üretimin bütün ürünlerini toplumun yararına kullanabilsin...

3. Üçüncü olarak, toplumun bütün üyelerine fiziki ve fikri kabiliyetlerinin bütün alanlarda gelişmesini sağlayacak toplumsal, kültürel bir gelişme sağlamak gerekir ki, toplum üyeleri, toplumsal gelişmesinin faal yapıcıları olabilecek şekilde yeterli bir eğitim alabilsinler ve mevcut işbölümü uyarınca bütün hayatları süresince tek bir mesleğe perçinlenmiş bulunmasınlar.» (J. Stalin, Son Yazılar, Sol Y. sy: 118 - 120)

Komünizme geçişin *önkoşulları* olarak belirlenen bu görevlerle toplumsal hareketin ortaya çıkardığı diğer görevler arasındaki ilişkileri ve bugün sözkonusu görevlerin çözümüne ilişkin olarak Sovyetler Birliği'nde ortaya atılmış bulunan yaklaşımı kabaca ortaya koyarak konumuzla ilgili olduğu kadarıyla Sovyetler Birliği'nde yapılan «ekonomi reformları» nın ortaya çıkardığı sonuçları ele alacağız.

Herşeyden önce bilmemiz gereken şey, «ekonomi reformları» nın hangi gerekçelerle ve hangi sorunların

çözümü olarak önerildiği ve bunların geçmiş ve gelecekle ilişkileridir. Reformlarla ilgili olarak Sovyet iktisatçılarından Lev Leontiev şöyle demektedir:

«İktisadi reformlar, marksist - leninist sosyalist yönetim ilkelerinin, sosyalist ekonominin hızlı ilerlemesinin ortaya yeni sorunlar ve yeni görevler çıkardığı bir ortam içindeki gelişmesine dayanır. Bu reformların ereği, planlı yönetimi ve üretimin iktisadi isteklendirilmesi ile ilgili iktisadi yöntemleri iyileştirerek, sosyalizmin üstünlüklerinin gerçekleşmesini, toplumsal üretim etkinliğinin artmasını, ve halk gönencinin (refahının - Kurtuluş) sürekli yükselmesini sağlamaktır.»

(Lev Leontiev, Marksist Ekonomi Politiğin İlkeleri. Sol Y. sy: 122).

Yine aynı yazar reformların gerekçelerini şöyle belirtmektedir:

«Sovyet ekonomisi, başlangıçta, her şeyden önce, maden kömürü, çelik, çimento vb. gibi, görece küçük bir sayıdaki yoğun kullanım maddelerinin üretimini kapsıyordu. Bu koşullar içinde, ulusal ekonominin kaynak ve gereksinmelerini belirlemek güç değildi.

«Sovyet ekonomisinin hızlı atılımı, gelişmesinin karmaşıklıklarını da arttırdı. Bugün, SSCB sanayii, bundan yıllarca önce varolmayan büyük bir sayıda yeni madde üretir. Toplam üretim hacmi görülmemiş ölçülere ulaştığı halde, bilimsel ve teknik ilerleme sayesinde, yeni ürünler yelpazesi, fantastik bir hızla genişler. Bunun sonucu, Sovyet ekonomisinin gelişmesi, ulusal ekonominin yönetilmesi için kabul edilmiş bulunan örgütlenme biçimleri ve iktisadi yöntemlerde, köklü bir iyileştirmeyi zorunlu kılmıştır.» (age. s. 120- 121)

«İktisadi planlama ve yönetimde etkinleşme zorunluluğu, Sovyetler Birliği ve öbür sosyalist Avrupa ülkelerinde, kendini hemen hemen aynı zamanda duyurdu. Sosyalist ülkelerin, esas itibariyle yaygın bir ekonomiden, esas itibariyle yoğun bir ekonomiye geçişleri, zorunlu ve nesnel olarak, ulusal ekonominin yönetiminde kullanılan iktisadi isteklendirme yöntemlerinin geniş ölçüde pekiştirilmesi gereksinmesini doğurdu.

«Yaygın gelişme deyince, üretimin esas itibariyle yeni yatırımlar ve yeni işgücü katılımları aracılığıyla gerçekleştirilen genişlemesi anlaşılır. Ama bir başka yol daha var: Üretimin yoğunlaşması, yani üretim oylumunun, tüm üretim araçlarının (çalışma araçları ve gereçler) daha iyi bir kullanılması, daha iyi bir örgütlenme ve emek üretkenliğinin büyük bir yükselişi sayesindeki artışı.» (age, sy: 122 - 123)

Yukarıdan da görülebileceği gibi «ekonomi reformunun» gerekçeleri, sosyalizmin üstünlüklerinin gerçekleşmesini, toplumsal üretim etkinliğinin artmasını,

halk refahının sürekli yükselmesini yoğun bir ekonomiye geçişi sağlamak ve üretilen ürünlerin nicelik ve nitelik olarak çeşitlenmesiyle birlikte her ürün için gerekli olan plan göstergelerini yapmanın zorlaşması olarak ortaya konmaktadır. Bu sorunların çözümü için revizyonist Sovyet iktisatçılarının önerdikleri çözüm yolu; Kendi deyimleriyle «İktisadi isteklendirme yöntemlerinin geniş ölçüde pekiştirilmesi» dir. Bununla ilgili olarak yapılan reformlar iki grupta toplanabilir :

1. Kâr ve maddi teşvikdeki değişmeler.
2. İşletme ve çiftliklerin daha geniş bağımsızlığa kavuşması.

Kâr ve maddi teşvikin durumundaki değişmelere bundan önceki kesimde kısaca değinmiştik, bununla birlikte işletme ve çiftliklerin bağımsızlıklarının artmasını ele almadan önce revizyonist Sovyet ideologlarının «iktisadi reformlar» la ilgili olarak getirdikleri «gerekçelerin» kökeninde neyin yattığını, hangi sorunların ortaya çıkmış olduğunu ortaya koyalım. Hemen belirtelim ki, aşağıda sayacağımız sorunlar, sorunların bütünü değildir. «İktisadi reformlar» la ilgili olarak en çok tartışılan ve onlara «gerekçe» hazırlayan sorunlardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz :

1) Üretim araçları üretimi ("A" Grubu) ile tüketim araçları üretimi ("B" Grubu) arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmak.

2) Tarımsal üretimin ve tarımda emek üretkenliğinin görece diğer sektörlerden geri kalmasını önlemek.

3) Ürünlerin kalitesini yükseltmek ve israfı önlemek.

4) İş gücünün niceliği, niteliği ve bölgelere ve üretim kollarına dağılımıyla ilgili sorunları çözmek.

1) Sovyetler Birliği'nde sosyalist ekonominin yeni ve modern bir teknik temel üzerinde inşa edilmesi döneminde üretim araçları üretimi ("A" Grubu) tüketim maddeleri üretimine ("B" Grubu) göre çok daha büyük önem taşıyordu. Üretim araçları üretiminin gelişmesinin önceliği, salt sosyalist ekonominin inşası sı-

rasında değil, daha sonraki gelişmesi için de gereklidir. Bunun nedeni, bu daldaki işletmelerin ve ulusal ekonominin bütün öteki dallarındaki işletmelerin donanımlarının sağlanması değil, aynı zamanda, bu olmadan genişletilmiş yeniden - üretimin sağlanmasının kesin olarak olanaksız olmasıdır. 1940 - 1974 arasında A ve B grubunun üretiminin gelişimi TABLO VI'da gösterilmiştir.

TABLO VI

	1940	1945	1950	1965	1970	1971	1972	1973	1974
"A" Grubu	100	112	205	1056	1593	1717	1834	1984	2149
"B" Grubu	100	59	123	442	662	713	753	796	854

KAYNAK: Rakamlarla S.S.C.B. 1974. "Statistika" Yayınları, 1975, Aktaran: Enternasyonal, sa. 2, sy. 43).

Sovyetler Birliği'nde planlamanın geliştirildiği ve uygulandığı 1. Beş Yıllık Plan Dönemi (1929 - 1933) sırasında "A" grubuna çok büyük önem verilmişti. Bu özellikle bu dönemin sosyalist ekonominin ulusal ekonominin bütün alanlarında inşaası dönemi olmasından geliyordu. Birinci Beş Yıllık Plan «dört yılda beş yıllık plan» sloganı ile dört yılda tamamlandı. 1933'den 1937'ye kadar devam eden İkinci Beş Yıllık Plan döneminde "B" grubuna giren tüketim eşyasına yapılan yatırım, "A" grubuna giren ağır sanayie nazaran arttırıldı. Fakat faşizmin uluslararası platformda ortaya çıkan saldırgan planları, savaş için hazırlığı gerekli kılıyordu. Bundan dolayı "B" grubuna tahsis edilen yatırım fonunda kesinti yapılarak, bu da silah yapımı ve diğer savaş hazırlıkları için "A" grubuna katıldı. Konuyla ilgili olarak Molotov şunları söylemektedir :

> «İkinci beş yıllık plan süresi içinde ağır sanayinin genişlemesi tüketim eşya sanayiinden daha hızlı olmuştur. Bu durum başlıca, ikinci beş yıllık plan dönemi sırasındaki şartlardan doğmuştur. Sanayinin kalkınması için planda belli başlı düzeltmeler yapmak lüzumu hasıl oldu. Birinci beş yıllık plan döneminde olduğu gibi **uluslararası durum, bizi savunma sanayinin gelişmesini hızlandırmağa zorladı. Bu durum, hafif sanayinin gelişme hızının azaltılması pahasına elde edildi.»** (V. Molotov, SSCB'nin 3. Milli Kalkınma Planı, Moskova 1939, abç)*

* Maurice Dobb, s: 275.

Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde de ekonomiye savunma sanayiinin geliştirilmesi yön verdiğinden "B" grubundaki gelişme çok düşük tutulmuştu. Özellikle Faşist Alman işgalinden dolayı ortaya çıkan ekonominin onarılması döneminde bu farklılık daha da arttı.

Faşist Alman istilası sonucunda Sovyet ekonomisi, savaş öncesi kömür üretiminin 2/3'ünü, çelik üretiminin % 50'sini ve demir üretiminin % 60'ını kaybetti. Tahıl tarımına ayrılan toprakların 1/3 veya daha fazlası, şeker pancarı tarımına ayrılan toprakların 9/10'u kaybedilmişti. Kasaplık hayvanların büyük çoğunluğu da kaybedilmişti. Aliminyum üretim merkezlerinin 2/3ü' faşist işgal altındaydı. Ülkenin besin sanayii sabit sermaye donanımının % 40'ını kaybetmişti. 1941 - 1942 kışında makina sanayiinde üretim kapasitesinin % 20.25'i işgal edilmiş bölgelerde kalmıştı. Savaş 20 milyondan fazla Sovyet yurttaşının hayatını aldı. 1710 şehir ve kasabanın tümü ve 70.000 köyden fazlası yıkıldı; 6.000.000'dan fazla ev harab oldu. 25.000.000'a yakın kişi evsiz bırakıldı. 4.000.000 kadar işçi çalıştıran 31.850 endüstriyel tesisin üretimi durdu. 98.000 kollektif çiftlik, 1876 devlet çiftliği ve 2890 makina ve traktör istasyonu (MTİ) yağma ve tahrip edildi.

Savaş sonrası Dördüncü Beş Yıllık Plan 18 Mart 1946'da kabul edildi. Burada da ağır sanayie öncelik verilmekle birlikte, daha savaş sırasında geliştirilmeğe çalışılan "B" grubuna da önem verilmişti. Ancak savaşın yukarıda kabaca koymağa çalıştığımız bilançosu dikkate alınırsa hemen görülebileceği gibi bu ancak savaş öncesi döneme ulaşma ile sınırlıydı.

TABLO VI'dan da görülebileceği gibi "A" grubunun, "B" grubuna göre hızlı gelişimi bugün de devam edegelen bir olgudur. Özellikle Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev ve yandaşlarıyla Malenkov, Kaganov ve Molotov arasında başlayıp gelişen tartışmalarda tüketim maddelerinin nicelik ve nitelikçe gelişmesinin görece geriliği; Kruşçev ve yandaşlarınca «planlamadaki volantirist ve bürokratik» yapının ortaya çıkardığı bir sonuç olarak değerlendirilerek, planlamadaki «subjekti-

vizm» unsurlarının tasfiyesi gerekçesiyle «kârın dikkate alınarak maddi teşviklerin genişletilmesi» ve bununla ilgili olarak «işletme yönetim fon» unun kolhozlarda da kurulabilmesi için gerekli düzenlemelere gidilmesi ve işletme ve çiftliklere daha geniş bağımsızlık verilmesi gerektiği savunulmuştur. Bütün bunlar bir bütün olarak reformun «gerekçeleri» nden biri olarak aktardığımız «sosyalizmin üstünlüklerinin gerçekleşmesi» şeklinde ifade edilmektedir. «Halka daha çok ve daha nitelikli tüketim maddesi sağlamak gerekirdi, fakat "bürokratik planlama" bunu engelliyor» mantığıyla Kruşçev ve yandaşları Molotov, Kaganoviç ve Malenkov'u «sosyalizmin üstünlüklerinin gerçekleşmesini» önleyen bir politika izlemekle suçlamışlardır : Konuyla ilgili olarak Molotov, Kaganoviç ve Malenkov'un «Anti Parti Grup» olarak adlandırılarak partiden ihracı ile ilgili olarak Merkez Komitesi Plenumu'nun aldığı kararda şöyle denilmekteydi :

> «Kollektif çiftlikler, bölgeler ve halk tarafından hararetle desteklenen, önümüzdeki birkaç yılda kişi başına düşen süt, tereyağı ve et üretimi miktarında, Birleşik devletleri geçmek için yapılan parti çağırısına uzlaşmaz bir şekilde mücadele yürütmüşlerdir.» (Pravda, 4 Temmuz 1957) (Soviet economic progres, Ellsworth Raymond, s. 53-54)

Kruşçev'in bu suçlaması daha sonra yerine seçilen Brejnev tarafından (özellikle tarımsal üretim artışıyla ilgili hedeflere ilişkin tahminlerin fiyaskosundan sonra) kabul edilmemiştir. Fakat Kruşçev döneminde uygulanmasına başlanan «ekonomi reformu» yla ilgili olarak Kruşçev döneminde merkezi ekonomi bakanlıklarının yerini alacak şekilde kurulan bölgesel ekonomik konseylerin ortadan kaldırılarak tekrar eski yapıya dönülmesinden başka bir değişiklik olmamıştır. «Reform»'un kâr, prim, iktisadi özerkliklerin genişletilmesi gibi önerileri uygulanmaya devam edilmiştir.

2) "B" Grubunun gelişmesinin görece geriliğinin en büyük etkeni tarımsal üretim artışının çok yavaş ilerleyişiydi. Özellikle bu tarımsal kesimde sovhozlara nazaran çok büyük yer kaplayan Kolhozların kendilerinden bekleneni verememelerinden doğuyordu. Kırın

sosyal ve kültürel geri kalmışlığı, şehir - kır farklılığı ortadan kaldırılamadığı için devam ederken; tarımda emek üretkenliğinin sanayideki gibi hızlı gelişmemiş olması, kolhoz köylülerinin gelirlerinin sanayi işçilerine göre çok daha az olması sonucunu doğuruyordu.

TABLO VII

	Ortalama Aylık Ücretler (Ruble)		
	1950	1970	1971 (plan)
Kolhoz işçisi	17	28	77
Sovhoz işçisi	36	52	104
Endüstri işçisi	69	90	135

KAYNAK: Naradnoe Khozyaistvo. 1972, sy: 350-51, S.S.S.R.

Yine Kruşçev ile Molotov, Malenkov ve Kaganoviç arasında süren tartışmalarda, Kruşçev kolhozcu köylülüğe de maddi teşvik ile ilgili olan «işletme yönetim fonu» nun verilmesini ve kolhoz köylülerinin bireysel tasarruflarında olan bahçe, kümes hayvanı gibi kesimlerin genişletilmesini; ayrıca yeni toprakların tarımsal üretime katılmasını öneriyordu :

> «Tarım sorununa gelince, bu grup (Malenkov, Molotov ve Kaganoviç - KURTULUŞ) yeni, acil görevleri anlamakta tam bir başarısızlık gösterdi. Tarımsal üretimin genişletilmesinde kollektif çiftlik köylülüğüne maddi teşviğin arttırılmasının gereğini kabul etmiyorlardı. Kollektif çiftlikleri, daha şimdiden olumlu sonuçlar vermiş olan, kendi ekonomilerini yürütmede insiyatif verecek bir şekilde; kollektif çiftliklerdeki bürokratik planlamanın ortadan kaldırılmasına ve yeni planlama sisteminin uygulanmasına karşı çıkıyorlardı.» (Pravda, Temmuz 4, 1957)

Maddi teşvikleri ve Kruşçev'in deyimiyle «kendi ekonomilerini yönetmede insiyatif» verebilmek için Makina Tarım İstasyonları'nın (MTS) kaldırılması gerekiyordu. Bunun bir nedeni de «ekonomi reformu» nun «gerekçeleri» nde saydığımız «yaygın ekonomiden yoğun ekonomiye geçiş» ti. 1962'de MTS'ler dağıtılarak üretim araçları kolhozların *sabit fonlarına* devredildi.

Kruşçev ve yandaşları, kolhoz'un içinde barındırdığı olumsuzlukları göz ardı ettiler. Grup mülkiyeti - kolhoz mülkiyeti - ve meta dolaşımı gibi ekonomik kategorilerin varlığını sürdürdüğü bir ortamda tarımı *tam olarak* planlamanın olanaksızlığını reddettiler ve öner-

dikleri «çözüm yolu» ile bu olumsuzlukları köstekleyecek yerde desteklediler. Tarımda ortaya çıkan sorunun kolhozdaki bireyci zihniyetten ve kollektif çalışmanın örgütlenmesindeki eksikliklerden geldiğini göremediler. Molotov ve arkadaşları Stalin'in konuyla ilgili şu uyarısını göz önünde bulunduruyorlardı:

«Çelişkiler vardır, ve kuşku yok ki olacaktır, çünkü üretim ilişkilerimizin gelişmesi üretici güçlerin gelişmesine göre geri kalmaktadır ve kalacaktır. Eğer yönetici kurumlar doğru bir politika uygularlarsa, bu çelişkiler, uzlaşmaz çelişkiler halinde soysuzlaşmazlar ve üretim ilişkileri ile üretici güçler arasında bir çatışmaya varamazlar..

«Bu yüzden, yönetici kurumların görevi, olgunlaşan çelişkileri zamanında not edip, üretim ilişkilerini üretici güçlerin gelişmesine uyduracak şekilde zamanında önlemini almaktır.

«Bu söylediklerimiz herşeyden önce grup mülkiyeti-kolhoz mülkiyeti-, meta dolaşımı gibi ekonomik olguları ilgilendirir.

«Kuşkusuz şimdiki anda, sosyalist ekonomiyi geliştirmek için bu olguları başarı ile kullanıyoruz ve bunlar, toplumumuza yadsınılmaz hizmetler sağlıyorlar. Yakın bir gelecekte gene de hizmette bulunacaklarına kuşku yoktur. **Ama devletin ulusal ekonominin ve özellikle tarımın tam olarak planlanmasına engel olmakla bu olguların daha bugünden üretici güçlerimizin kudretli gelişmesini engellemeye başladıklarını görmemek, bağışlanmaz bir gaflet olur.** Kuşku yoktur ki, ne kadar zaman geçerse, bu olgular, ülkemizin üretici güçlerini o kadar çok engelleyeceklerdir.» (J. Stalin, Son Yazılar, sy: 119 - 120, Sol Y. abç)

Kruşçev'in önerdiği «komünizmin geniş ölçüde kuruluşu» dönemi olarak adlandırdığı dönemle ilgili politika, grup mülkiyeti ve meta dolaşımının alan ve olumsuz etkisinin genişlemesini içeren bağışlanmaz bir gafletti. «Yirmi yıl sonra komünist toplumu kuracağız» palavralarıyla ortaya atılan bu «ekonomi reformu»nun beklenileni vermemesi (!) 1965'de Merkez Komitesi Birinci Sekreterliğine seçilen Brejnev ve yandaşlarını daha dikkatli olmaya itti ve reformlar «Yeni Ekonomik Sistem» olarak adlandırıldı. Buna göre olumsuzlukların zorladığı bir geri çekilmeydi bu «ekonomi reformları».

3) Sovyet ekonomisinde ürünlerin kalitesinin düşüklüğü bilinen bir gerçekliktir. Sovyet ekonomisi öncelikle nicelik ve ürün çeşitliliği sorunlarını çözmek zo-

runda olduğu bir dönemi yaşamıştır. Nitelikli ve dayanıklı üretim yapma probleminin bilim ve teknikteki gelişmelerin yanında emekçilerin yaptıkları iş ile ilgilerinin kurulması yönünden de büyük önemi vardır. Yine aynı zamanda aynı sorundan doğan israfın önlenmesi meselesi de büyük önem taşımaktadır. «En iyiyi», «en güzeli», «en sağlamı» mevcut kaynakları en verimli kullanarak yapmak için bilimsel teknik bilginin yanında ne gereklidir? Revizyonist Sovyet ideologlarına göre «maddi teşvik». Bu ideologların bu sonuca varmalarının altında yatan, sorunun her ne pahasına olursa olsun kısa zamanda halledilmesidir. «En iyi nitelikliyi» yapmak zorunluluğunun nedeni ise, bu ideologlarca «*barış içinde rekabet*» in bir gereği olması olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında lütfen (!) komünist topluma gidildiği söylenmekteyse de asıl olarak yukarıdaki etken öne sürülmektedir.

İsrafı önlemenin yolu, işletmelere ve özellikle kolhozlara sağlanan karşılıksız yardımların sınırlandırılması ve işletme ve kolhozlardaki sabit fonların geliştirilmesiydi. Bu da işletmelerin bağımsızlıklarının geliştirilmesi ile birlikte ele alınarak ortaya konulmuştu. Şöyle ki, bir işletme elindeki araçları en iyi şekilde kullanmak zorunda olacak, çünkü, kullandığı araçları para ile almış olduğundan iyi kullanmaması halinde kârı ve buna bağlı olan «maddi teşvikler fonunu» oluşturan kesim küçülecekti.

«Amacı komünizmi kurmak» olan «bütünleşmiş toplum» un insanlarının bu şekilde çalışacağını ve bu insanların bu şekilde uygulanan bir politika ile ortaya çıkacağını revizyonist Sovyet ideologlarından başka kimse iddia edemez.

4) Sovyet ekonomisinde iş gücünün bölgelere göre dağılımı, işgücü planında bölgelere göre farklı ücretler, farklı karşılıksız sosyal yardım fonları oluşturularak ayarlanmaktadır. Sovyet ekonomisinde bir yandan otomasyon'un gelişme hızı ve bu dalda çalışacak nitelikte işgücü miktarı arasında bir dengesizlik varken, bir yandan da doğumlar ve ölümler azalmaktadır.

Bu durum yeni yatırım alanları için gerekli işgücü ile ilgili olarak ortaya birtakım sorunlar çıkarmaktadır. Sosyalist ekonominin inşası döneminin hemen bitiminde 1933'de Sovyetler Birliği'nde işsizlik ortadan kaldırılmıştır. Ancak «herkese iş» olanağı ortaya çıkarılmış olmakla birlikte, işletmelerde bir işgücü fazlalığı da vardır. İşletmelerdeki bu işgücü fazlalığının yeni yatırım alanlarında kullanılması Sovyetler Birliği'nde bir sorun olmuştur. Revizyonist Sovyet ideologları Moskova'da çalışan bir işçinin Sibirya'da yeni kurulan bir işletmeye gidip çalışması için gerekli itici gücü keşfetmişlerdir: Maddi teşvik! Amacı komünizmi kurmak olan «bütünleşmiş toplum» un insanının, ancak maddi çıkar sağladığında bir başka bölgede çalışmak isteyeceğini ve bu politika ile toplumun komünizme ulaşabileceğini ancak bu revizyonistler iddia edebilir!

Yukarıda sıraladığımız sorunlar toplumsal hareketin ortaya çıkardığı objektif gerçekliklerdir. Şimdi yapılan «ekonomi reformları» nı kısaca özetleyerek «reformlar» la toplumsal hareketin yönelmiş olması gereken «komünizme geçiş» ile ilgili ön koşullar arasındaki ilişkiyi kabaca ortaya koymağa çalışalım.

Sovyet ekonomisinde işletmelerin bağımsızlıklarının genişletilmesi herşeyden önce merkezi planlamanın saptadığı göstergelerde bir azalma yaparak, işletmenin yaptığı plana bu göstergelerin eklenmesiyle mümkündü. Bu işlemin nedenini Sovyet iktisatçıları, «çok fazla çeşitli ürün ortaya çıkarıyoruz, her ürün için bu kadar çok plan göstergesi yapmak planlamayı zorlaştırmakta, işletmenin girişkenliğini azalmakta ve dolayısıyla bürokratik olmaktadır» şeklinde özetleyebileceğimiz bir «gerekçe» ile ortaya atıyorlardı. Şimdiki planlama sistemine göre, yüksek örgenlikler tarafından sürülecek üretim hacmi; başlıca ürünler listesi; Kârlar tutarı ve kârlılık (kârın üretim fonlarına oranı) ; bütçeye verilecek ve bütçeden alınacak tutarlar, planın esas göstergeleri olarak kabul edilmekte, bununla birlikte her işletme için, merkezileştirilmiş yatırım tutarı, işletme çalışımında kullanılacak kapasite ve sabit

fonlar, yeni tekniklerin uygulanmasıyla ilgili temel erekler, donatım ve gereç bakımından azıklanma göstergeleri de saptanmaktadır.

4 Ekim 1965 tarihinde kabul edilen sosyalist devlet işletme yönetmeliğinde işletmelere geniş haklar tanınmıştır :

«Yeterli iç kaynaklara sahip bulunduğuna göre, personel, devlet tarafından saptanan görevin yerine getirilmesi bakımından zararlı olmaması koşulu ile, kendi başına, programını büyütebilir, siparişler alabilir, başka işletmelerle sözleşmeler yapabilir. İşletmenin, planın üstünde üretim yapma izni vardır, ama bu ek üretimi satabilmesi koşulu ile. Gereç plan ve programlarının işletme tarafından yerine getirilmemesi, devlet disiplininin çiğnenmesi anlamına gelir, ve sorumluları, yürürlükteki yargılama yöntemlerine göre uygulanan yatırımlarla (müeyyideler ile) karşı karşıya bırakılır.» (Lev Leontiev, Marksist Ekonomi Politiğin İlkeleri, Sol Y. sy: 126)

İşletmeler sabit fonlar ile «işletme fonları» nın kullanımında geniş bir özerklikten yararlanmaktadırlar. Bu fonların arttırılması için «işletmeye bırakılan net kâr» payı arttırılmıştır.

Bilanço yönteminde yapılan değişiklikle muamele vergisinin yerine kârın geçirilmesiyle, daha önce değindiğimiz buna bağlı olan işletme kollektivine ve bireye yönelik maddi teşvik fonları gelişmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Leontiev şunları söylemektedir :

«İktisadi reform, işletme, kendi öz gelir kaynaklarına baş vurarak işçi ve müstahdemleri isteklendirme yolunda ancak sınırlı olanaklara sahip olduğu için, toplulukların ve tek tek emekçilerin, çalışma sonuçlarının iyileştirilmesiyle, maddi bakımdan son derece yetersiz bir biçimde çıkarlandırılmış bulundukları bir duruma çare buldu. Reformdan önce, işletmelerin yarısı kadarı kârın bir parçası ile beslenen iç fonlara sahip bulunmuyordu. Bir fonu olan işletmelerde de, bu fonlarda çok az para bulunuyordu; bunun sonucu ödüller vermek için, kârlar üzerinden değil, ama ücret fonları üzerinden para alınıyordu. Kâr ve kârlılık artışının personel kazançları üzerinde doğrudan bir etkisi yoktu.» (age, sy: 143)

Yeni planlama sistemine göre yıl içi ve yıl sonu teşviklerde esas olarak planın aşılması değil, yerine getirilmesi hedef alınmaktadır. Yani, planın yerine getirilmesiyle alınan teşvikler, planın aşılmasından daha fazladır. Yine aynı zamanda yeni ürünler payı ve yüksek nitelikte ürünler için ürünlerin fiyat farkları oranında artan bir teşvik sistemi uygulanmaktadır.

Sovyet ekonomisinde «reformdan sonra» kârlardan beslenen «işletme yönetim fonu»nda esas olarak «üretimi geliştirme fonu» ve «maddi teşvikler» fonu gelişme gösterdi. Bu şekilde Sovyet iktisatçıları tarafından «A» grubu fazlalığını ortadan kaldırmada bir çözüm yolu bulunduğu öne sürüldü. İşletmeler «üretimi geliştirme fonu»nun genişlemesinden ve «işletmelere tanınan bağımsızlığın arttırılmasından» yararlanarak yeni ve daha nitelikli ürünler yapma imkanına kavuşmuş olacaklar ve bununla ilgili olarak da başarıları halinde «maddi teşvikler»i yükselecekti. Bireylerin gelirlerindeki bu «maddi teşvik»lerden gelen artış sayesinde bireysel refah da yükselecek ve talep artışı olduğu için «B» grubunda yer alan işletmeler üretimi arttırdıkları oranda kârlarını yükselteceklerinden daha fazla çaba göstereceklerdi.

Ancak bu düşünceler gerçekleşmedi. TABLO VI'dan da görülebileceği gibi, «A» grubunun «B» grubuna göre görece hızlı gelişimi devam etmektedir. Bireysel gelirlerin artmasıyla birlikte tüketime yönelmenin artmasıda gerçekleşmedi. Tüketime yönelmesi beklenen kısım birikime yöneldi. Bunun nedenini revizyonist Sovyet ideologları «kalitenin düşüklüğü» ve «moda» faktörünü(!) dikkate almamak olarak yorumladılar.

«...Merkez Komitesi, B grubu sanayi dallarında durumun tatmin edici olmadığı inancını taşımaktadır... Ağır sanayide yüksek gelişme hızını sağlarken, Grup B sanayi kollarını ve hizmetleri daha hızlı bir şekilde geliştirmesini henüz öğrenemedik.

«Bunun sorumluluğu çeşitli organların omuzlarındadır... Ürünlerin kalite ve çeşitliliğinin arttırılmasında büyük rezervlerden yararlanılabilir. Örneğin geçtiğimiz yıl deri kundura üretimi yaklaşık olarak 700 milyon çifte ulaştı; neredeyse kişi başına üç çift. Ama bütün bunlara karşılık ayakkabı talebi henüz tam anlamıyla karşılanamadıysa bunun nedeni arz edilen miktarın yetersizliğinden değil, kaliteli ya da modaya uygun ayakkabı arzının yetersizliğidir. Başka maddelerde de aynı durum söz konusudur: giyim eşyalarında, basit tüketim maddelerinde, ev eşyalarında, mobilyalarda..» (L.I. Brejnev, SBKP Merkez Komitesi Raporu ve Partinin Yurt İçi Ve Dış Politikada acil Görevleri, 1976, Bilim Y. sy: 80-82, abç)

Bireylerin subjektif istemlerinin planlanması elbette mümkün değildir. Hele «moda»ya uygunluk ara-

nıyorsa! «Ekonomi Reformu»nun gerekçesi ne idi? Eski planlama yönteminde «bürokratizm» ve «volantirizm» in hakim olduğuydu. Peki şimdi elde edilen sonuçlar nasıl yorumlanıyor? «Yöneticilerin iyi çalışmamasıyla», «çeşitli organların sorumluluklarını» yerine getirmemeleriyle! Asıl sorun revizyonist Sovyet ideologlarının «bütünleşmiş toplum» adını verdikleri Sovyet toplumunun bireylerinin kafa yapısından kaynaklanmaktadır. Revizyonist Sovyet ideologları, «ekonomi reformu »ile bu kafa yapısına taviz vermişlerdir. Bu taviz hem planlamada, hem de yönetimde verilmiştir. Bu ideologlar bir yandan işletmelerin yetkilerini arttırarak bu bireyci kafa yapısına daha geniş girişkenlik tanırken, bir yandan da bu insanların amacının «komünizmin kurulması» olduğunu söylemektedirler. Komünizmin bu bilinçli «kurucuları» için Brejnev 25. Kongre'de şöyle demektedir:

> «Parti, çeşitli gerçeklerle de olsa bu gibi kolların üretimi için konulan planların uygulanmasında başarısızlık gösteren yöneticileri sıkı disiplin altına alacaktır.» (age, sy: 82)

Zorlama olmadan *çalışmayan* «komünizmin bilinçli kurucuları.» (!) Bunu ancak revizyonist Sovyet ideologları iddia edebilirler. Çünkü önerdikleri ve uyguladıkları politika baştan sona bugün ortaya çıkan sorunlara taviz veren, ve sorunların çözümünü komünizme geçişle ilgili olarak toplumun çözmesi gereken ön koşullarla birlikte ele almayan bir politikadır.

«Ekonomi reformu» ile birlikte kolhozlarda da «işletme yönetim fonu»nun kurulması isteniliyordu. Fakat kolhozun devlet işletmelerinden farklı bir durumu vardı. Kolhozun üretim araçları yoktu. Kolhozlar üretim araçlarını belli bir kira karşılığında MTS'lerden kiralıyorlardı. Bu durum kolhoz ürününün maliyet fiyatının hesaplanmasında ve dolayısıyla kârının hesaplanmasında üretim araçlarının para olarak değerlerinin göz önüne alınmaması demekti. Böylece kolhozlar ancak üretim araçlarının amortismanı için gerekli parayı öderken, üretim aracının imalatı için gerekli masrafları karşılayan maliyetini, devlet karşılamış oluyordu.

Bundan dolayı «ekonomi reformu»na göre bilinmesi gereken kolhozun ürünlerinin maliyeti, gerçek maliyetinden küçük oluyordu. «Reform»un uygulanabilmesi için MTS'lerin dağıtılarak üretim araçlarının kolhozlara verilmesi gerekiyordu. Ancak bunun önündeki en büyük engel üretim araçlarının meta olmadığı hakkındaki marksist görüştü. Bu görüş «subjektivizm» olarak değerlendirilerek üretim araçlarının da bir meta olduğu, ancak sosyalizmde bunların devlet işletmeleri ve kooperatifler arasında mübadele edilebileceğini söyleyerek, Sovyet ideologları konuyla ilgili marksist görüşü revize ettiler. Hemen belirtelim ki, «sosyal-emperyalizm» teorisyenlerinin iddia ettikleri gibi, bu, kapitalizmdeki gibi sınırsız değildir. Yeni sisteme göre (kolhozlarda dahil olmak üzere) üretim araçları üretimi yapan işletmeler bunları diğer işletmelere satarlar. Bu araçları alan işletme bunları *sabit fonlarına* katmak zorundadır. Sabit fonların durumu şöyledir.

> «Sosyalist işletmelerde bunlara ait sabit fonlar... (makinalar, binalar, donatım) ne satın alınabilirler, ne de satılabilirler.» P. Nikitin, Ekonomi Politik: 2, Sol Y. sy: 104)
>
> «(Bölümsüz-Kurtuluş) fonlar, makinalar, işletme binaları, sürü ve demirbaş vb. gibi başlıca üretim araçları ile, *kulüpler, kreşler, çocuk bahçeleri vb. gibi kültürel ve toplumsal* nitelik taşıyan sabit fonları kapsar. Bölümsüz fonlar: (a) toplumsallaştırılmış üretim araçları ve kolhoza giriş payları; (b) kohozcuların bedava olarak aldıkları mallar ve devlet kredileri; (c) kolhozların parasal gelirleri üzerinden alınan yıllık alıntılar ve kolhozcuların çalışma katkılarından oluşur. Bölümsüz fonlar, ne kolhozcu artelden çıktığı zaman, ne de kolhozun tasfiyesi halinde paylara ayrılabilir. Bölümsüz fonların esasını üretim araçları oluşturur.
>
> «Kolhozların bütün üretim araçları, sabit fonlar ve dolaşan fonlar halinde bölünür. Sabit üretim fonları, binaları, işlik ve aygıtları, motor ve donatımı, makineleri, ölçü aletlerini, üretken sürü hayvanlarını, fidanlıkları vb. kapsar.» (G.P. Solus. Sosyalizmin Ekonomi Politiği, Sol Y. sy: 176-177)

Revizyonist Sovyet ideologları, devlet üretim araçları üzerindeki mülkiyet hakkını yitirmemekle birlikte kolhozcu ekonomi ile devlet işlemlerinin her ikisinin de sosyalist ekonomisinin biçimleri olması gerçeğini abartarak, kolhozcu ekonomiyi devlet işletmeleriyle *özdeş*

görmektedirler. Eskiden kolhozda ürünler grup mülkiyetindeyken şimdi ürünlerle birlikte üretim araçlarının da grup mülkiyeti içinde olması meta üretiminin ve grup mülkiyetinin alanını genişletirken, bu ideologların her iki işletmeyi 'de özdeş olarak görmeleri ile birlikte, «komünizme geçiş»in asgari ön koşulu olarak belirttiğimiz meta üretiminin ve grup mülkiyetinin kalkmasını ele alırsak açıkça görülebileceği gibi, bu politikanın toplumu ileri götürmekten aciz olduğu, bunun tam tersine toplumsal hareketin önünde bir engel olduğu ortaya çıkar:

> «Nitelikleri bakımından, devlet işletmeleri ile kooperatifler özdeş tipte, sosyalist işletmelerdir» (G.P.Solus, Sosyalizmin Ekonomi Politiği, Sol Y. sy: 172, abç)

Nitekim, «kolhozun gelirlerinin arttırılması» ve «insiyatifinin genişletilmesi» gerekçesiyle yapılan reformlardan üretim araçlarının ve toprağın daha rasyonel kullanılarak tarımsal üretimin artışı beklenirken, sonuç bunun tam tersi olmuştur. Gerçi kolhozcuların gelirleri artmıştır, fakat tarımsal üretim artışı için beklenilen sonuçlara ulaşılamamıştır. Bunun nedeni kolhozların gerek teknik, gerek araç, gerek kadro ve gerekse yönetim mekanizmasının geriliği ve en önemlisi kolhozun içinde taşıdığı olumsuzlukların gözardı edilmiş olmasıdır.

Şimdiye kadar hemen hemen hiç, toplumun komünizme geçişle ilgili olarak üstesinden gelmek zorunda olduğu görevlere ilişkin olarak «ekonomi reformu»nun ortaya çıkardığı sonuçlarla bunların ilişkisini ortaya koymadık. Sorunun asıl önemli yanı da burasıdır. Revizyonist Sovyet ideologları Sovyet toplumunun «komünizmin geniş ölçüde kuruluşu dönemi»nde olduğunu iddia etmektedirler. Oysa yukarıda da gösterdiğimiz gibi birtakım sorunlar günün mantığı içerisinde, ileri bir perspektiften mahrum ve geri yapılara taviz verilerek ele alınmaktadır. Tartışmaları kabaca da olsa yukarıda özetlememizin nedeni, toplumsal hareketin ele alınışıyla ilgili olarak uygulanmakta olan politikanın daha iyi kavranabilmesidir. Şimdi «reformlar» ve «komünizme geçiş »arasındaki bağlantıyı kabaca ortaya koymağa çalışalım.

1) Kafa emeği-kol emeği farklılığının ortadan kalkması: Bu farklılığın ortadan kalkması, herşeyden önce eğitim ve otomasyonun gelişmesine bağlıdır. Oysa revizyonist Sovyet ideologlarının «ekonomi reformu» ile bu farklılık kol emekçileri aleyhine varlığını sürdürmektedir. Çünkü, uygulanmakta olan prim sistemi gereğince işletmede dağıtılan pirimlerin bu dağıtımında esas alınan faktörlerden biri de alınan maaşlardır.

Buna göre, örneğin bir işletmede en yüksek ücreti alan yönetici (aylık 400 ruble) ile en düşük ücreti alan vasıfsız işçi (aylık 50 ruble) kârın maddi teşvik için ayrılan kısmını maaşları oranında bölüşeceklerinden (örneğin 90 rubleyi; 80 ruble yöneticiye, 10 ruble vasıfsız işçiye) kol emekçilerinin kendilerini sosyal ve kültürel olarak geliştirmek için yararlandıkları kaynaklar kafa emekçilerine göre *küçük* olmakta devam edeceklerdir. Ayrıca kafa işi-kol işi farklılığından kaynaklanan bu durum primlerin dağıtımında dikkate alınan diğer faktörler olan iş disiplini ve çalışma zamanı tarafından da olumsuz yönde desteklenecektir. Çünkü, «komünizmin maddi ve teknik temelinin yaratılması» için gerekli görülen «bilimsel ve teknik devrim»e en büyük katkıları kafa emekçileri yapacağı için, primleri de bundan dolayı (maaşların yanında ek bir faktör olarak) daha yüksek olacaktır. Konuyla ilgili olarak Sovyet iktisatçıları şunları söylemektedirler:

> «Kol işi ile kafa işi arasında varolan önemli farklılıklar, komünizmin maddi ve teknik temeli kurulduğu ölçüde ortadan kalkar. Bunun için, işçi ve kolhozcuların, kültürel ve teknik bakımdan, mühendis ve teknisyenler düzeyine yükselmeleri şarttır. Bunun için de, kadroların genel ve mesleki öğrenim şebekelerinin basit bir genişletilmesi yetersizdir; ayrıca, emekçilerin genel ve teknik kültürlerini yükseltmek için zorunlu zamana sahip olmaları amacıyla, işgününü kısaltmak ve halk hizmetleri şebekesini genişletmek gerekir.» (G.P. Solus, Sosyalizmin Ekonomi Politiği, Sol Y. sy: 243)

Toplumda kol işçilerine yaratılan kendini yetiştirme için gerekli zamanın ve bu zamanda faydalanabileceği kaynakların sınırını belirleyen gelirinin kafa emekçilerine göre düşük olmasının yanında, önemli olan bu zamanın nasıl kullanıldığıdır. «B» grubuyla ilgili yukarıda aktardığımız sorunların çözümü için önerilen

«moda» gibi unsurlar, ek eğitimin bir kitle hareketi niteliğinde değil de bireysel olarak ele alınmış olması, kol işçilerinin eğitim için kendilerine ayırdıkları zamanın küçülmesini ve bunun için kullanabilecekleri gelirlerinin büyük kısmını «modaya» uygun tüketim maddeleri için ayırmalarını getirmektedir. Bunun tam tersine kafa emekçileri, ek eğitim için daha fazla zaman bulabilmekte, gelirlerinin daha büyük olması nedeniyle kültürel gelişmeleri için daha fazla para ayırabilmektedirler. Bu durum TABLO VIII, TABLO IX'da gösterilmiştir.

TABLO VIII

Sovyetler Birliği'nde kollektif çiftlikler Endüstri işçileri ve memurlarının nüfus başına senede gelirlerinin % olarak kültür ve eğitim için harcadıkları kesim :

	Kollektif çiftlikler	Endüstri işçileri	Endüstri memurları
Kültürel ve Sinema, tiyatro, diğer kültürel ve eğitimsel ihtiyaçlar ve yardımcı servisler için ödemeler	4.4	5.9	6.5
	2.8	4.3	4.4

KAYNAK: Ekonomicheskie nauki. No. 5 1963, sy. 44. (M. Matthews, s. 67)

Yukarıdan da görülebileceği gibi, kafa emekçileri gelirlerinin daha büyük bir kısmını kültürel ve sosyal ihtiyaçları için kullanabilmektedirler. Eğitim seviyelerine göre boş zamanın kullanımına bakalım:

TABLO IX

Çalışanların eğitim seviyelerine göre boş zamanlarını eğitim için kullanımları (Altı günlük iş gününde, saat olarak)

	Erkek	Kadın
4 sınıflı okul ve altındakiler	4.4	1.3
5 - 9 sınıf	5.7	3.0
Özel orta öğrenim ve tamamlanmamış yüksek öğrenim	6.3	3.8
Yüksek öğrenim	5.8	— (veri yok)

KAYNAK: V.D: Patrushev, Vremyakak Ekonomicheskaya, Moskova, 1966. (Tablo tarafımızdan kısaltılmıştır-Kurtuluş)

Köylülüğün %70'inin beş yıllık eğitim içerisinde toplandığı ve sanayide çalışan işçilerin %50'sine yakınının vasıflı uzman işçiler olmadığını (bkz: Solus, age, sy: 238) ve % 30'unun 17 yıllık eğitim aldığını dikkate alırsak işçi ve köylülerin eğitimi işinin ayrıca bir önem kazandığı görülecektir.

Uygulanmakta olan prim sisteminin kafa emeği, kol emeği farklılığını ortadan kıldırma yönünde bir etkisi yoktur. Tam tersine, bu farklılığın varlığını korumasını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim Brejnev ideologları farklılıkları açık bir şekilde ortaya koyup kitleleri bu sorunların çözümü için harekete geçirerek kollektif bir hareket yaratacakları yerde, kafa emekçilerinin büyük bir kısmı «Bilim işçileri» adı altında ayrı bir subjektif kategori içerisinde toplanarak farlılıkların üzeri örtülmektedir.

Bu durum özellikle kır-şehir farklılığının önemli bir unsuru olan kırsal kesimin kültürel geriliğini de önemli ölçüde etkilemektedir. Aynı durum tarımda yeni üretim tekniklerini ve doğaya karşı yeni yöntemler gelişimini ve de geliştirilen tekniklerin tarımda uygulanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim Brejnev konuyla ilgili olarak 25. Kongre'de şunları söylemektedir :

> «Son yıllarda yetişmiş personeli, tarım kesimine aktarmakta önemli adımlar atılmıştır. Ne var ki ,orta ve alt kademelerde bu problem henüz geçerliliğini korumaktadır. Bölüm şeflerinin, takım şeflerinin hayvan çiftliklerindeki yetişkinlik düzeyi yükseltilmelidir. Kimi cumhuriyetlerde makinist ve başka işçi sıkıntısı çekilmektedir. Bu nedenle devlet bu işlere yüksek ücret ödemektedir.» (25. Kongre Belgeleri, Bilim Y. sy: 77-78)

Brejnev'e göre Sovyet toplumu «komünist topluma dönüşmektedir». Leontiev'e göre «Komünist toplum, güçlü bir maddi ve teknik temele dayanacaktır.Bu temelin kurulması, Sovyet halkının, önümüzdeki yirmi yıl içindeki başlıca iktisadi amacıdır.» Ekonominin planlanmasındaki «volantirist» ve «bürokratik» kalıntılardan kurtulup, komünizme geçiş için ellerine geçirdikleri kâr ve maddi teşvik silahı(!) ile bu «teorisyen»ler göklere uçmuşlardır! Bırakınız köylüleri, «şefler»in ye-

tişkinlik düzeyini yükseltmek, teknik personel bulmak gibi problemlerin bulunduğu bir ülkede «otomasyona geçmek» ancak Uzay Yolu filimlerinden etkilenenlerin rüyalarıdır.

Bir teknisyeni tarım bölgelerine gönderebilmek için ayrıca ek çıkar sağlamak gerekiyorsa, bu, «komünizme dönüşen» bütünleşmiş toplum»un insanı için iyi(!) bir örnektir!

2) Şehir-kır farklılığının ortadan kalkması: Konunun eğitimle ilgili, kısmına yukarıda değinmiştik. «Ekonomi reformu» ile meta üretiminin alan ve etkisi genişletilmiştir. Sorun kendini iki noktada karşımıza koymaktadır: a) Kolhoz ekonomisiyle devlet ekonomisinin bir yapıda kaynaşmaları ve b) Tüketim maddeleri ekonomisinin (B grubunun) büyük bir oranda bağlı olduğu kırsal kesimin ekonomik kalkınması.

Stalin kolhoz ekonomisiyle devlet sektörünün birleşmesi konusunda şunları söylemektedir:

«Birtek sektörün, birleşik bir sektörün oluşması nasıl gerçekleşecektir? Bu kolhoz sektörünün devlet sektörü tarafından basitçe yutulması şeklinde mi olacak, buna fazla ihtimal vermiyorum, (çünkü bu durum kolhozların kamulaştırılması şeklinde yorumlanabilecektir) yoksa, önce ülkenin bütün tüketim ürünlerinin değişimi şekliyle üretimi üleştirmek hakkına sahip olacak (devlet sanayiinin ve kolhozların temsilcilerinin katıldığı) birtek ulusal ekonomik örgüt şeklinde mi olacak?» (J. Stalin, Son Yazılar, Sol Y .sy: 72-73)

«...kademeli aşamalarla, kolhozlara kâr sağlayarak ve sonuçta bütün topluma da kâr sağlayarak, kolhoz mülkiyetini, ulusal mülkiyetin düzeyine çıkarmak ve gene kademeli aşamalarla, meta dolaşımının yerine bir **ürün değişimi sistemini** getirmek gerekir ki, merkezi iktidar, ya da başka herhangi merkezi toplumsal ekonomik (örgüt), toplumsal üretimin bütün ürünlerini toplum yararına kullanabilsin.» (age, sy: 119, abç)

Konuyla ilgili olarak Sovyet iktisatçıları şunları söylemektedirler:

«Üretim teknik yeniden-donatımı temeli üzerinde tarımsal çalışma, sınai çalışmanın bir çeşidi haline gelir.» (G.P. Solus, age, sy: 242)

«Gelecekte, devlet mülkiyeti ile kolhozcu kooperatif mülkiyetin tedrici yaklaşımı sonucu meydana gelecek kaynaşma, **kent ile kır arasındaki özel farkları kaldıracaktır.**» (P. Nikitin, Ekonomi Politik: 2, Sol Y. sy: 228)

Ekonomik ve toplumsal bakımdan kırsal bölgelerin şehirleşmesiyle birlikte şehir-kır farklılığı ortadan kal-

kacaktır. «Ekonomi reformu» ile birlikte daha önce de belirttiğimiz gibi «grub mülkiyeti» ve meta üretiminin sınırlarının ve etkilerinin genişlemiş bulunması kolhoz ekonomisine büyük zarar vermiştir. Çünkü, kolhoz ekonomisi büyük ölçüde üretim araçları bakımından, gübre bakımından sanayiye bağımlıdır. Tarımın ticarileştirilmesi ile birlikte her ne kadar kolhozcuların gelirleri artmışsa da, miktar olarak sanayi kesimine göre, görece geri kalmıştır. Emek üretkenliğindeki artış, özellikle üretim araçlarıyla vb. bakımından sanayiye bağımlı olan tarım kesiminde üretim tekniği ve çalışma isteği gibi unsurlara bağımlıdır. Kolhozlarda ise eksik olan budur. Kolhozlar, gelirlerini, büyük bir kısmını tutacak olan yeni üretim araçlarına ve yeni üretim tekniklerini uygulamak için gerekli diğer yapılara yatırmayı istememektedirler. Bunun bir nedeni kolhozcuların sanayi işçisine göre gelirlerinin düşüklüğü iken, bir yandan da teknik ve gönüllü çalışma eksikliği bu olumsuzluğu arttırmaktadır. Her ne kadar tarım ürünlerinin fiyatları yükseltilmiş ve bir kredi sistemi getirilmişse de bu sorunu çözmemektedir. Sonuç olarak kolhozlar iktisadi ve sosyal olarak geri yapılarını korudukları içindir ki, kolhozcular, kolhozu terk ederek şehirlere gitmeyi istemektedirler. Nitekim, 1950 ve 1968 tarihleri arasında tarımsal ve balıkçı kooperatiflerinin sayısı 93.300'den 36.200'e inmiştir. Aynı süre içinde eskiden her kolhoz ortalama olarak 220 aileyi toplarken, şimdi 422 aileyi kapsamaktadır. 1940'da sovhozların sayısı 4200'ken 1964'de 10.100'e yükselmiştir. (Bkz: Solus, sy: 173)

Buna göre yaklaşık köylü ailelerinin 1/3 ü kolhozları terk ederek devlet işletmelerinde çalışmanın yolunu seçmişlerdir. *Bu durum kabaca «Kolhoz sektörünün devlet sektörü tarafından yutulması»dır.* Ancak bu «yutulma» ileri teknik ve yapılan yatırımlar sonucu üretkenliği artmış bir toprak ve yükselen eğitim düzeyi sonucu nitelikli işgücü sahibi olan kolhozların yutulması değildir. Bir taraftan işgücü Devlet Sektörüne kayarken bir taraftan da geri yapıları ile kolhoz toprakları devlete gelmektedir. Bu durum tarımsal üretimin düş-

mesine ve tarımda bir işgücü sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

«Kolhoza kâr sağlayarak, sonuçta bütün topluma da kâr sağlamak» yoluyla kırın kalkınmasını ve şehirleşmesini gerçekleştirmek şeklinde «komünizme geçiş» ile ilgili olarak Stalin'in önerdiği politika lafta reddedilmemekle birlikte, yapılan «ekonomi reformu» bunun gerçekleşmesini engellemektedir. Kolhozların özellikle «ekonomi reform»undan sonra daha da geniş bir «grup mülkiyeti» yapısını ve meta dolaşımını içerdiklerini kabul etmekle birlikte, bunun olumsuzluğunu kabul etmeyen revizyonist Sovyet ideologları, Stalin'in deyişiyle bu unsurların üretici güçlerinin gelişmesinin önündeki en büyük engel olduğunu göremeyerek «bağışlanmaz bir gaflet» (Stalin) içerisine düşmüşlerdir.

Stalin, daha 1952'de MTİ'lerin kolhozlara öz malları olarak satılmasını öneren Sannia ve Vegner'e şu yanıtı veriyordu:

> «...MTİ'nin kolhozlara öz malları olarak satılmasını istemenin anlamı nedir? Bunun anlamı, kolhozlara olağanüstü zararlar vermek, onları iflâs ettirmek, tarımın makineleşmesini tehlikeye sokmak kolhoz üretimini yavaşlatmak demektir.» (.Stalin, Son Yazılar, sy: 142,)

Bugün daha öncede belirttiğimiz gibi revizyonist Sovyet ideologları toplumun «komünizme dönüştüğü»nü iddia etmektedirler. Bu «teorisyenler»in de öze ilişkin hataları, tıpkı Sannia ve Vegner gibi meta dolaşımının, sosyalizmden komünizme geçiş amacıyla uzlaşmadığını anlamamalarıdır. Konuyla ilgili olarak Stalin şöyle demektedir:

> «Ancak biz marksistler, sosyalizmden komünizme geçişin ve gereksinmelere göre ürünlerin üleşilmesi komünist ilkesinin, her tür meta değişimini ve, sonuç olarak, ürünlerin metalara dönüşmesini ve, aynı zamanda, onların değere dönüşmesini dıştaladığını belirten marksizmin bilinen tezlerinden hareket ediyoruz.» (J. Stalin, age, sy: 143)

Revizyonist Sovyet ideologları hem toplumun «komünizme dönüşmekte» olduğunu söylemekte, hem de «komünizmde meta ve para ilişkileri ortadan kalkar» demektedirler. Ancak «ekonomi reformu» meta üretiminin alan ve etkisini genişletmiştir.

Kırın kalkınmasındaki bu aksaklık «A» grubundaki üretim araçları fazlasının varlığının devam etmesini

birlikte getirmiştir. Bu durum (yani, «A» grubu ile «B» grubu arasındaki dengesizlik), toplam toplumsal ürünün gerçekleşmesinde bir aksaklık yaratmaktadır. Çünkü, örneğin «A» dalında tarım makinaları yapan kesimin ürünlerinin kolhozlar tarafından hepsinin alınmaması, bu makinaların bir kısmının fabrikanın elinde kalmasını getirecektir. Bu durumda ya üretim kısılacak, ya da bir başka yatırım yeri bulunacaktır. Sovyetler Birliği'nde fabrikalardaki sözleşmeler sistemi genişletilerek buna bir çare bulunmağa çalışılmışsa da, esas olarak yeni bir «kurtarıcı» keşfedilmiştir: «İşbirliği» ve «İki dünya sisteminin ekonomik yarışması»!

Buna göre, sosyalist sistemle kapitalist-emperyalist sistem arasındaki mücadele, yani sınıf mücadelesi, «ekonomik yarışa» indirgenmiştir. Ülke içinde «A» grubunun üretim kapasitesi azaltılmayacak, bu fazla «Barış içinde rekabette» kullanılacaktır. Eldeki üretim araçlarıyla kapitalist pazardan tüketim araçları alınarak bu konudaki eksiklik kapatılırken, sosyalist birikimin hızı da düşürülmemiş olacaktır. «İşbirliği» sayesinde sosyalist ülkelere üretim araçları verilerek tüketim maddeleri alınacaktır.

Revizyonist Sovyet ideologları buna uygun olarak Lenin'in barış içinde birlikte yaşama politikasını revize etmişler ve «emperyalizmin toptan çöküş çağı» ütopyasını uydurmuşlardır.

Buna göre bir yandan yarı-sömürge, sömürge ülkelerin bağımsızlık demokrasi, sosyalizm mücadelelerinin başarılarıyla emperyalist-kapitalist sistemin pazarları daralırken; bir yandan da bu sistem içinde kalan ülkelerle (özellikle yarı-sömürge ülkelerle) ticari ilişkiler geliştirilerek emperyalist ülkelerin pazar olanakları «daraltılacak»tır. Bu da sözkonusu ülkelerdeki krizin derinleşmesini birlikte getirecektir. İşte iki sistem arasındaki bu «rekabet»in sonucu olarak (!) emperyalizm «toptan» çökecektir! Ancak, pazarı daralan emperyalizm saldırganlaşır. Bunun için bir «barış» ve bunun bir başka ifadesi olan «detant» politikasının gerekli olduğu söylenmektedir. Buna göre, «barıştan yana güçler» sa-

vaşa karşı bir «cephe» oluşturmalıdırlar. İşte böylece «barış içinde rekabet» ortaya çıkar. Kimdir bu «barıştan yana güçler?» «Komünist», «sosyalist» ve sosyal-demokrat partiler ve hatta hipiler(!). Böylece devrimcilere reformistlerle bir «cephe» kurmaları önerilmektedir. Revizyonist Sovyet ideologlarına göre:

«Barış içinde birlikte yaşama, sınıf mücadelesinden vazgeçmek anlamına gelmez.»

«Barış içinde birlikte yaşama sorunu ile **sosyalizmle kapitalizmin ekonomik yarışması**, teorik planda,... Lenin tarafından formüle edilmiştir.» (Nikitin, Ekonomi Politik: 2, Sol Y. sy: 188-189, abç)

Bu açıkça Lenin'in görüşlerinin tahrif edilmesidir. Lenin, ülkeler arasında barış'ın korunmasını istemiştir. Ekonomik yarışı da dünya proletaryasına ve ezilen halklarına sosyalizmin üstünlüklerini göstermeyi ve onların devrimci mücadeleye katılmalarını sağlamak amacıyla bir propoganda aracı olarak ortaya koymuştur. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde kapitalist pazardaki rekabetten bahsetmemiştir. Hele Lenin hiçbir yerde ve hiçbir zaman devrimcilere reformistlerle uzlaşarak devrimden vaz geçmelerini ve devrimi «barış içinde rekabet»in getireceğini söylememiştir.

Bugün metropollerde ve ülkemizde devrimin önündeki en büyük engel burjuva reformizmidir. Revizyonist Sovyet ideologları sosyal-reformist bir politikayı önermektedirler. Bu politika izlenmeye başlanalı beri metropollerde komünist ve sosyalist partiler birer sosyal-demokrat parti durumuna düşmüşlerdir. Nitekim Avrupa-komünizmi (Euro-komünizm) bu politikanın doğurduğu bir olaydır.

Biz ülkeler arasında barışın korunmasından yanayız. Ama devrimci proletaryanın bayrağını reformizmin kuyruğuna takan bir sınıf-uzlaşmacısı «barış cephesi» ne ise, asla!

«Barış içinde rekabet»in ekonomik olarak ortaya çıkardığı sonuç kabaca şöyle özetlenebilir: Birincisi, bu «rekabet» le kapitalizm iflas etmez, ancak rekabet halindeki emperyalist ülkeler arasındki ilişkileri keskin-

leştirir. Birbirlerine olan sermaye ihracı trendini yükseltir. İkincisi, iddia edildiği gibi «yarı-sömürge ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına hizmet etmez. Çünkü bu herşeyden önce sisteme darbe vurma sorunudur. Yani, devrim sorunudur. Mısır örneği, bu «teori»nin sosyal pratikte mahkum oluşunun en taze örneklerinden biridir. Üçüncüsü, Sovyetler Birliği açısından bu, «B» grubu ile «A» grubu arasındaki dengesizlik ve üretim araçları fazlalığı için bir çözüm değil, geçici ve fiyatı yüksek bir geçiştirmedir. «Ekonomi reformu» sırasında eski planlama yöntemini «volantirist» ve «bürokratik» olarak suçlayarak, bu dengesizliği ortaya çıkardığını söyleyenler. Bugün bunun adını bile ağızlarına almamaktadırlar.

3) Çalışmanın biricik hayati gereksinme durumuna gelmesi: Revizyonist Sovyet ideologlarına göre bugün Sovyet insanı içinde bulunduğu durumu daha ileri, komünizme götürmek istemektedir:

> «İşçi sınıfının tarihsel görevi-komünizmin kurulması-bütün halkın amacı olmuştur.» (Nikitin, Ekonomi Politik: 2, Sol Y. sy: 240)

Bundan dolayı «toplumun manevi ve siyasal birliği», üyelerinin bütününün amacı komünizmi kurmakta birleşmiş «bütünleşmiş toplum» anlamında ele alınmaktadır. Bütün bu insanlar «komünizmin maddi ve teknik temelini» kurmak için çalışmaktadırlar. Bu temel:

> «...Emek üretkenliğini en yüksek düzeye ulaştıracak, sovyetleri en yetkin teknik düzeye ve **çalışmayı, ümit ve yaratmayı, yaşamın kaynağı haline getirecek.»** (age, sy: 218, abç)

Çalışmanın biricik hayati gereksinme durumuna gelmesini; şehir-kır, kafa emeği-kol emeği farklılıklarının ortadan kalkması ve bütün toplumsal üretimin gelişmesinden ayrı olarak ele almaya olanak yoktur. Önemli olan «komünizme dönüşen» bir toplumda; bütün toplumsal üretimin gelişmesi, kafa emeği-kol emeği ve şehir-kır farklılığının kalkması gibi sorunların çözümüne «çalışma karşısında komünist tutum»un geliştirilmesi doğrultusunda yaklaşılıp yaklaşılmadığıdır. Bu

noktada «komünist çalışma» nedir? Sorusunu cevaplayalım ve Sovyet ideologlarının yaklaşımını değerlendirelim:

> «Komünist çalışma, sözcüğün en dar ve doğru anlamıyla çalışma, **toplum yararına karşılıksız kazanç sağlamaktır, karşılığında bir ödeme yapılmayan, karşılığında, legal normlara göre önceden saptanılan bir ürün alınmayan iştir, bir karşılık beklemeden, bir ödün anlaşması yapılmadan, her normun dışında elde edilen iradi bir iştir - sağlıklı bir organizmanın gereksinmesine yanıt veren-bir iştir.»** (V.I. Lenin, Seçme Eserler, Aktaran Nikitin, Ekonomi Politik: 2, sy: 232, abç)

Sovyet ideologlarına göre «komünizmin maddi ve teknik temelinin» kurulması yukarıda da gösterdiğimiz gibi «çalışmayı, yaşamın kaynağı haline getirecek»tir. Bu temelin kurulması için yapılan «ekonomi reformu» nda maddi teşviklerin kapsam ve içeriklerinde genişleme yapıldığını daha önce açıkladık. Bir taraftan maddi teşvikler kullanılarak «komünizmin maddi ve teknik temeli» yaratılacaktır, bir taraftan da toplum komünizme dönüştüğünden «komünist çalışma» gelişecektir. *Ancak «komünist çalışmanın gelişmesi» demek, karşılıksız çalışmanın gelişmesi demektir.* Bu durumda «maddi teşvikler» azalacaktır. Maddi teşviklerin azalması ise «ekonomi reformu»nun başarısızlığı demektir. (Çünkü, maddi teşvik azalmışsa, maddi teşvik kâra bağlı olduğu için kâr'da azalmış ve buna bağlı olarak emek üretkenliği, sosyalist birikim için ayrılan kısım, sosyo kültürel fonlar vb. azalmış demektir.) Sonuç olarak da komünizmin maddi ve teknik temelinin kurulmaması demektir.

Burada diyalektik değil, mantıki bir çelişki vardır. Ancak bu mantıki çelişki, toplumun komünizme hareketiyle ilgili olarak üstesinden gelmek zorunda olduğu görevleri, ya da bir başka deyişle toplumun komünizme dönüşmesiyle ilgili görevleri bir *bütün* halinde ele almaktan doğmaktadır(!) Bu mantıki çelişkiden kurtulmak için, ya toplumun komünizme dönüşmesi için adım adım maddi teşviklerin yerini komünist çalışmaya bırakması gerektiğini kabul etmek gerekir ki, bunun doğruluğunu kabul etmek demek, Sovyetler Bir-

liği'nde «ekonomi reformu»nun iddia edildiği gibi toplumu komünizme *dönüştürmediğini*, tam tersine buna engel olduğunu kabul etmek demektir. Ya da, revizyonist Sovyet ideologlarının; «*önce* komünizmin maddi ve teknik temelini kurmak gerekir, *sonra* komünist çalışma bu temel üzerinde gelişecektir» şeklinde özetleyebileceğimiz mantıklarıyla toplumsal hareketin ön plana koyduğu görevleri biribirinden ayırarak ele almak gerekir. Sovyet ideologları sorunlara bu yaklaşımlarıyla, toplumun komünizme ideolojik, politik, kültürel, ahlaki, pisikolojik vb. gibi dönüşümünü tamamen *kendiliğindenci* bir anlayışla ele almaktadırlar. Bu şekilde toplumun sosyo-politik dönüşümünün evrimci bir şekilde ele alınması ekonomizmdir.

Şimdiye kadar, Sovyet ekonomisi ve «ekonomi reformu» ile ilgili olarak kabaca yapmağa çalıştığımız açıklamalardan şu sonuçlar çıkmaktadır:

1 — Sovyet ekonomisinin tarihsel gelişimi içerisinde ortaya çıkan sorunlara getirilen «çözümler»de; toplumun komünizme hareketiyle ilgili olarak çözmek zorunda olduğu kafa emeği-kol emeği, şehir-kır farklılığını ortadan kaldırmak, üretici güçleri geliştirmek ve yeni emek disiplinini *zihinlere* yerleştirmek görevleri gözardı edilmiş ve,

2 — Getirilen «çözümlerin» başarısı toplumun komünizme geçmesi olarak gösterilmiştir. Yani, bu görevlerin de çözümü olarak gösterilmiştir.

Bu, *bugün herşey, nihai hedef hiçbirşey* demektir. Lenin, konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

> «Revizyonizmin ekonomik ve politik eğilimlerinin doğal tamamlayıcısı, sosyalist hareketin nihai gayesi karşısındaki tutumu olmuştur. Bernstein'in sloganı şuydu: «Nihai gaye hiçtir, hareket herşeydir.» Revizyonizmin ne olduğunu uzun boylu yorumlardan daha iyi yansıtan bir slogan!» (V.I. Lenin, Revizyonizm Üzerine, Karl Marx ve Doktrini, Bilim ve Sosyalizm Y. sy: 105)

Revizyonizmi bundan sonraki bölümde daha geniş açıklayacağımız için burada bunun üzerinde uzun boy-

lu durmayacağız. Ancak hemen belirtelim ki, Sovyet ideologları, davranışlarını koşullara göre uydurmakta (hatta yalnız davranışlarını değil, bu davranışlarını onayacak «katkı»larını ortaya koyabilmek için Marksizm-Leninizmin öze ilişkin evrensel tezlerini de düzeltmekte, yani revize etmekte) günün olaylarına ayak uydurmakta, proletaryanın can alıcı çıkarlarını günün gerçek ya da hayali avantajlarına feda etmektedirler.

«Ekonomi reformu» ve buna yön veren çizginin politikası; Sovyet toplumunun komünizme dönüşümünü salt bu «reformun» başarısına bağladıkları içindir ki, toplumun komünizme hareketi sorununun salt ekonomik değil, aynı zamanda politik bir sorun olduğunu kabul etmekte, ya da bir başka deyişle, politik yaklaşımın önemini gözardı ederek ekonomizme düşmektedirler.

Toplumsal hareketin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgili olarak revizyonist Sovyet ideologları; proletaryanın bağımsızlığını, bilinçliliğini ve insiyatifini geliştirerek komünist kuruluş çabası içine sokmak yerine, «ekonomi reformu»nun sorunu çözeceğini ve toplumun «komünizme dönüşen,» «bütünleşmiş toplum» olduğunu söyleyerek bürokratik bir yaklaşımla sorunları çözebileceklerini sanmaktadırlar. Bu ise, proletaryanın bilinçliliğinin, bağımsızlığının ve insiyatifinin gelişmesinin frenlenmesi demektir.

«Ekonomi reformu» ile Sovyet ideologları, sosyalist ekonominin ortaya çıkardığı ve çıkarmağa devam ettiği muazzam kaynakları (Örneğin, genişletilmiş - yeniden üretimin zorunlu kaynağı üretim araçları üretiminin ulaştığı dev boyutlar, planlı işleyiş, kollektif çalışma, vb.) toplumun komünizme hareketi doğrultusunda kullanamamakta ve bu kaynakları günün işleyişi içerisinde çarçur etmektedirler.

Bugün Sovyetler Birliği'nde «ekonomi reformu» ve buna yön veren çizginin politikası; toplumun sosyalizmden komünizme geçiş dönemiyle ilgili olarak çözmek zorunda olduğu sorunları ve güncel problemleri birbiriyle bağlantılı bir şekilde ve ikincileri birincilere göre

ele almadığı içindir ki, bugüne (*) «hizmet edip» geleceğe ilişkin hiçbir tutarlı ve devrimci görüş getirmediğinden, sorunları çözememekte ve bugünkü yapıya da birçok zarar vermektedir. Sovyet toplumunun komünizmin «üst» evresine hareketi herşeyden önce konuyla ilgili doğru bir yaklaşımın getirilmesine bağlıdır.

KURTULUŞ

---

* Bugünkü yapının sosyalist niteliğini reddeden «sosyal-emperyalizm» teorisyenleri için ise Sovyet toplumunun komünizmin «üst» evresine yönelmesinin problemleri diye birşey sözkonusu değildir. Bu «teorisyenler» gözlerini ikinci dereceden olguların üzerine dikip, işin özünü gözden kaçırdıkları içindir ki, Sovyetler Birliği ile ilgili sorunları anlamaları mümkün değildir. Dolayısıyla önerdikleri çözüm olan «2. Ekim devrimi» bir ütopyadır.

Kürdistan Tarihi ve Kürt Ulusal Hareketleri Üzerine Bir Yaklaşım

1. *SORUNUN ÖNEMİ*

Kurtuluş, önceki sayılarında ulusal soruna, Türkiye somutunda nasıl yaklaşılması gerektiğini ve ulusal sorunun özünü teşkil eden Kürt ulus sorununun (1) çözüm yollarının neler olabileceğini genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışmıştı.

Kürdistan'ın sömürge bir ülke olduğunu ve bu ülkenin topraklarının dört sömürgeci ülke tarafından paylaşılmış bulunduğunu yazmıştık. Sömürgeci-sömürge ülke ilişkilerinde görülen bazı genel özelliklere değinerek, Kürdistan'da da bu belirlemelerin geçerli olduğunu anlatmış; bu çerçevede ve somut koşulların ışığında, sorunun *doğru çözüm yolunun birlikte mücadele ve birlikte örgütlenmeden geçtiğini* belirtmiştik. Ayrıca *ayrı örgütlenme koşulların*ın ilerde ortaya çıkabileceği gerçeği üzerinde durarak, soruna ilişkin yanlış gördüğümüz görüşler ve tavırları eleştirmiştik.

Bu güne kadar *Kurtuluş*'un ulusal sorun konusundaki tesbitlerine derli-toplu bir eleştiri gelmemekle birlikte, * bazı siyasi gruplar, gerek soruna ilişkin yazıla-

---

* Bu yazı hazırlandığı sıralarda, ulusal sorunla ilgili görüşlerimize dört koldan bir haçlı seferi başlatıldı. İlk eleştiri, E. Birliği'nden geldi. Daha sonra sırayla Devrimci Yol, Partinin Yolu ve Aydınlık dergileri de bize bu konuda eleştiriler yönelttiler. Bu eleştirilere yeri geldikçe gereken cevaplar verilecektir. (Bilindiği gibi Kurtuluş'un 23. ve 24. sayılarında E. Birliği'nin eleştirilerine ilişkin görüşlerimizi açıklamıştık.)

rında, gerekse sosyal pratik içinde, bizi hedef alan değişik görüş ve tavırlar ileri sürmüşlerdir.

Bu eleştirilerden biri, birlikte ve ayrı örgütlenmenin bir arada savunulamayacağına ve bu anlamda bizim kesin bir tavır ortaya koymadığımıza ilişkindir.

Yazılarımız dikkatlice okunduğunda, görüşlerimizin çok açık olarak sergilendiği görülecektir. Birlikte örgütlenmenin tutarlılığı üzerinde dururken, biz sorunu mutlaklaştırmıyoruz. Tek çözüm budur ve başka çözümler hainliktir, demiyoruz. Ayrı örgütlenme konusuna da, sorunun çözüm yollarından biri olarak bakıyoruz. Ama bu konuda çok sekter görüş ve eğilimleri de eleştirerek, ulusal dar görüşlülükten uzak ve somut durumdan kaynaklanan bir bakış açısıyla, ulusal sorunun ele alınması gerektiği üzerinde ısrar ediyoruz. Bizce doğru devrimci tutum budur.

Diğer bir eleştiri de, bizim Kürdistan tarihi ve özellikle de çağımızdaki Kürt ulusal hareketleri üzerine niçin araştırma yapmadığımız ve görüşlerimizi daha açık ve etraflıca açıklamadığımız; sömürgeciliği, Kürdistan'da daha somut olarak neden incelemediğimiz biçimindedir.

Bu yazımız, salt bu eleştiriler üzerine kaleme alınmamıştır. Biz de bu konuda, bir boşluk ve eksiklik olduğunun bilincindeydik. Fakat bazı sorunlar vardır ki doğru ve doyurucu olarak anlatılması ve tartışılmaya sunulması, belirli bazı koşulların ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu koşulların başında ise, örgütlenme sorunu gelmektedir. Kürdistan tarihi ve Kürt ulusal hareketleri üzerine elimizde sıhhatlı değerlendirme yapabilecek bilgilerin azlığı vb. nedenleri de buna eklediğimiz zaman, işimizin ne kadar zor olduğu kolaylıkla görülebilecektir.

Bugün, oligarşiyi en çok rahatsız eden sorunlardan birisi de «bölücülük» veya başka bir deyişle «Kürtçülük»tür. Genel olarak *Kürt* sözcüğünün geçtiği, kullanıldığı her alanda, konuya dikkatlice ve özel bir şekilde eğilen oligarşi, ırkçı-şoven duyguları daha da yaygınlaştırmak ve Türk emekçi kitlelerinin bilinçlenmesini

engellemek için, sorunu alabildiğine bir istismar aracı olarak kullanmaktadır. Fakat son dönemlerde sosyalist hareketin sorun üzerinde, devrimciliğin ölçütlerinden biri olarak görevlerini yerine getirme doğrultusunda çaba göstermesi; Kürt ulusal kurtuluş hareketindeki gelişmeler ve genelde dünyadaki değişmeler; oligarşinin işini büyük ölçüde zorlaştırmış ve propagandasının etkilerini, henüz yetersiz de olsa, kırmaya başlamıştır.

Kürt ulusal sorunu, gerçekten de çağımızın en büyük sorunlarından birisidir. Kürt halkı, ülkesi dört parçaya bölünmüş, asırlardır baskı ve zulüm altında inin inim inleyen, toprakları üzerinde, kendi iradesi dışında, oyunların tezgahlandığı (emperyalist güçler ve diğer ülkelerin sömürücüleri tarafından), en basit demokratik hak ve taleplerinin kan ve ateşle boğulduğu, dünyanın en mazlum halklarından birisidir.

Kürt halkı, tarihin hiç bir döneminde bu baskılara sessizce boyun eğmemiştir. Kürdistan toprakları üzerindeki her yabancı güç, Kürt halkından yaygın tepkiler duymuştur. Yağmacı kavimlerin ve ilhakçı devletlerin saldırıları, çok güçlü olmasa da, Kürt halkından silahla karşılık görmüştür.

Fakat değişik nedenlerden dolayı, günümüze kadar, ne Kürt halkı, bu imha politikasının boğucu çemberlerini kırabilmiştir, ne de kendi sorununu, dünya kamuoyuna yeterince duyurabilmiştir. Daha küçük halklar, tarihte adlarını bile bilmediğimiz ülke halkları, emperyalistlere ve sömürgeci güçlere karşı ulusal kurtuluş mücadelesinde dünya çapında önemli olayların ortaya çıkmasına neden olurlarken; Kürt halkının kurtuluş davası önündeki engellerin ve bu konudaki büyük sessizliğin halen sürüyor olması çok acıdır. Biz yazımızda, yeri geldikçe, bu nedenlerin üzerinde de kısaca durmaya çalışacağız.

2. *KÜRDİSTAN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ*

Kürdistan, tarihinin ilk dönemlerinden itibaren yüzyıllar boyunca değişik kavimlerin işgallerine uğramış, bu topraklar üzerinde Kürtler, hem bu istilacı güç-

lerle çarpışmış, hem de bu kavimlerin kendi aralarındaki savaşlara tanık olmuştur.

Coğrafi konumundan dolayı, özellikle de doğudan gelen güçlerin Kürdistan'dan geçmesi, doğal olarak Kürt halkının yaşamı üzerinde derin etkiler bırakmış ve bu durum, Kürt toplumunun sosyal ve ekonomik gelişmesi üzerinde çok yıkıcı sonuçlara yol açmıştır.

Helenler'den Romalılara, Bizanslılardan Araplara, en son olarak da Osmanlı ve İran devletlerine varıncaya kadar, Kürdistan tarihi üzerinde derin izler bırakan tüm bu istilacı ve sömürgeci güçler, Kürt halkını, çeşitli yollardan baskı altına almaya çalışmışlar, onun kendi arasında birlik oluşturmasını engellemişler, katliamlar düzenlemişler, diline, kültürüne, sanatına ve hatta varlığına karşı saldırılarda bulunmuşlardır.

O dönemlerde çok önemli ticaret yollarının da bu topraklar üzerinden geçmesi, Kürdistan'ı ele geçirmenin yararlarını bir kat daha arttırıyordu. Bunun bilincinde olan egemen ve sömürgeci güçlerin Kürdistan'ı istila etmeye kalkışmaları kaçınılmazdı.

Kürtler, bu saldırı ve istila hareketlerine karşı seyirci kalmamış, eli boş durmamıştır. Merkezi bir yapının olmaması ve genellikle aşiret bölünmelerinin yaygın oluşu, Kürtleri çok güçlü direnme savaşlarını örgütlemekten alıkoymuşsa da bu saldırganlar hiç bir zaman alanı boş olarak bulmamış politikalarını kolaylıkla uygulayamamışlardır. Kürdistan'da kurulan değişik «beylikler», «devletçikler» uzun ömürlü olamamışlarsa, bunda dış saldırıların büyük bir rolü vardır.

Kürtlerin sosyal yapılarını ve siyasal örgütlenmelerini, ekonomik durumlarını, tarihi gelişim içinde uzunca anlatabilecek durumda değiliz. Elimizdeki belge ve kaynakların çok sınırlı oluşu, bizi sağlıklı görüşler öne sürmekten alıkoymaktadır. İlerde, bu sorunlar elbette açıklığa kavuşturulacaktır. Fakat, tüm bu olumsuzluklara rağmen, Kürtlerin çok eskiden beri toprağa yerleşik bir biçimde yaşadıklarını, topraklarını işlediklerini, ayrıca hayvancılığın da gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Değişik kavimlerin ve devletlerin saldırıları sonucu,

Kürtlerin topraklarından zaman zaman kopmak durumunda kaldıklarını ve göçebe bir hayat yaşamaya zorlandıklarını da biliyoruz.

Avcılık ta yapan Kürtlerde, yine madeni eşya üretimi merkezi bir yönetimin yokluğuna rağmen, küçük yerleşme alanlarında gelişmiş; ok ve yay özellikle de *sapan* çok kullanılmıştır. (İlkel toplumdan sonra Kürtlerin Medler döneminde köleciliği yaşadıklarını ileri sürmek kanımızca yanlış olmayacaktır.)

Kürtler de, güçlü bir sosyal organizasyon olarak aşiretçiliğin (2) daha sonraları islamiyetin yayılması sırasında ve İran ve Osmanlı sömürgeci devletlerinin istilaları döneminde de süregeldiği görülmüştür.

Aşiret yapısı, bir yandan İstilacı güçlere karşı üyelerinin ortak tavır almasını sağlarken, diğer yandan ise bunun merkezi bir yönetimin oluşmasında engel halinde bulunması, Kürtlerin bizzat kendi aralarında, sürekli mücadele ettikleri, kışkırtmalar sonucu birbirlerine karşı kullanıldıkları, birbirlerine düşürüldükleri bir ortam yaratmıştır.

Kısacası, dış tehlikeler, sürekli istilalar, Kürdistan' daki hayatın tüm yönlerini etkilemiş, güçlü bir ekonomik yapının oluşturulamamasına bağlı olarak, birleşik toplumsal örgütlenmeler de çok cılız kalmıştır. Günümüz Kürt toplumu değerlendirilirken, bu tarihi-somut koşulların genişliğine araştırılması bir zorunluluktur.

Önceleri Zerdüşt dinini benimseyen Kürtler, Arap yayılmacılığı döneminde de islamiyeti seçtiler. İslâmiyetten sonra, din aracılığıyla Kürtlerin daha çok bölündüklerini, birbirlerine karşı kullanıldıklarını, sömürüldüklerini belirtmek gerekir. İslamiyet döneminde de bazı küçük Kürt «devlet» ve «beylikleri» kurulmuştur. Haçlı seferleri döneminde, onlara karşı güçlü direnme savaşları veren Eyyubiler Devleti'nin kurucusu olan Selahattin Eyyubi'nin bir Kürt olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Eyyubiler Devletine *Kürt Eyyubi Devleti* de denmiştir.

Daha önceleri doğudan göçlerle gelen değişik Türk kavimleri ve bunların bölgede kurdukları devletlerle de

savaşan Kürtler, hem Türkler tarafından hem de daha sonraları Kürdistan'da hakimiyet oluşturan Arap egemen güçleri tarafından değişik idari bölünmelere uğramıştır. Her yeni gelen istilacı güç, Kürdistan'ı kendi anlayışına göre örgütleyip denetim altında tutmaya çalışıyordu. Örneğin Timurlenk, bölgeye düzenlendiği akınlarda Kürdistan'ı ele geçirince, kendi oğlunu buraya «vali» olarak atamıştı. (3)

İran'da kurulan devletlerin Kürdistan politikası, hep baskı, zulüm ve yağmacılık üzerine kurulmuştu. Safeviler devrinde, Şii mezhebinden olan Şah İsmail, Kürdistan'da Şii'liği yaymak için çok kan dökmüştür. Kürtlerin Sünni olması bu çatışmaların daha ileri boyutlara ulaşmasında önemli bir etken olmuştur.

1514 Yılında Çaldıran'daki savaş, İranlıların yenilgisiyle sonuçlanınca, Kürdistan'ın büyük bir bölümü Osmanlıların hakimiyetine geçti. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, Şeyh İdris-i Bitlisi'yi, Çaldıran savaşından önce Kürt beyliklerinin Safevilere karşı Osmanlıların safında yer almalarını sağlamak için görevlendirmişti. Bitlis Emiri İdris, çalışmalarında başarılı sonuçlar elde etti. Sünni olan Kürt aşiretleri, Osmanlılara büyük bir destek sağladılar.

Çaldıran Savaşından sonra, Şeyh İdris'in çalışmaları sayesinde ve kuşkusuz Osmanlı Sultan'ının çıkarlarına uygun olarak Kürtler için şu haklar tanınmıştı:

«1. Osmanlı yönetimine bağlı olarak, Kürt emirliklerini korumak,

«2. Kürt emirliklerinde de yönetim babadan oğula geçerek sürecek, eskiden beri yürütülmekte olan yöntem yürürlükte kalacak ve bu konuda ferman padişahtan çıkacak,

«3. Kürtler, Türklere bütün savaşlarda yardım edecekler,

«4. Türkler'de Kürtleri bütün dış saldırılardan koruyacaklar,

«5. Kürtler, devlete verilmesi gereken her türlü vergiyi ödeyecekler,

«6. Bu anlaşma Sultan Selim ile ona boyun eğen Kürt Emirlikleri arasında yapılmıştır.» (M. Emin Zeki, Kürdistan Tarihi, s, 92-93)

Bu anlaşmaya rağmen, çok kısa bir süre içinde Kürt emirliklerinin özerk konumlarının ortadan kaldırılması ve Kürtlerin Osmanlı yönetimi altına girmesi yoluna gidilmiş, buna karşı direnenler, zorla göçe tabi tutulmuşlardır. Cumhuriyet döneminde yaygın bir şekilde uygulanan *Mecburi İskân*'ın temelleri o dönemlerde atılmıştır.

Osmanlı ve İran devletleri arasındaki savaşlar, bundan sonra da uzun süre devam etmiştir. İki ülkenin hakim sınıfları, kendi topraklarını daha genişletmek, yeni sömürü alanları elde etmek için sadece Kürdistan'a değil, diğer komşu ülke ve bölgelere de el atmışlar, işgal etmişlerdi. Ama bu savaşların alanı, genellikle Kürtlerin üzerinde yaşadıkları topraklar olmuştur. Kürtlerin bir kısmı, Osmanlıların safında bir kısmı da İranlıların safında birbirlerine karşı çarpışıyorlardı. Dinin bu bölünmede çok önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. İşgalci güçler, değiştikçe, vergiler daha da ağırlaşır, eldeki servetlere el konulur, baskı ve zulüm devam ederdi. Bu koşullarda, Kürdistan'da ekonomik, sosyal, kültürel vb. gelişmelerin de çok geri kalması kaçınılmazdı.

Birer sömürge politikası izleyen Osmanlı ve İran devletleri arasında, 1639 yılında imzalanan *Kasr-ı Şirin antlaşması,* Kürdistan tarihinde önemli bir olaydır. Bu antlaşmayla Kürdistan ikiye bölünüyor ve iki devletin sınırları, Kürt halkının varlığı hiçe sayılarak, tespit ediliyordu. Sonraları bu iki devlet arasında zaman zaman çatışmalar ortaya çıkmasına rağmen, bu sınırlar büyük ölçüde değişmedi. Sömürü ve hakimiyet alanları belirlenmişti ve bu yapı günümüze kadar devam etmiştir....

Feodal Osmanlı toplumundaki toprak düzeni (tımar sistemi) genellikle Kürdistan'da uygulanmıyordu. Aşiret reislerine geniş topraklar bırakılmış ve bu sömürü alanlarının miras yoluyla babadan oğula geçmesi sağlanmıştı. Bazı Kürt beyliklerinin özerk yapılarını devam ettirmelerine ilk dönemlerde göz yumulmuş ve buralar-

da ekonomik ve sosyal hayatın düzenlenmesi Kürt beylerine, aşiret reislerine bırakılmıştı. Fakat sonraları, hem Osmanlı hakim sınıfları ve Kürt hakim sınıfları arasındaki sürtüşmelerin artması (aynı zamanda bu beylikler ve aşiretler arasında da çatışmaların olması) hem de komşu devletlerle savaşların yoğunlaşması, bu özerk Kürt beyliklerinin de sonu olmuş, Osmanlı Devleti, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kürdistan'da kendi yönetimini oluşturmuştur.

Osmanlı imparatorluğunun gerileme dönemlerinde, batının güçlü devletlerinin devreye girdikleri görülmektedir. Osmanlılarla yapılan bir takım ticari anlaşmalar, 16. ve 17. yüzyıllarda imparatorluk topraklarına bu sömürgeci devletlerin mallarının akınını da birlikte getirdi. Ülkede yıkıcı bir rol oynayan bu mallar (ki ülkede üretilenlerden daha kaliteli ve ucuzdu) ekonominin değişik faaliyet alanlarındaki gelişmeleri önemli ölçüde baltaladı. Ayrıca Osmanlı devletinin siyasi yapısı üzerinde de bu devletler geniş bir şekilde söz sahibi olmaya başladılar.

Osmanlı devletinin ağır vergi politikasından ve daha sonraları bozulan askeri sistemin düzenlenmesi için yapılan girişimlerden en çok etkilenen yerlerin başında Kürdistan gelmektedir.

Sonu gelmez savaşlar, Kürdistan'daki ayaklanma hareketleri, beylerin ve aşiret reislerinin kendi aralarında kapışmaları vb. olaylar, üretici güçlerin gelişmesini engelliyor, tahrip ediyor, ticaretin yaygınlaşması, tarımda ilerlemelerin olması, değişik sanat faaliyetlerinin artması için gerekli olan koşulların ortaya çıkması söz konusu olamıyordu. Ayrıca ülkede, yaratılan değerlere el konuluyor, vergi, vb. yollarla sömürü alabildiğine uygulanıyordu. Kürt halkı, bir yandan Osmanlı hakim sınıflarının, diğer yandan kendi feodal beylerinin, aşiret liderlerinin baskı ve sömürüsü altında inliyordu. Örneğin, Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan askerlik sistemi, on yılı aşan bir süre için askerliği mecbur kılıyor, bu da üretim faaliyetlerinden binlerce insanın koparılmasını ve ekonomik hayatın tahribatlara uğ-

ramasını kaçınılmaz kılıyordu. O dönemlere ilişkin Osmanlı imparatorluğunun ekonomik, sosyal ve siyasal durumu araştırıldığında, sorunun Kürdistan açısından yol açtığı değişmeler de görülebilecektir.

Buraya kadar söylediklerimizi toparlarsak; Kürdistan tarihinde, Osmanlı ve İran sömürgeci devletlerinin politikası, feodal yapıyı güçlendiren ve canlı tutan bir nitelikte olmuştur. Osmanlı tımar sisteminin (4) Kürdistan'da uygulanamaması, burada merkezi bir gelişmeyi de engellemiş, özellikle Osmanlı devleti, Kürdistan'da *kesin* bir kontrolü sağlayamamıştır. Hem Osmanlı Devletinin, hem de İran Devletinin o dönemlerde Kürt beyliklerinin gücünü dağıtıp, onları kendilerine bağlamaktan öte, onları kendi çıkarları için kullanmaları, Kürdistan'da feodal üretim ilişkilerinin güçlü olarak varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı ve İran devletleri arasında sınır çizilmesine rağmen, Kürtler, bu iki devletin sınırları içinde sürekli yer değiştiriyordu. Göçebe Kürt aşiretlerini, aileleri iki devlet arasında bölünmüş aşiretleri, oldukları yerde tutmanın mümkünü yoktu. Tabii bu durum, hem bu iki devlet arasındaki sınır uyuşmazlıklarına yol açmış, hem de Kürtler bu geçişlerinde sürekli engellemelerle, baskılarla karşılaşmışlardır. Yine bu dönemlerde değişik Kürt beyliklerinin, aşiretlerinin Osmanlı ve İran devletlerine karşı ayaklandıklarını görüyoruz. Bu hareketleri, Osmanlı ve İran hakim sınıfları ile Kürt egemen güçleri arasındaki çatışmalar olarak değerlendirmek gerekir. Kürt halk kitlelerinin belirli ölçülerde baskı ve zulme, vergi, askere alınma, ürünlerine el konma, vb. girişimlere karşı duydukları tepkiler, hep Kürt feodallerinin etkinliğinde ve denetiminde gelişmiş, onlar tarafından ve çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır.

19. Yüzyıla gelindiğinde, dünyanın değişen koşullarında, Osmanlıların denetimi altındaki yabancı topraklarda ayaklanma hareketlerinin daha bir yaygınlaştığı görülmüş, sömürgeci devletlerin gelişen olaylara karışmaları ve çok yönlü faaliyetleri alabildiğine artmıştır. Bu somut durumlardan Kürdistan'ın da etkileneceği apaçıktı. Nitekim, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca

önceleri İngilizlerin ve Fransızların, daha sonraları da Almanların (bu arada Rusya'nın fonksiyonunu da unutmamak gerekir) özellikle Kürdistan'a yönelik politikalarında, biryandan ülkenin ekonomik, sosyal vb. durumu araştırılıp tesbit edilirken (buralara gönderilen değişik görevliler aracılığıyla) diğer yandan bölgedeki diğer ülkelere de buradan nasıl ulaşılacağı konusunda tesbitler yapılıyordu. Örneğin; Bağdat Demiryolu ile ilgili gelişmeleri ve o dönemde sömürgeci devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki oyunlarını, Kürdistan'ı bundan soyutlayarak doğru bir biçimde değerlendiremeyiz.

3. *KÜRT ULUSAL HAREKETLERİ*

Osmanlı ve İran devletlerinin Kürdistan'ı böldükleri ve egemenlikleri altına aldıkları dönemlerden sonra da Kürt ayaklanmalarının devam ettiğini belirtmiştik, 19. yüzyılda dünyada önemli değişmeler görülür. Kapitalizmin yükselme çağı olan bu dönemde, burjuvazinin damgasını taşıyan bir dizi hareketler, burjuva demokratik devrimler gelişir. «Avrupa'nın damgasını taşıyan ulusal baskı bulunmayan salt milli devletler» (Stalin) ortaya çıkar. Kürdistan'da, bu yüzyılda meydana gelen hareketleri ve niteliklerini doğru olarak değerlendirebilmek için, soruna bu açıdan eğilmek gerekiyor.

Birincisi, Batının sömürgeci devletleri, mal ihracı, askeri yardımlar, ticari anlaşmalar, vb. yollarla, Osmanlı devletine daha çok sızmışlar, bazı kilit noktalarına yerleşmişlerdir. Ortadoğu ülkelerinde ekonomik ve politik gelişmelerde daha çok etkinlik kurmak için kendi aralarında yarışan bu devletler, bölgedeki savaşlara da aktif olarak katılmışlardır. Yani bu dönemde, bu sömürgeci devletlerin kendi aralarındaki pazar çatışmalarının en çok odaklaştığı yerlerin başında, Osmanlı imparatorluğu ve bu imparatorluk sınırları içinde olan ülkelerin topraklarının ele geçirilmesi olmuştur. Çarlık Rusyası da bu dönemde, İngiliz, Fransız ve Almanya arasındaki yeni toprakların gasbı ve sömürülmesi mücadelesinde yer almıştır. Bu sömürgeci devletler, zaten parçalamak istedikleri Osmanlı devletinin yanında yer almışlar, bazen de onu içten içe çökertecek değişik oyunlar tezgahlamaktan kaçınmamışlardır. Bu değişik po-

litikaların temelinde yatan etken, elbette ki, çıkar çatışmaları olmuştur. Örneğin, 1830 yıllarında Mısır Valisi M.Ali Paşa'nın Osmanlı sultanlığına karşı çok güçlü bir hareket niteliğini taşıyan mücadelesini (ki M. Ali Paşa kuvvetleri İstanbul'u bile tehdit eden bir durumdaydı ve bir çok yerleri ele geçirmişlerdi.) engelleyenlerin başında, Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak isteyen Çarlık Rusyası vardı. 1856 yılında Çarlık Rusyası ile Osmanlı devleti arasında patlak veren Kırım Savaşında, İngiliz ve Fransız devletleri Osmanlılardan yana tavır aldılar. Yine aynı yıllarda Kürdistan'da meydana gelen Yezdan Şêr ayaklanması İngilizlerin yardımıyla, yenilgiye uğratılmıştır.

İkincisi, Kapitalizm, yavaş yavaş bir dünya sistemi haline gelmenin sancılarını çekmektedir. Batı uluslarında kaynaşmalar, sınıf mücadeleleri ve bu temel üzerinde yükselen yeni oluşumlar, büyük ölçüde Doğu'nun bir çok milliyetten teşekkül eden devletlerini ve bu devletlerin sınırları içinde yaşayan milliyetleri de etkiliyecekti. İç pazarı ele geçiren batının sömürgeci burjuvazisi, sömürü ilişkilerini başka yerlere de taşıyordu. Kapitalizm, girdiği bu yerlerde ulusal hareketleri de yaratıyor, zulme, baskıya ve sömürüye karşı mücadeleler yaygınlaşıyordu.

Özellikle Osmanlı yönetimine karşı, Balkanlarda gelişen harketlere bu açıdan bakmak gerekir. Batıdaki gelişmelerden ve kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasından etkilenen Balkanlarda'ki milliyetler (Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar, vb.) Osmanlı Devleti'ne başkaldırıyor, bağımsızlık talebiyle ayaklanma hareketlerine girişiyorlardı. Baskı altındaki bu milliyetlerin geniş kesimlerini savaşmaya iten nedenler, salt batıdaki kapitalizmin gelişim seviyesi ve bunun yarattığı etkilerle açıklanamaz, elbette. Asıl neden, bir sömürge politikası izleyen Osmanlı Devletinin zulmünde, sömürü politikasında yatmaktadır. Ayrıca hem batıdaki koşullar, hem de Osmanlı devletinin içine girdiği çıkmaz, bu ulusal hareketlerin gelişimi ve zaferle sonuçlanması için elverişli bir ortam yaratmıştı. Balkan-

lardaki bu milliyetlerin hareketleri, batının sömürgeci burjuva devletleri tarafından, Osmanlılara karşı desteklenmesine ve istismar edilmek istenmesine rağmen, bu hareketlerin ulusal nitelikleri olmadığı anlamına gelmez.

Üçüncüsü, Osmanlı hakim sınıfları, yıkılmaya yüz tutan devleti, ayakta tutabilmek ve kendilerini dünyanın koşullarına uydurabilmek için bazı hareketlere girişirler. Reform tedbirlerine başvurulur, ekonomik ve özellikle de askeri alanda değişim yaratma çabaları yoğunlaşır. Ama alınan tüm önlemlere rağmen durum bozulmaya devam eder. Ne sömürgeci devletlere tanınan imtiyazlar, ne de değişik milliyetlerin taleplerine getirilen çözümler ciddi sonuçlara yol açamaz. Böylelikle Osmanlı Devletinin sınırları gittikçe küçülmeye ve eldeki topraklarda kargaşa ve isyan hareketleri yoğunlaşmaya başlar.

Dördüncüsü, Kürdistan'da, *halk yığınları üzerindeki* (zaman zaman bazı Kürt feodallerini, aşiret liderlerini de kapsayan) baskı ve sömürü mekanizması, katliam hareketleri, alabildiğine devam etmektedir. Halktan alınan ağır vergiler, devlet memurlarının köylülerden zorla haraç kesmeleri, uzun dönemli askerlik, vb. kitleleri -hele Kürt hakim sınıflarının baskısı buna eklenince- canından bezmiş bir hale getirmiştir.

Bu dönemde Osmanlı ve İran yönetiminin zulüm ve sömürü politikalarının yanında sömürgeci devletler de devreye girerek, Kürdistan'da egemenlik kurma mücadelelerine girişmişlerdir. Halfin, bu konuda şunları yazar:

«18. yüzyılın sonlarından başlayarak Kürdistan, İran ile Osmanlı imparatorlukları arasında rekabet alanı olmaya başladı. İki taraf da burada yaşayan Kürtlere kuvvetlice egemen olmak istiyordu. 19. yüzyılda mücadele meydanına İngilizler ve 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanlar katıldılar.»

«...Stratejik önemi olan Kürdistan bölgesi İran ve Osmanlı devletlerinin arasında bulunuyor ve gelecek için aynı zamanda İngiliz sömürgeciliğinin gelişmesine

olanaklar vaad ediyordu. İngiliz yöneticileri ve onlara bağlı olarak Doğu Hindistan Şirketi, doğudaki etkinliklerini arttırmak için Kürt aşiretleri arasında propagandalar yapmaya ve Kürdistan'da taraftar kazanmak amacı ile çalışmaya başladılar. Bu amacın gerçekleşmesi için İngiltere'den Kürdistan'a diplomatlar, casuslar ve arkeologlar gelmeye başladılar.»

«Bunlar çeşitli fırsatlarla aşiret reislerini, nüfuz sahiplerini satın alıyorlar, ondan sonra politik amaçları üzerinde çalışmalara başlıyorlar.»

«Kürtlerin savaş yeteneğini ve ulaşıma uygun yolları inceliyorlardı.

«Böylece Kürdistan, İngilterenin planlama daireleri nezdinde ekonomik, politik, ticari yönden ve İngilterenin sömürgesi durumuna gelen Hindistan'a ulaşım için en kısa ve uygun olması bakımından büyük bir önem taşımaya başladı.» (Halfin, 19. yy. da Kürdistan Üzerinde Mücadele, s: 35-39)

İşte 19. yüzyılda Kürdistan'da görülen bazı hareketlerin niteliğini tartışırken tüm bu etkenleri gözönünde bulundurmak zorundayız.

A) 19. yy.da GÖRÜLEN KÜRT AYAKLANMALARI

Bu yüzyılın önemli özelliklerini, kabaca ortaya koyduktan sonra, Kürdistan'da meydana gelen hareketlerin nedenlerini ve bu hareketlerin niteliklerini, hedeflerini, doğru olarak inceleyebilmek mümkündür. Kürt hareketlerini tek başlarına hem dünyadaki, hem de Osmanlı devletindeki değişimlerden soyutlayarak ele alamayız. Günümüze kadar sosyalist hareket üzerinde az çok etkinliğini sürdüren bazı olumsuz yargıların (örneğin, Kürt ayaklanmalarının gerisinde hep sömürgeci güçlerin çıkarlarının yattığı, ayaklanmaların feodallerin hareketi olduğu, vb. görüşler), Kürt ulusal hareketlerine kuşkuyla bakılmasının temelinde, olayların hep tek yanlı olarak değerlendirilmesi yatmaktadır. Hakim sınıfların bu yönde sorunu istismar etmesi, büyük ölçüde başarılı olmuş ve sosyalist hareket, bunun etkisinde kalarak yaratılan tabulardan, bağımsız, proletarya-

nın ve diğer emekçi yığınların çıkarları doğrultusunda bir çizgi izléyemememiştir. Bugün hakim sınıfların resmi ideolojisi kitleler üzerindeki etkinliği, sorunun doğru kavranılması ile birlikte, bir çok noktalarda sosyalist hareket tarafından kırılmaya başlamıştır. Artık devrimin önemli bir parçasını oluşturan Ulusal Sorun ve bunun özündeki Kürt Ulus sorunu, Kürt ulusal hareketlerinin geçmişi ve bugünkü nitelikleri, araştırma ve tartışma konuları olarak ve buradan devrimin başarısı için tutarlı sonuçlar elde etmek açısından, gündemin ilk maddelerinden biri haline gelmiştir.

Osmanlı devletine ilişkin politikalarında İngiliz, Fransız, Alman, Rus ve en son devreye giren Amerikalı sömürücü güçler, elbetteki çıkarları doğrultusunda imparatorluk içindeki çeşitli milliyetlerin hareketleriyle yakından ilgileneceklerdi. İmparatorluk içinde bazı milliyetlerin hareketlerini destekleyen bu sömürgeci devletler, böylelikle Osmanlı devleti üzerindeki emellerine daha kısa vadede ulaşmanın hesapları içinde davranmışlardır. Ama 19. yüzyıldaki Kürt ayaklanmaları incelendiğinde, bu devletler, Kürdistanla yakından ilgilenmelerine ve bu ilginin Kürdistan'ın konumundan (petrol bölgesinde olması, diğer sömürgelere ulaşılan en kısa yolların geçmesi vb.) kaynaklanmasına rağmen, *genellikle Kürt ayaklanmalarının karşısında yer almışlardır*. Bu dönemin ünlü hareketlerine kısaca değinirken, bu gerçeğe tekrar dikkatleri çekeceğiz.

1. *1835-1837 YILLARI ARASINDA MEYDANA GELEN REVANDUZ AYAKLANMASI*

19. yüzyılın başlarında bazı Kürt ayaklanmaları görülmüş (1806 yılında Baban Kürtlerinin Süleymaniye'deki, 1812'de yine aynı bölgedeki ayaklanmalar, 1820' de Zazaların ayaklanması vb.), bu ayaklanmalar genellikle Osmanlı devletine karşı yer yer başarılar elde etmelerine rağmen yenilgiyle sonuçlanmışlardır.

Revanduz bölgesinde, 1830 yıllarından itibaren olgunlaşan ve 1835 yılında patlak veren Mehmet Paşa yönetimindeki ayaklanmanın ilginç bir yanı da, hareketin

hem Osmanlı Devletine, hem de İran devletine karşı yürütülmesi ve bağımsız bir Kürt Devletinin amaçlanmasıdır.

«Mehmet Paşa, önce yöredeki Kürt aşiretlerini emrinde birleştirme yoluna giderek, sınırını Azerbeycan'daki Kürt köylerine kadar genişletti. Ayrıca Zaho ve Amadiye'deki iki büyük Kürt aşiretini de yönetimi altına aldı. Yalnız güneydeki ve kuzeydeki Bedirhan beylikleri kişisel rekabetin etkisi ile Mehmet Paşa ile birleşmediler.» (Halfin, 19 yy. da Kürdistan Üzerinde Mücadele, s. 53.)

İki yıl süren hareket sırasında, o dönemin koşulları, bir Kürt devletinin kurulmasına elverişli olmasına rağmen (Osmanlı devleti, o yıllarda Mısır Valisi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile uğraşıyordu.), İngiliz sömürgecilerinin de çabasıyla Osmanlı ve İran kuvvetleri, hareketi bastırdılar. Olayların başlangıcında Osmanlı kuvvetlerini püskürten Kürtler, İran'a da saldırarak bazı bölgeleri ele geçirdiler. «Bu savaşlarda İran'daki Kürtler, Mehmet Paşa ordusuna her türlü kolaylığı gösteriyorlardı. Özellikle buralarda oturan Kürtler, İran hükümetinden çok zulüm gördükleri için kurtulacaklarını ümit ediyorlardı.» (age. s: 55)

İngilizler de bu arada gönderdikleri temsilciler aracılığıyla Osmanlı ve İran devletlerini harekete karşı birleştirmeye çalışıyordu.

Osmanlı ve İran kuvvetlerine karşı daha fazla direnemeyeceğini anlayan Mehmet Paşa Osmanlılara teslim oldu. Önceleri iki güçle çarpışamayacaklarını gören Mehmet Paşa, İranla anlaşmaya çalışmak istediyse de, İran bunu kabul etmedi. (5)

«Revanduz'daki yenilgiden sonraki Kürt beyliklerinin teslim olması ile ne hükümetin Kürt halkı üzerindeki baskısı azaldı, ne de karşı hareketler eksildi. Zaman zaman buralarda yaşayan ve zulümden yakalarını kurtaramayan Ermenilerin de katılması ile hükümet kuvvetleri arasında çarpışmalar devam etti.

«Hiç şüphe yok ki Revanduz hareketi Kürt aşiretleri arasında bağımsızlık çekirdeğinin geliştiğini göste-

riyordu. Yine, başta İngiltere olmak üzere, büyük devletlerin, Kürt sorununu kendi çıkarlarına kullandıkları da meydandaydı.. Önceleri İran ile Osmanlı devletlerinin iç sorunu olan Kürt meselesi, daha sonra diğer devletleri de önemle ilgilendiren bir sorun halini aldı.» (age. s: 56-57-59)

2. 1844-1847 YILLARINDAKİ BEDİRHAN BEY HAREKETİ

Cizre beyi olan Bedirhan'ın başını çektiği bu hareket, o dönemin en büyük ayaklanmalarından birisidir. 1840 yıllarından itibaren Bedirhan bey, Osmanlı yönetimine rağmen etkinliğini, İran sınırlarına kadar (Van gölü civarı, Diyarbekir ve Musul da dahil olmak üzere) genişletti. Buralarda düzenli bir şekilde, ekonomik yaşantı da dahil olmak üzere halkın sorunlarının çözümü doğrultusunda çaba gösterdi. Ayrıca Kürtlerin dışında, azınlıklara da (ermenilere, Keldanilere vb.) iyi davranan «Bedirhan Bey, çeşitli dini inançlara sahip olan kimselere de inançlarından dolayı ayrı muamelede bulunmuyor ve Osmanlıların müslüman olmayanlara uyguladıkları kanunları uygulamıyordu. Bu yönetimin merkezi olan Cizre'de her dine mensup olanların özel ibadethaneleri mevcuttu. Bedirhan Bey'in bu büyük başarısı ve halkın ona karşı olan içten itaatı Osmanlı İmparatorluğu nezdinde tehlikeli görülmeye ve değerlendirilmeye başlandı.» (age, s: 63)

1844 yılında başlayan çarpışmalar, Nasturilerin yaşadıkları Hakkari bölgelerine de sıçrayınca İngilizler devreye girdi. Osmanlı devletini, hareketin bastırılması konusunda epey kışkırttılar.

1846 yılına doğru, Osmanlı kuvvetlerinin yenilgisiyle sonuçlanan çarpışmalar şiddetlenerek sürerken, 60 bin kişilik Osmanlı ordusunun bozguna uğraması üzerine, savaş alanına 100 bin kişilik bir ordu daha gönderildi. Üstün durumda olan bu güce karşı, üstelik Bedirhan Bey'in ailesinden olan ve yönetiminde belirli bir güç bulunan Yezdan Şêr'in Osmanlıların safına geçmesi üzerine, daha fazla dayanamayan Bedirhan Bey ve arkadaşları teslim oldular.

Bu hareket sırasında da Osmanlı hakim sınıfları, İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin de yardımıyla, bölgedeki hıristiyan dininden olan Nasturi'lerin Kürtlere karşı tavır almalarını sağladı. Ayrıca Kürt aşiretlerinin arasına nifak tohumları saçarak, onları içten çökertmek için yoğun çabalar gösterdi.

«Bedirhan hareketi bastırıldıktan sonra Diyarbekir, Muş, Hakkari sancakları ile Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarında bir 'Kürdistan eyaleti' kurulması düşünülmüş ve kurulmuştur. Kürdistan eyaletinin teşkiline dair 20 Cemaziyelevvel 1263 (1847) tarihli olup padişaha sunulan sadrazamlık tezkeresinde şöyle denilmektedir. Van gölünün karşı yakasında bulunan Aheşkiya elinden kurtarılan ve belki de bu suretle yeniden fethedilen Kürdistan Bölgesi'nin geleceğine dair... Müşir Paşa'nın evvela ifadesine göre ordu merkezi olan Harput kasabası, asker oturmasına yarar bir yer olmakla birlikte, ordu kumandanlığının çevresine isabet etmektedir. Van gölününün karşı yakasında bulunan Ahlat kasabası ise... Ordu dairesinin tamamıyla ortasında bulunduğu gibi Harput'tan ziyade İran ve Rusya hudutlarına yakındır. Askeri mevkilerle bağlantısı, her tarafa asker sevkinde kolaylığı vardır. Hususiyle Kürdistan'ın kalbinde bulunduğundan ve bu suretle Anadolu ordusunun yumruğu, mütemadiyen nezaret altında tutulması icabeden Kürtlerin tepesinde bulunacağından dolayı, Ahlat'ın bundan böyle Anadolu ordusuna, merkez ittihaz edilmesi....' (6)

«Gerek Bedirhan hareketlerinin, gerek bu yüzyıldaki öteki Kürt hareketlerinin birer milli hareket niteliği taşıdıklarına bundan daha iyi delil olamaz. Osmanlı idaresi de Kürtlerin 'mütemadiyen nezaret altında tutulmasını' en az Türk Cumhuriyet idaresi kadar iyi anlamıştır.» (Hıdır Murat, Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi, s. 43-44)

3. *1855 YILINDAKİ YEZDANİ ŞÊR AYAKLANMASI*

Osmanlı ve Çarlık Rusyası arasında Kırım savaşının sürdüğü yıllarda, Osmanlı kuvvetlerinin Kürdistan'

dan çekilmeleri ve savaşın Rusya'nın lehine genişlemesi üzerine, Hakkari'de Yezdani Şêr önderliğinde yeni bir ayaklanma hareketi daha başladı. Yezdani Şêr, Bedirhan hereketi sırasında Osmanlı Kuvvetlerine katılmış ve bu hareketinin karşılığı olarak Hakkari Beyliğine atanmıştı. Fakat bölgede yaygınlaşan huzursuzluktan çekinen Osmanlı yönetimi, Yezdani Şêr'i görevinden uzaklaştırarak gelişmeleri kontrol altında tutmak amacıyla bölgeye bir vali göndermişti.

Zorunlu askerlik, vergilerin daha da arttırılması, baskılar vb. Kürtler arasındaki tepkileri daha da yoğunlaştırmıştı. Yezdani Şêr, Asurlar ve Ermeniler gibi Osmanlı yönetimine karşı olan güçlerle de anlaşarak, savaşı başlattı. Hareket kısa süre içinde genişleyerek Van' dan Bağdat'a kadar büyük bir bölgeyi kapsadı.

Kışın gelmesi üzerine Kırım Savaşı'nın hafiflemesi ve Rus askerlerinin geriye çekilmesini fırsat bilen Osmanlı Devleti, Kürdistan'a daha fazla güç gönderdi. Bu arada İngiliz görevlileri, Osmanlı devletinden yana olan faaliyetlerine hız verdiler. Bir yandan ayaklanmanın içindeki aşiretleri savaştan caydırmaya çalışırlarken, diğer yandan da Osmanlı kuvvetlerine gerektiği kadar silah verdiler.

Osmanlı yönetimi, İngilterenin de desteğiyle kurdukları bir tuzak sonucu, barış görüşmeleri için ayaklanma hareketi adına temsilci olarak gelen Yezdani Şêr'i ele geçirdiler. Böylece, «liderlerini kaybeden ihtilalciler, yönetimsizlik ve üstün güçler karşısında dağlara çekildiler. Sonradan da dağıldılar. Böylece Kürtler bir kere daha Osmanlı yönetimi altına girdi. Bağımsızlık ateşi söndürüldü. Ama ne bunları doğuran nedenler ortadan kalktı, ne de azaldı. Kölelik uygulaması, zulümler, ağır vergiler ve gidenin geri dönemediği zorunlu askerlik...» (Halfin, 19. yy. da Kürdistan Üzerinde Mücadele, s. 75)

4. *1880 YILLARINDAKİ ŞEYH UBEYDULLAH HAREKETİ*

Şeyh Ubeydullah'ın başını çektiği bu ayaklanma, 1870'lerden itibaren gelişen olaylarla birlikte olgunlaş-

tı. 1872'lerde İran kuvvetlerinin Markavur bölgesindeki Kürtlere saldırmaları üzerine, Şeyh Ubeydullah harekete geçti. Çünkü Markavur Kürtleri, vergilerini Şeyh Ubeydullah'a gönderiyorlardı. Çarpışmalar sürerken Şeyh Ubeydullah, Osmanlı yönetiminden yardım istedi. Gerekirse müdahalede bulunmalarını önerdi. Şayet Osmanlı yönetimi olumsuz bir tavır alırsa, bütün Kürt aşiretlerini ayaklandıracağını söyledi. Bunun üzerine Osmanlı yetkilileri, şeyhin isteklerinin yerine getirilmesi için tedbir almaya başladılar.

«İstanbul, Ubeydullah'a iki nedenden ötürü yardımı zorunlu görüyordu. *Birincisi,* Ubeydullah'ın Kürtler üzerindeki geniş etkinliği.

«*İkinci nedene gelince,* bu da Osmanlı yöneticilerinin İran ile aralarında meydana gelecek gerginliklerde ve savaşlarda Kürt liderlerinden yararlanmayı düşünmeleriydi.» (Halfin, a.g.e. s. 79)

Osmanlılar, İran ile Kürtler arasında aracı oldu. Buna rağmen İran kuvvetleri, Kürt köylerine düzenlediği baskınları daha da hızlandırdı.

O dönemleri Halfin şöyle anlatıyor:

«Osmanlı sınırlarında yaşayan Kürtlerin durumu da İran'dakilerden aşağı kalmıyordu. Kürt halkı, İran, Osmanlı yöneticileri ve başlarındaki ağalardan meydana gelmiş üçlü bir ateşin boyunduruğunu taşıyordu.

«Osmanlı yöneticileri fırsat bulunca mevcut senenin vergisi ile yetinmiyor, gelecek senelerin vergilerini de bunlardan istiyordu. Halkın ödeme takatsizliği karşısında ise, mevcut malına haciz koyuyordu.

«Osmanlı hükümeti Kürtlerden tabii vergi adı altında ayrıca bir takım vergiler de alıyordu, ki bunların başında yol vergisi geliyordu. Ve onları topluluklar halinde yol yapımında kullanıyordu. Örneğin, Erzincan'dan Diyarbekir'e kadar yapılan yolda çalıştırılan Dersimliler bunun en canlı örneğiydi.

«Balkan savaşı sıralarında İstanbul, Kürdistan'a haber gönderiyor, mal üstüne mal istiyordu. Ve asker üstüne asker talep ediyordu. İstanbul'un hizmetinde çalışan Kürt aşiret reisleri de bu hususta ellerinden ge-

leni esirgemiyorlardı. Özellikle Dersim'de dayanamaz duruma gelen yoksul halk, kendilerinden olan ve menfaatleri için Babıali'ye hizmet eden satılmış reislerinden kurtulmak için mücadeleye başladı. İlk olarak Dersim kaymakamı Celabi Bey ve ailesinden otuz kişiyi öldürdüler (1875), ve bunu benzeri olaylar takip etti.

«Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Hakkari, Botan ve Cizre hareketlerinde önemli rol oynamış olan İsmail Hakkı Paşa'yı Kürdistan üzerine vali tayin ederek, çıkan olayları önlemesini istedi.

«Girişilen kanlı ve vahşice saldırılar karşısında Kürtler, erişilmesi güç Dersim dağlarına çekildiler ve oraya sığındılar.

«Kürt halkının durumu gittikçe kötüleşiyordu. Onlar, sadece reislerinin, ağalarının elinde alınıp satılan bir mal gibi değillerdi. Aynı zamanda yabancıların, özellikle İngilizlerin de kendi çıkarları için kullandıkları bir meta gibiydiler.» (Halfin, a.g.e. s. 80-81)

Bu arada Balkanlarda Osmanlı devletine karşı, Rusya'nın geniş desteğini alan hareketler yoğunlaşmıştı. Ayrıca Osmanlı ve İran devletleri de sınır anlaşmazlıkları yüzünden tekrar karşı karşıya gelmişlerdi. Rusya, bu olayı da çıkarları için istismar etmeye çalışıyordu.

Bu gelişmeler üzerine 1877 yılında Rusya ile Osmanlı devletleri arasında savaş patlak verdi. İngiltere ise, savaşta Osmanlıları destekledi.

Kürt aşiretlerinin büyük bir kesimi de, Şeyh Ubeydullah'ın öncülüğünde Rusya'ya karşı savaşa girdiler.

1877-78 arasındaki savaşın Osmanlıların aleyhine sonuçlanmasından sonra, Osmanlı devletinin gücü daha bir sarsılmış, başta İngiltere olmak üzere diğer sömürgeci devletlerin Osmanlı yönetimi üzerindeki etkinlikleri de, buna bağlı olarak, daha çok genişlemişti.

Savaşların yükünü çeken halkın durumu daha da kötüleşiyordu. Özellikle Kürdistan'da, alınan vergiler, yoksulluk, salgın hastalıklar, vb. gelişmelerle birlikte, bölgedeki Osmanlı yetkililerinin halk üzerinde baskıları

da bunlara eklenince, yeni bir ayaklanma için uygun koşullar olgunlaşmaya başladı.

Şeyh Ubeydullah'ın başını çektiği hareket önce Hakkari ve Naçe'de başladı. Bu hareket kısa süre içinde çok geniş topraklar üzerinde, hem İran, hem de Osmanlı devletlerine karşı, bağımsız bir Kürt devletini kurma amacında olan güçlü bir ayaklanmaya dönüştü. Şeyh Ubeydullah hareketi de, Osmanlı ve İran hakim sınıfları tarafından, Rusya'nın da desteğiyle, yenilgiyle sonuçlandı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Osmanlı ve İran devletleri, Kürtler üzerindeki baskılarını daha çok arttırdılar. Kitleler halinde katliamlar oldu. Köyler içindeki insanlarla birlikte, yakılıp yıkıldı.

Osmanlı devleti daha sonraları Kürt aşiretlerini *Hamidiye Alayları* * adı verilen bir örgütlenme etrafında toparlamaya başladı. Böylece Kürtlerin gücünden daha fazla yararlanma olanağı ortaya çıkacak; ayrıca Kürt ayaklanmalarını yine Kürtlere kırdırtma durumunun sağlanması söz konusu olabilecekti.

Bu dönemi ve meydana gelen Kürt ayaklanmalarını tekrar değerlendirirsek, şu sonuçları ortaya çıkarmak mümkündür:

Birincisi, 19. yy., kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak, batının sömürgeci devletleri arasındaki sömürge edinme rekabetinin daha çok arttığı yıllardır. Ayrıca bu devletlerin en çok çatışma alanı haline gelen Osmanlı İmparatorluğu da bu yüzyılda çökme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş ve elindeki topraklar üzerinde yaşayan çeşitli milliyetler bağımsızlıklarını kazanmak için şiddetli mücadelelere girişmişlerdir.

İkincisi, Dünyadaki ve Osmanlı İmparatorluğundaki bu değişimler, Kürdistan'a da yansımış, Kürdistan bir

---

* Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Alayları ile, bir yandan bölgede Kürtler arasında Osmanlı Devletinin etkinliği sağlanmaya ve yine Kürtler arasında çıkması muhtemel ayaklanma hareketleri Konrol altında bulundurulmaya çalışılırken, diğer yandanda, özellikle aynı yıllarda bir tehlike haline gelen Ermeni hareketine karşı Kürtlerin gücünden yararlanma yoluna gidilmiştir.

yandan bu çatışmaların alanı haline gelirken, diğer yandan da buralarda sık sık Kürt ayaklanmaları meydana gelmiştir.

Üçüncüsü, Kürdistan'daki ayaklanmaların başarıya ulaşamamasının nedenlerini yine bu çağın somut özelliklerinden, Kürdistan'ın ekonomik, sosyal, siyasal vb. konumundan hareketle tesbit edebiliriz.

a. Osmanlı devletine karşı Balkanlardaki milliyetlerin hareketleri, kendilerine güçlü müttefikler bulurken (o yüzyılda, Osmanlı imparatorluğu üzerinde çeşitli oyunlar düzenleyen ve çıkar peşinde koşan sömürgeci devletler, bu hareketlerden yararlanma yoluna gitmişlerdir), Kürdistan'daki ayaklanmalara karşı hep Osmanlı veya İran devletlerinin yardımına, bölgede etkinlikleri olan İngiltere, Rusya, vb. güçler koşmuştur. 19 .yüzyılın en büyük Kürt ayaklanmaları incelendiğinde, bu gerçek çok açık bir biçimde görülmektedir.

b. Kürdistan'ın 1639 yıllarında Osmanlı ve İran devletleri tarafından paylaşılmasına ve daha sonraları da sınır anlaşmazlığı yüzünden sık sık iki devletin kapışmasına rağmen, Kürt ayaklanmaları, genellikle bölünmüş durumda olan Kürdistan'ın her iki kesimine de yayıldığından, hem Osmanlı devleti, hem de İran devleti bu ayaklanmaları birlikte bastırma yoluna gitmişler, genellikle ortak hareket etmeye çalışmışlardır. Çünkü bu ayaklanmaların başarısı (tek bir parçada olsa bile) her iki devletin de çıkarlarına ters düşüyordu.

c. Kürt ayaklanmalarının 19. yüzyılda yenilgiye uğramasının temelinde yatan en önemli etkenlerden birisi de, bu hareketlere beylerin, aşiret veya dini liderlerin öncülük etmesidir. Yani Kürt toplumunun güçlü feodal yapısı, bu ayaklanmalara, kaçınılmaz olarak damgasını vurmuş ve bu hareketlerde ulusal ögeler, programlar, örgütlenmeler cılız kalmış, ağırlıklı bir durum kazanamamıştır.

Kürt toplumu üzerindeki çeşitli baskılar, doğal olarak bazen feodal güçleri de kapsamaktaydı. Bu durum onların ayaklanmaların başına geçmesine önemli bir rol

oynamıştır. Yine bu hareketleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye kalkışmaları da kaçınılmazdı.

Feodal beylerin, aşiret liderlerinin arasındaki bölünmüş yapıdan, Osmanlı ve İran hakim sınıfları sonuna kadar yararlanmışlar, ve bu hareketlerin bastırılmasında, yine Kürtleri birbirlerine karşı kullanmaya çalışmışlardır.

Ayaklanmaların asıl yükünü geniş kitleler taşımış, ağır sömürü şartlarından, baskı ve katliam uygulamalarından, onlar nasiplenmişlerdir. Yine Kürdistan'da yaşayan diğer azınlıklar ile Kürtler arasındaki ayrılıklardan (özellikle dini farklılıklardan) yararlanan sömürgeci güçler, Kürdistan'da sık sık alevi-sünni, Müslüman-Ermeni, vb. çatışmalarını körüklemişlerdir.

Tüm bu gerçeklere rağmen, bu dönemde meydana gelen Kürt ayaklanmalarının tümüyle gerici olduğu ve ulusal niteliklerinin bulunmadığı söylenemez. İlerde Kürt hareketleri üzerinde genel bir değerlendirme yapmaya çalışırken, bu konu üzerinde tekrar duracağız.

B) *CUMHURİYET DÖNEMİNDE KÜRT AYAKLANMALARI*

Osmanlı imparatorluğunun dağılmasından sonra, Türkiye Cumhuriyetinin kurulması, yine Kürt sorununa bir çözüm getirmemiş, Kürt ayaklanmaları Cumhuriyet döneminde de sürmüştür.

Ulusal bir niteliği olmayan Osmanlı devleti, 20. yüzyılın başlarında, elindeki toprakları teker teker kaybetti. Balkanlarda yeni devletler ortaya çıktı. Afrika'daki yerlerden çekilen Osmanlı devleti, 1. Dünya Savaşı sırasında da Suudi Arabistan'ı yitirdi. Bilindiği gibi, savaş sırasında bizzat Anadolu toprakları da işgal altına girmiştir.

Osmanlı imparatorluğu feodal bir yapı üzerinde temellendirilmişti. Ele geçirilmiş olan topraklarda despot bir yönetim oluşturan Osmanlı egemen güçleri, ayrıca askeri bir mekanizmayla birlikte din faktörünü de kullanarak varlığını korumaya ve sürdürmeye çalışıyordu. Devletin yöneticileri, değişik milliyetlerden oluş-

muştu. Osmanlı padişahları, «halifelik» yanında, «Rum imparatoru» sıfatını da taşıyorlardı.

İmparatorluğun dağılma dönemlerinde geliştirilen «Osmanlıcılık» ve «ümmetçilik» hareketleri de, sorunu çözemedi. «Osmanlıcılık»la, imparatorluğun sınırları içindeki müslüman ve müslüman olmayan tüm toplulukların birliği amaçlanmış, «ümmetçilik» ise, daha çok müslümanları kapsayan bir akım olmuştur.

20. yüzyılın başlarından itibaren ve özellikle de 1908 hareketlerinden sonra Türklük unsuru ve milliyetçilik, ağırlıkla ön plana çıkmaya başladı. İttihat ve Terakki Partisi, Türk olmayan topluluklar üzerinde asimilasyoncu ve jenoside yönelik bir politika izledi. Örneğin, İttihatçıların, Sultan Reşat'a imzalattıkları bir kanunla, «Kürtlerin Batı Anadolu'ya sürülmesi ve 100 Türkün arasına 10 Kürt isabet edecek şekilde yerleştirilmeleri öngürülmüştü. Bu kanun uygulandı ve 700 bin Kürt, Batıya sürüldü. Bu insanların çoğu yollarda açlıktan, hastalıktan kırıldılar, kız, kadın ve çocukların binlercesi köleleştirildi.» (Hıdır Murat, Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi, s. 46)

Ermeni katliamları da daha çok bu dönemlere rastlamaktadır. Ermeni sorununun çözümünde, bir yandan Ermeni hareketleri zor yöntemlerle bastırılırken, diğer yandan da Kürt ve Ermeni halkları birbirine kırdırılmaya çalışılmıştır. (7)

Öte yandan, 1908 hareketinin ilk dönemlerinde görülen nisbi demokratik ortamda, bazı Kürt örgütleri kuruldu. Kürtçe yayın yapan dergiler yayınlandı. Kahire'de Kürt aydınları tarafından «Kürdistan» adlı bir dergi çıkarıldı. 1910 yılında İstanbul'daki Kürt öğrenciler, *Hâve* (Umut) adında bir örgüt kurdular. (8). Bu örgüt, Roja Kurd (Kürt günü) ve Hatawê Kurd (Kürt Güneşi) adlarında iki dergi yayınladı. Ayrıca Kürdistan'ın kurtuluşu için mücadele etmeyi kendisine amaç edinen Kürt Teali Cemiyeti adında bir örgüt daha İstanbul'da kuruldu. (9)

Fakat bu kısa süren özgürlük ortamının arkasından, İttihat ve Terakki Partisinin ırkçı-şoven ve katli-

amcı politikası uygulanmaya başladı. Kitle halinde öldürme, sürgünler, yoğun bir Türkleştirme girişimleriyle birlikte, Türkçe dışındaki dillerde yayın yapan gazete ve dergiler yasaklandı. Diğer milliyetlerin kurdukları örgütler kapatıldı.

1. Dünya Savaşına Osmanlı devleti de katıldı. Alman yanlısı İttihat ve Terakki Partisi'nin politikası, savaştan yenik çıkmada önemli bir etken oldu. Öte yandan savaşın galipleri (İngiliz, Fransız ve İtalyan emperyalistleri) Anadolu'yu kendi aralarında paylaşmak için *10 Ağustos 1920* yılında, Osmanlı yönetimiyle Sevr'de bir antlaşma imzaladı. Bu arada, ABD emperyalistleri de boş durmuyor, savaşın galiplerinden biri olarak sahnede boy gösteriyordu. (10)

Sevr antlaşmasına Kürtler adına temsilci olarak Şerif Paşa katıldı. Bu antlaşmanın bir kısım maddeleri Kürtlerle, diğer bazı maddeleri ise Ermenilerle ilgiliydi. (11) Yine bu antlaşmaya göre Ermenistan ve Kürdistan devletleri kurulacaktı. Sevr antlaşması öyle düzenlenmişti ki, Van, Bitlis, Erzurum gibi şehirlerin çoğu Ermeni devletine bırakılıyordu. Yani Kürdistan'ın önemli bir kesimi Ermeni devletinin sınırları içine alınmıştı.

Sevr Antlaşması, Ermenilerle Kürtleri birbirine kırdırmak için öteden beri izlenen politikanın açık bir belgesiydi. Sömürgeci güçlerin çıkarlarına göre, kaleme alınan bu antlaşma, bilindiği gibi uygulanamadı.

Kurtuluş Savaşı sırasında Kürt halkı da diğer ulusal azınlıklar da Türk halkıyla birlikte Anadolu'yu işgal eden sömürgeci güçlere karşı çarpışmış, savaşa karşı oluşturulan bir takım «ulusal örgütler»de Kürt aşiret liderleri ve eşraftan kişiler de yer almışlardır. (Kurtuluş Savaşının ve bu savaşa damgasını basan Kemalizmin eleştirisi için, Bkz: Kurtuluş, sayı: 1, Yol Ayrımı). TBMM'de Kürdistan'ı temsilen 72 milletvekili bulunuyordu.

Kurtuluş Savaşına Kürtlerin de katılmasını sağlamak için Mustafa Kemal'in Kürt ileri gelenlerine, aşiret liderlerine yaptığı çağrılarda, gönderdiği mektup ve telgraflarda, hep din konusu istismar edilmiş ve dinin

tehlike altında olduğundan bahsedilerek ayrıca «Doğu» nun da Ermenilere verilmek istendiği vurgulanmıştır. (Bu mektupları, Atatürk'ün Büyük Nutku ile savaşla ilgili bir çok kitaplarda bulmak mümkündür.) Böylelikle, Anadolu'da işgale karşı bir hareketin örgütlendirilmesi için düzenlenen Erzurum ve Sivas Kongrelerine, Kürt eşraf ve aşiret liderlerinin katılması gerçekleştirilmiştir.

Anadolu'nun işgaline karşı verilen mücadele sırasında, Kürdistan'ın bağımsızlığı için bir takım girişimlerde bulunulmuş, Koçgiri'de 1921 yıllarında bir Kürt ayaklanma hareketi ortaya çıkmıştır.

Koçgiri olayı, Kurtuluş Savaşının verildiği sıralarda olmuştur. Türk burjuva milliyetçiliği, bir yandan Türkler dışındaki halkların da desteğini kazanmak için onların bir takım ulusal haklarının tanınacağını ileri sürerken, diğer yandan da ayrılıkçı gördüğü her harekete karşı gerektiğinde kuvvet kullanmaktan çekinmemiştir.

Sivas'ın Zara, Divriği, Hafik, Kangal ve Ümraniye yörelerinde meydana gelen ve daha çok da, Dersim'den destek gören 1921 Kürt Hareketi, patlak verdiğinde; olayın yatışması ve Kürdistan'ın öteki bölgelerine yayılmaması için Ankara Hükümeti'nin gösterdiği çabalar etkisiz kalır. Silahlı hareketin başladığı bölgeye giden heyetler, aşiret liderlerine isteklerinin kabul edileceğini bildirirler. Hareketin başını çeken bazı aşiret liderlerine mebusluk teklif edilir. Dersim'in, harekete karşı olduğunu göstermek için bölgede, çevresinde yaygın bir etkinliği olan aşiret liderlerinin Meclise girmeleri sağlanır. Ama tüm bunlara rağmen, Koçgiri olayının genişlemesinin önü alınamaz.

Koçgiri hareketine aşiret liderleriyle birlikte bazı Kürt aydınları da öncülük etmiştir. Bunlardan biri olan Baytar Nuri, hareketin amacını şöyle açıklıyor:

«Programımız şu idi:

«İlkönce Dersim'de Kürdistan istiklali ilan edilecek, Hozat'a Kürdistan bayrağı çekilecek, Kürt milli kuvveti, Erzincan, Elaziz, Malatya istikametinden Si-

vas'a doğru hareket ederek, Ankara hükümetinden resmen Kürdistan istiklalini tanımasını isteyecekti. Türkler bu isteği kabul edeceklerdi. Çünkü, isteğimiz silah kuvvetiyle desteklenmiş olacaktı.

«İlk adımı başarıyla attıktan sonra bütün Kürdistan'ın bizimle işbirliği yapacağına şüphe yoktu. Çünkü milli kurtuluş ve ecnebi boyunduruğunu kırıp atmak milli vakarı olan her Kürdün emeli idi.» (Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim.)

İlk silahlı olaylar başladıktan sonra bölgedeki aşiret liderleri, Ankara Hükümeti'ne şu talepleri kapsayan bir muhtıra verdiler:

«1. Kürdistan muhtariyet idaresine muvafakat eden İstanbul Saltanat Hükümeti'nin baştaki kararını Mustafa Kemal Hükümetinin de kabul edip etmediğinin açıklanması,

«2. Kürdistan Muhtariyet idaresi hakkında Mustafa Kemal Hükümetinin görüş noktasının ne olduğu hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi.

«3. Elaziz, Malatya, Sivas ve Erzincan mıntıkaları hapishanelerinde tutuklu bulunan bütün Kürt Mevkufların hemen bırakılması.

«4. Kürt çoğunluğu bulunan mıntıkalardan Türk memurların çekilmesi.

«5. Koçgiri mıntıkasına gönderildiği haber alınan askeri müfrezelerin derhal geri çekilmesi» (15 Kasım, 1936)

Muhtıranın Ankara'ya ulaşması üzerine durumu ciddi olarak gören hükümet, Dersim'e bir heyet yollayarak, isteklerinin kabul edileceğini bildirir. Ancak aşiret liderleri bu sözlere güvenmezler ve heyeti geri gönderirler.

Hareketin yayılmaması için bölgeye askeri birlikler gönderilir. Böylelikle Koçgiri tecrit edilip, dışarıyla ilişkilerinin kesilmesi sağlanmak istenir. Bir yandan, Dersim'de etkinlikleri olan bazı aşiret liderleri (Diyap ve Meço Ağa'lar, «Ankara askerlik şubesi başkanlarından, Dersimli Mustafa, Dersim'in Karabal aşiretlerinden olup, Sivas'ın Nazımiye ilçesine yerleşen Kolağası'lık-

tan emekli Karco oğlu Ahmet Ramiz, binbaşı Hasan Hayri») meclise seçilirlerken, diğer yandan da hem Dersim'in harekete karşı olduğunun, hem de meclise Kürdistan'ın her yerinden temsilciler girdiğinin ve meclisin ayni zamanda Kürtleri de temsil ettiğinin propagandası yapılır. (1938'deki Dersim Hareketinin lideri, Seyit Rıza, Kürdistan bayrağının dalgalandığı, karargahı olan Ağdat'tan Dersim'e büyük bir silahlı güçle inip şehri işgal eder ve «... meclisteki mebusların Dersim'i temsil hakkına sahip olmadıklarını, Dersim'in müstakil bir idare istediğini, ancak bu milli talebin Ankara hükümeti tarafından kabul ve resmen ilanından sonra Kürdistan'ın bir konfederasyon şeklinde hükümetle işbirliği yapabileceğini» bir telgrafla meclise bildirir.)

Koçgiri hareketinin genişlemesi, Kangal, Divriği, Zara, Refahiye, Kuruçay ve Kemah'ın Kürtlerin egemenliği altına girmesi, Malatya, ve Erzincan yörelerinde de olayın yayılma ihtimalinin belirmesi üzerine, Sivas, Erzincan ve Elaziz'de 13 Mart 1921'de Örfi idare (sıkı yönetim) ilan edilir. Bölgeye gönderilen Topal Osman yönetimindeki «laz alayları»nın de desteğiyle, Koçgiri hareketi, askeri birlikler tarafından yenilgiye uğratılır. Hareketin bazı liderleriyle birlikte çok sayıda insan öldürülür. Meclisteki Dersim mebusları yağma, talan, kitle halinde insan öldürme olayları karşısında pek ses çıkarmazlar. Tam tersine, Koçgiri hareketine katılanları, «şaki» olarak suçlama yarışına girerler.

Koçgiri olayının geçtiği yerlerdeki coğrafi yapının olumsuzluğu nedeniyle harekete dışarıdan etkin bir yardımın olmamasına rağmen, güçlükle bastırılmıştır.

Nuri Dersimi, Koçgiri hareketinin yenilgisini şunlara bağlıyor:

«Hareket başlarken 'Kürdistan Teali Cemiyeti' inhilal etmiş ve üyelerinden bazılarının ihmal ve lakaydisi, bazılarının da İstanbul'dan harice kaçarak harekâta iştirak imkanlarından mahrum olması hasebiyle harekatı bir ahenk ve plan dairesinde merkezileştirip idare etmek imkansız olmuştu.

«İşin maddi yönü işte bu pek çetin şartlar altında açılmıştı.

«Manevi cephesine gelince:

«A— Müstakil bir Kürdistan yaratmak hususunda itilaf devletlerinin Sevr'de hazırladıkları proje, Kürt geniş halk tabakaları içerisinde derin bir sürur ve heyecan yaratmış ve asırlardan beri ecnebi boyunduruğu altında inleyen bu milleti ayaklandırmış iken itilaf devletleri bu ayaklanmalara bigane kalmış ve hiç bir yardımda bulunmamıştı.

«B— Kürt milletinin içtimai kurumunun ekseriyetle aşiret şeklinde bulunması, aşiretler arasındaki husumet ve ademi ittihat kurtuluş savaşları için gereken birlik ve ahengi baltalamıştı.

«Orta halk tabakasının noksanlığı dolayısıyla da, aşiret reisleri kolaylıkla düşman devlet tarafından kazanılabilmişti.

«C— Din ve mezhep itilafları dolayısıyla Kürtler arasında mevcut itimatsızlığı izaleye muktedir münevver kitle henüz matlup bir yekune baliğ olmamıştı.

«Yukarıda gösterdiğim amillerden başka, düşman Türk kuvvetlerinin teçhizat ve sayı üstünlüğü de muvaffakiyetsizliğimizin başlıca sebebi idi.» (Kürdistan Tarihinde Dersim)

1923 Lozan Antlaşması, Kürdistan tarihinde çok önemli bir olaydır. Bu antlaşmayla Kürtlerin üzerinde yaşadıkları topraklar dört parçaya bölünmüştür.

Lozan Konferansında, Türk heyetine İsmet Paşa başkanlık etmiştir. Konferansta üzerinde en çok tartışılan konu, Kürt sorunudur. İsmet Paşa, İngiliz temsilcisi Lord Curzon ile yaptığı tartışmalarda, «TBMM hükümetinin hem Türkleri, hem de Kürtleri temsil ettiğini ve Kürtlerin Türklerle birlikte yaşamak istediğini» savunmuştur. Yine aynı yıllarda Güney Kürdistan'da İngiliz emperyalizmine karşı verilen Kürtlerin mücadelesini, İsmet Paşa, Türkiye'ye olan bağlılığın bir örneği olarak değerlendirmektedir.

Konferansta İngilizler Musul'u işgalleri altında oluşturmaya çalıştıkları Irak devletinin sınırları içine

almak için çok çaba sarf ettiler. Çünkü burası, önemli bir petrol bölgesiydi. 1925 yılında Türkiye ve İngiltere arasında varılan bir antlaşmayla Musul, kesin olarak Irak'a bırakıldı.

Lozan'daki antlaşmanın Kürdistan tarihinde yol açtığı değişiklikler şöyle sıralanabilir:

Birincisi, bu antlaşmayla Kürdistan bir daha parçalanmış ve Türkiye, İran, İngiltere ve Fransa arasında (Bilindiği gibi Lozan konferansında İngiliz işgali altındaki yerler de Kral Faysal yönetiminde bir Irak devleti oluşturulmuş ve Güney Kürdistan bu devletin sınırları içine alınmıştır. Ayrıca Fransızların işgali altındaki Suriye sınırlarına da Kürdistan'ın Cezire bölgesi bırakılmıştır.) paylaşılmıştır.

İkincisi, bu parçalarda, Kürtlerin ulusal ve demokratik hakları gasbedilmiş, zenginliklerine el konulmuş ve bizzat varlığına karşı bir yok etme politikası izlenmiştir.

Üçüncüsü, Kürt halkının bu duruma karşı direnmesi ve kurtuluş mücadelesi vermesi önünde büyük bir engel yaratılmıştır. Emperyalizmin de desteğiyle Kürdistan'ı sömüren bu dört devlet (Türkiye, İran, Irak ve Suriye), aralarındaki çelişkilere, yönetimlerinin farklı olmasına ragmen, Kürt sorununda sürekli birbirlerine destek olmuşlar, ittifaklar kurmuşlardır. Çünkü, Kürdistan'ın bir parçasının kurtuluşu bile, bu devletlerin çıkarları için büyük bir tehlike teşkil edecektir.

Kurtuluş savaşından sonra izlenen politikayla, bir yandan işçi sınıfının siyasi ve sendikal örgütlenmesine müsaade edilmezken, diğer yandan da Kürtçenin kullanılması yasaklanmış ve genel olarak Kürt ulusuna karşı ırkçı-şoven, asimilasyoncu ve katliamcı bir tavır izlenmiştir.

Kurtuluş savaşının ardından, yukarıdan aşağıya doğru, kapitalizmin geliştirilmesi için sürekli tedbirler alınmaya çalışılırken (burjuvazinin daha çok güçlendirilmesi amaçlanmıştır, bu politikayla); bu uygulamalar kaçınılmaz olarak başta işçi sınıfı olmak üzere diğer emekçi kitlelere yönelik bir dizi tedbiri de birlikte ge-

tirmiştir. İşçi sınıfı partisinin kurulması, sendika kurma hakkı, vb. örgütlenme hakları tanınmamıştır. Feodallere karşı, üst yapıda sözde bir takım girişimlerde bulunulmasına reğmen, alt yapıda feodalizmi tasfiye için herhangi bir çaba (örneğin, toprak reformu yapılmamıştır) gösterilmemiştir. Ayrıca köylüler üzerindeki jandarma baskısı artmış, vergiler daha da yükseltilmiştir.

Türk hakim sınıfları, emekçi yığınların demokratik taleplerini ve baskıya karşı direnişlerini zorbalıkla bastırırken, aynı zamanda kitleler üzerinde etkili olmak için şovenizmi daha çok körüklemeye başladı. Bu baskı ve ırkçı-şoven uygulamalara karşı kısa sürede özellikle Kürdistan'da tepkilerin yaygınlaştığı görüldü. 1925' lerden itibaren Kürt ayaklanmaları birbirini izledi. Bu ayaklanmalar, hakim sınıflar tarafından kanlı bir şekilde ezildi.

1. *1925'TEKİ ŞEYH SAİT HAREKETİ*

1922 yılında Erzurum'da Cebranlı Halit Beyin başkanlığında, Bitlis mebusu Yusuf Ziya ve birçok Kürt subayının da içinde olduğu, Kürt İstiklal Cemiyeti adlı bir örgüt kurulmuştu. Bu örgütün amacı, bütün Kürdistan'ı kapsayan bir örgüt haline gelmek ve Kürtlerin kurtuluşunu sağlamaktı. Örgütün, kısa süre içinde Bitlis, Darahini (Genç), Elaziz, Diyarbekir, Urfa, Siirt ve daha başka yerlerde de şubeleri açıldı. Örgüt üyeleri yoğun bir propaganda sürdürüyor ve aşiretleri mücadeleye hazırlanmaya çağırıyordu. Başta Şeyh Sait olmak üzere bir çok aşiret liderleri de, bu örgüte üye olmuşlardı.

1925'te başlayan çatışmalar kısa süre içinde genişledi. Hareketin başını Şeyh Sait çekiyordu.

Darahini vilayeti işgal edilip, buradaki vali ile Türk memurları esir alındıktan sonra, yayınlanan bir kanunla Darahini, Kürdistan'ın geçici hükümet merkezi ilan edildi. Şeyh Sait ise, «maddi ve manevi bütün kuvvetlerin mümessili olmuş ve Emir-El Mücahidin ve Nakşibendi ünvanını almıştı.» Yine kanuna göre alınan ver-

giler ve diğer yerlerde alınan veya alınacak esirler de Darahini'ye getirilecekti.

Lice, Mardin ve Siverek ele geçirilir. Diyarbakır'ı kuşatan Kürt kuvvetleri ile askeri birlikler arasında şiddetli çarpışmalar başlar. Kürt kuvvetleri surlardan şehre girmeye muvaffak olur. Kürt savaşçıları bu arada Mardin bölgesinde de çarpışmaları sürdürürler.

Diğer yandan, Kürt kuvvetlerinin bir kısmı da Solhan, Varto, Malazgirt ve Muş bölgelerini işgal ederek, Erzurum'a doğru ilerlemekte, ayrıca Bitlis ve Ağrı bölgelerinde şiddetli çarpışmalar olmaktadır.

Çatışma bölgelerine gönderilen askeri birlikler, yavaş yavaş üstünlüğü ele geçirmeye başlarlar. Ayrıca aşiretlerin bir kısmı da, Türk askeri birliklerine yardımcı olmaktadırlar.

Türk Hükümeti, Fransız emperyalizminin müsaadesiyle, askeri birliklerini Suriye toprakları içinden (trenlerle gerekli silahlar da taşınır) geçirerek, hareketi güneyden kuşatır. Böylelikle Diyarbekir «kurtarılarak», burada istiklal mahkemesi kurulur.

Hareketin yenilgisinden sonra, Şeyh Sait ve 47 aşiret reisi, Diyarbekir'de 4 Eylül 1925'te idama mahkum edilirler. Şeyh Sait, idam edilmeden önce, «Ölüme, Kürt şehitlerinin diyarına sakin kalple gideceğim, zira dört milyondan fazla Kürt, kanlarımızın hesabını bir gün mutlaka soracaktır.» demişti.

Şeyh Sait ve arkadaşları, Diyarbekir askeri mahkemesinde yargılanırlarken, askeri savcılık tarafından hazırlanan iddianamede; «bu isyanın Bosna-Hersek, Arnavutluk ve öteki Balkan ülkeleri ile Suriye ve Filistin kurtuluş hareketlerinin bir benzeri olduğunu» itiraf ediyor ve bunun bir «Kürt İhtilali» olduğunu söylüyor. Mahkeme Reisi ise sanıklara hitap ederken aynen şöyle diyordu: «Aranızdan bazıları hükümetin idari yolsuzluklarını isyan bahanesi yaptılar, diğerleri hilafetin müdafaasını sebep olarak gösterdiler, fakat hepiniz bir tek noktada birleştiniz: Bağımsız bir Kürdistan yaratmak» (Hıdır Murat, Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi, s. 64)

Hareket sırasında ve sonrasında yüzlerce köy ve kasaba yakılıp yıkıldı. Değişik rakamlar ileri sürülmesine rağmen yaklaşık olarak otuz bine yakın insan öldürüldü. Kürtler üzerinde, giydikleri milli giysilerin yasaklanmasına varıncaya kadar azgın bir terör uygulandı. Binlerce Kürt ailesi batıya sürgün edildi.

Şeyh Sait hareketinin niteliği üzerinde tartışma olmasına (bu tartışmalar halen sürmektedir) rağmen, genellikle, ister hakim sınıfların olsun, isterse devrimci geçinen bir çok çevrenin olsun, üzerinde görüşbirliğine vardıkları bir nokta; bu hareketin gerici bir hareket olduğu ve hilafeti geri getirmeyi amaçladığıdır. Ayrıca hareketin arkasında büyük ölçüde İngiliz Emperyalizminin olduğu iddiası da öne sürülmektedir.

Yine o dönemde *Üçüncü Enternasyonal'in* belgelerinde de hareketin bu niteliği taşıdığı iddiaları yer almaktadır:

«Mustafa Kemal'e ve Ankara Hükümetine karşı Kürdistan'daki Şeyh Sait ayaklanması Moskova tarafından, Türk gericiliğinin İngiliz emperyalizmi ile ittifak halinde bir geri dönüş girişimi olarak değerlendirilmektedir... Ayaklanma büyük toprak ağalarının hakim olduğu doğu illerinde patlak verdi. İsyancıların arkasında Musul meselesinde, yani petrol meselesinde çıkarı olan İngiltere bulunuyordu... Ayaklananların başında Şeyh Sait bulunmaktadır. Ayaklanma, dini ve milli nedenlere bağlanmak isteniyor. Kürtler, bir yandan Kemalistlerin 2 Mart 1924 tarihinde kaldırdıkları halifeliği geri getirme, öte yandan bağımsız bir Kürdistan kurmak için ayaklandılar... İngiliz parasının ve İngiliz silahlarının bu ayaklanmada büyük bir rol oynadığı açıktır... Kürt ayaklanması, İngiliz emperyalizminin Ortadoğu'daki yeni bir saldırı manevrasıdır.. vb.» (Komünist Enternasyonal Belgelerinde Kürt Milli Meselesi, s. 15-16,23,26)

Bizce sorun daha değişiktir. Ve bu konuda Şeyh Sait hareketine ilişkin olarak öne sürülen görüşler, gerçeği yansıtmamaktadır.

Birincisi, bu hareketin başını toprak ağalarının veya şeyhlerin çekmiş olması, onun gerici olduğunun temel bir kanıtı olarak ileri sürülemez. Feodal güçlerin başında bulunduğu, emperyalizme karşı olan hareketler de olabilir; Afgan emirinin İngiliz emperyalizmine karşı direnmesi, emirin feodal niteliğine rağmen ilerici bir hareket olmuştur.

Halifeliğin kaldırılması, bazı feodal kurumların yasaklanması, hala güçlü bir feodal yapının bulunduğu Kürdistan'da tepkilere yol açmıştır. Özellikle bazı çevrelerin çıkarlarına uymayan bu tedbirlerin aleyhte bazı gelişmelere yol açması kaçınılmazdı. Bu etkenlerden dolayı, Şeyh Sait hareketine katılanlar olduğu gibi, Türkler arasında da sırf bu nedenlerden dolayı, hareketi olumlu bulanlar olmuştur o dönemde. Örneğin, padişah taraftarlarının, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tavırları bu yöndeydi. Ama, bu gerçekleri vurgulamak ayrı bir şeydir, olayı sadece bu tek yanlı gerçeklerle açıklamaya kalkışmak ayrı bir şeydir.

Şeyh Sait hareketinin başladığı tarihe kadar, toprak ağalığına karşı hiç bir ciddi tedbir alınmamıştı. Üstyapıda girişilen bazı reformlar da belirli bir noktadan öteye varamamıştı. Köylülere toprak dağıtılması bir yana, tahsildarların hakaretleri, jandarma dayağı, yine onların tepesinden eksik olmamıştı.

Kaldı ki, Kürdistan'da feodal güçlere karşı onların çıkarlarını tehdit edecek ölçülerde alınan herhangi bir karar da söz konusu değildi. Kürt emekçi yığınlarını, Kürt feodallerinin, şeyhlerinin, aşiret liderlerinin sömürüsüne karşı korumak bir yana tam tersine, emekçi halka karşı daha çok baskı ve zulüm uygulanmıştır. Irkçılık ve şovenizmden kaynaklanan politikayla, Kürt emekçi kitleleri üzerinde terör estirilmiştir. Tüm bu nedenlerle, Şeyh Sait hareketinde dini bir takım taleplerde bulunulması, halifeliğin ve saltanatın ortadan kaldırılmasına duyulan tepkileri vb. temel etkenler olarak görmemek gerekir.

İkincisi, emperyalist ülkeler, bölgedeki hareketlerle daima yakından ilgilenmiş ve bu hareketleri kendi

çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Bundan da doğal bir şey olamaz.

Ama Şeyh Sait hareketinde İngiliz emperyalizminin nasıl bir rol oynadığı ve harekete ne gibi etkili yardımlarda bulunduğu şeklindeki sorulara inandırıcı kanıtlar bulunamaz, bu güne kadar da bulunamamıştır. Bu konuda iddia edilenler sadece birer iddia olarak kalmıştır. Üçüncü Enternasyonal de bu konuda benzer bir görüşe sahip olmakla birlikte, aynı yıllarda Güney Kürdistan'daki hareketleri, İngiliz emperyalizmine karşı hareketler olarak nitelendirmektedir.

Kanımızca, Üçüncü Enternasyonal'i yanıltan o dönemin devrimci hareketi olmuştur. İlginçtir, Şeyh Sait hareketinin ezilmesi için hükümetin politikasının yanında yer alan devrimci güçler, kısa bir süre sonra bu hareketin ortaya çıkmasını kışkırttıkları ve destekledikleri gerekçesiyle, hakim sınıfların şiddetli bir saldırısına uğramışlardır.

Üçüncüsü, Şeyh Sait hareketinin başını bazı feodal unsurlar, aşiret liderleri çekmiş olmasına rağmen, Kürt egemen güçlerinin büyük bir kesimi, ya hareketin karşısında yer almışlardır, ya da tarafsız kalmışlardır. Harekete önderlik edenler ise genellikle ulusal taleplerini savunan örgütlerle ilişkiler kuranlardır. Halk üzerindeki baskıların onları da kapsaması ve daha az da olsa etkilemesi, onlarda ulusal tepkiler yaratmıştır.

Kürt hareketlerinin ilerde toplu bir değerlendirmesini yaparken, bu söylediklerimizi daha çok açmaya çalışacağız.

Dördüncüsü, Şeyh Sait hareketi, gerici yanları olmasına rağmen, Kürt halkı üzerindeki ulusal baskıya, ırkçı-şoven uygulamalara karşı duyulan bir tepkidir aynı zamanda. Hareketin bu yanıyla, ulusal ve demokratik bir muhtevası olduğunu söylüyoruz.

2. *1927-30 YILLARI ARASINDAKİ AĞRI AYAKLANMASI*

Şeyh Sait hareketinin yenilgisinden sonra da Kürt direnmeleri yer yer devam etti. Özellikle toplu halde ba-

tıya sürgün edilenler, askeri birliklerden kaçıp, sığınacak yerler aradılar. Yurtlarını terketmemek için silahlı çatışmalara giriştiler. Ağrı ayaklanması, Şeyh Sait hareketinin bastırılmasının ardından Kürt halkına karşı uygulanan kanlı saldırılar ve yok etme eylemlerine, şiddetli bir tepki olarak ortaya çıktı.

Ağrı ayaklanmasını düzenleyen Hwebün (Hürriyet) örgütüdür. Daha önceleri de Ağrı dağına sığınanlar, bir direnişin örgütlenmesi için çaba göstermelerine rağmen, bu örgütün Ağrı çevresindeki faaliyetleri, kısa süre içinde çok daha güçlü bir eylemin koşullarını oluşturmuştu.

Hwebûn Örgütü, 1927 yılında kuruldu. Bu örgütün kurucuları, Şeyh Sait hareketinden sonra, Suriye, Irak vb. ülkelere sığınanlar olmuştur. Örgütün ilk Kongresi 1927 yılında Ağustos ayında Lübnan'ın Bihamdun merkezinde yapılmıştı. Hwebûn, Ağrı'da direnişe başlayınca bunun toparlanıp örgütlenmesi için bölgeye daha önceleri Bitlis'de, orduda yüzbaşı olarak çalışırken patlak veren Şeyh Sait isyanına katılan İhsan Nuri'yi gönderdi. (12)

Ağrı dağına askeri birlikler gönderildi. İbrahim Paşa (Hesiye Telo) liderliğindeki Kürtler, bu birlikleri birçok kere geri püskürttüler. Çevre bölgelerden gelenlerle, dağdaki direnişe katılanların sayısı da hızla artıyordu. Ağrı dağında düzenli bir yönetim oluşturulmaya başlandı. Bir takım olaylar (hırsızlık, ırz düşmanlığı vb.) yasaklandı. Bunları yaratanlara karşı sert tedbirler alındı. Dağda kurulan bir matbaada Gazıya Welat isimli bir gazete basılmaya başlandı.

Hesiye Telo önderliğinde bir hükümet oluşturularak Kürdistan'ın bağımsızlığı ilan edildi. Bu arada Hwebûn Örgütü de, *Ağrı êgır dıbarine* (Ağrı ateş yağdırıyor) adlı bir bülten yayınlayarak, gelişmeleri ve hareketin amaçlarını, diğer yerlere de ulaştırmaya çalışıyordu.

«Ankara Hükümeti, iki yıl süre ile hareketi pasifize etmeye çalıştı, bunu başaramayınca bölgeye geniş

askeri birlikler sevketti. 1930 Mayıs'ında Salih Omurtak komutasında iki ordu Ağrı Dağı bölgesini sardı. Aylarca süren çarpışmalarda Kürt savaşçıları 1700 harp esiri aldılar, 60 mitralyöz, 24 top ele geçirdiler, 12 uçak düşürdüler. Türk hükümeti bu isyanı bastırmak için İran'la anlaştı. Doğu Beyazıt ovasının bir kesimi İran'a terkedilerek «küçük Ağrı» dağı Türkiye hudutları içine alındı. Böylece isyan dışardan tecrit edilmiş oluyordu. Dışarı ile bağlantıları kesilen Kürt savaşçıları 1931 yılında bir yarma hareketine girişerek, İran'a geçtiler. Bu isyan sırasında da pek çok Kürt köyü bombalandı, ateşe verildi. Savaşçılardan kimseyi yakalayamayan Türk Hükümeti hıncını silahsız sivil halktan aldı. Savunmasız binlerce kişi süngüden geçirildi. Ve «muzaffer ordu», bir yandan dönüş yolu üzerindeki Kürt köylerini yakıp yıkarken, talan ederken, bir yandan da Muş köylerinde yakaladığı bazı köylüleri isyanın elebaşıları ilan ederek durumunu kurtarmaya çalıştı. Elebaşılıkla hiçbir ilgisi bulunmayan bu adamlar Adana'da yargılanıp idam edildiler.» (Hıdır Murat, Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi, s. 65-66)

Ağrı ayaklanmasının bastırılmasında İran'ın da rolü olduğu ve Türk ordusunun İran topraklarından geçerek Kürt isyancılarını arkadan çevirmeye çalıştığı bilinmektedir. Lozan antlaşmasında Kürdistan'ı paylaşan devletler, Kürt hareketlerini ezmek ve Kürdistan'daki gelişmeleri kontrol altında tutmak için değişik tarihlerde, kendi aralarında antlaşmalar imzalamışlardır. Böylelikle Kürt halkının iradesi dışında oluşturulan suni sınırlar zorla korunmuştur. 1930 yıllarında Türkiye ve İran devletleri arasında imzalanan antlaşmanın Ağrı isyanı sırasında nasıl uygulandığı görülmektedir.

Direnişin kırılmasından sonra Kürt halkına uygulanan yok etme eylemleri devam etti. Örneğin, 1934 yılında Erciş'in *Zilan* bölgesinde 44 köy halkı, içinde yaşayanlarla birlikte yakılıp, yıkılmış, yok edilmiştir. 1934 yılında çıkarılan bir mecburi iskan kanunuyla batıya sürgünler yeniden hızlandırıldı. (13)

3. *1936-38 DERSİM AYAKLANMASI*

Ağrı ayaklanmasının bastırılmasından sonra Türkiye Kürdistan'ında meydana gelen en büyük hareketlerden birisi de 1936-38 Dersim Hareketidir. Ağrı ve Dersim hareketleri arasındaki yıllarda bölgede yaygın olmasa da, yer yer direnişler devam etmiştir. Dersim hareketi Cumhuriyet döneminin ayrıca en son Kürt hareketidir. Bilindiği gibi bu tarihlerden itibaren Türkiye Kürdistan'ında ayaklanma hareketleri görülmemiştir.

Dersim, daha önceleri de birçok hareketlere sahne olmuş, coğrafi konumundan dolayı bölgeye gönderilen askeri birliklerin saldırıları etkisiz kılınabilmiştir. Dersim, Osmanlı devletinin egemenliğini etkin bir şekilde oluşturamadığı bölgelerin başında geliyordu. «Dışarıya karşı yalçın dağlarla, sert akışlı akarsularla adeta tabii bir şekilde korunmuş olan Dersim»in savaşçı Kürt aşiretleri, 19. yüzyıl boyunca (1820, 1862-66, 1877-78 tarihlerinde) Osmanlı askerlerinin Dersim bölgesine karşı düzenledikleri saldırıları yenilgiye uğratmış, saldırılar hedefine ulaşamamıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde de (1920 Koçgiri olayı, 1930 Ağrı ayaklanması sırasında Dersim'de de ortaya çıkan olaylar, vb.) Dersim bölgesinde hareketler görülmüş; Dersim, devlet gücünün fazla giremediği konumunu büyük ölçüde koruyabilmiştir.

Türkiye Kürdistan'ı üzerinde Şeyh Sait ve Ağrı ayaklanmalarının ezilmesinden ve diğer direnişlerin de kontrol altına alınmasından sonra, Türk hakim sınıfları, 1936 yılından itibaren Dersim'e askeri birlikler göndermeye başladılar. Bölge, çevresinden ve dünyadan tecrit edildi.

«Dersim halkının aşiretler şeklinde yaşamasına ekonomik ve sosyal hayatın geriliğine rağmen, Dersim ayaklanmasının milli nitelikte olduğu kuşkusuzdur. Dersim, Kürt milli Kurtuluş hareketlerinde çok kurban vermiş, bu hareketlere kendi içinden yetiştirdiği çok ay-

dın katmıştır. Dersim hareketinin lideri Seyit Rıza, ** milli bilince ulaşmış ve bunun için taviz vermeden yıllarca mücadele etmiş bir liderdi. Hareketin beyni olan Alişêr *** ise Kürt Kurtuluş hareketlerine bütün ömrünü vermişti. Daha 1920'lerde Koçgiri Kürt bağımsızlık hareketini yönetenlerden biri idi. Alişêr son derece cana yakın, halkın dostu bir halk ozanıydı.»

«Hükümet, Dersim isyanını bastırmak için Batı illerinde kısmi seferberlik ilan etti. Büyük kuvvetlerle bu bölgeyi kuşattı. Dersimliler, bir yıldan fazla bir süre çetin bir savaş verdiler, ırkçı saldırganları büyük kayıplara uğrattılar. Bu savaşlarda Dersim'in halk kahramanları büyük destanlar yarattılar. Ancak şartlar çok

---

** Seyit Rıza, Batı Dersim'in Şeyh Hazanan aşiretinin kabile reisleri, yani ocak sülalerinden sürüp gelen ve kürtlerce asil sayılan bir aileden gelen Seyit İbrahim'in (Kürtler onu «baba» ünvanıyla tanırlardı) oğludur. Alçak gönüllü, insanlara yardım etmekten hoşlanan bir kişiydi. Aşiret reisi gibi değil, aşiretin bir ferdi gibi davranmaya dikkat ederdi. Ayrıca karar alırken çevresindeki herkesin fikirlerini almaya çalışır, hareketini böyle tayin ederdi.
İdam edilirken, Zazaca, «75 yaşındayım, şehit oluyorum, Kürdistan şehitlerine karışıyorum. Dersim mağlup oluyor, fakat Kürdistan ve Kürtlük yaşayacaktır. Kürt genci intikam alacaktır. Kahrolsun zalimler, Kahrolsun kahpe ve yalancılar.» demişti. (age.)

*** Alişer, Şeyh Hazanan aşiretindendir. Sivas'ta tahsil görmüştür. 1914 yılında Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla Rus ordusu saflarında çarpışmıştır. Rusların Erzincan'ı işgal sırasında Ovacık ilçe merkezine askeri bir birlikle gelip, oradaki türk idaresini lağvederek, bir kürt idaresi kurmuştur. İstanbul'daki «Kürdistan Teali Cemiyeti» ile ilişkiler kuran Alişer, bu cemiyetin şubelerini açıyor ve Koçgiri ile Dersim Kürtlerinin cemiyeti desteklemelerini sağlamaya çalışıyordu.
TBMM'nin kuruluş döneminde de Kürdistan'ın özerkliği için meclise telgraflar çekiyor ve Dersim bölgesinde Kürtçe konferanslar vererek halkı örgütlemeye çalışıyordu.
Dersim hareketi sırasında Seyit Rıza ile işbirliği yapmış ve mücadeleye tüm olanaklarıyla katkıda bulunmaya çalışmıştır. Dersim yenilgisi sırasında karısıyla birlikte, Türk askerleriyle işbirliği yapan bir kürt tarafından öldürülmüş ve başları kesilerek askeri birliklerin komutanına hediye edilmiştir. (age.)

elverişsiz ve güçler eşitsizdi. Dersim tüm çevre illerden tercit edilmişti. Hükümet, her zaman yaptığı gibi, aşiret husumetlerinden yararlanmış, aşiretleri birbirlerine karşı kullanmış, onların birlikte hareketlerini engellemişti. Alişêr, satın alınan bir yakını tarafından kahpece öldürüldü ve başı Türk komutanına götürüldü. Bütün bu sebeplerle bu ayaklanma da yenilgiden kurtulamadı. Buna rağmen ünlü Demenan aşireti teslim olmayı reddetti ve dağlardan inmedi. Bu savaşçılar daha bir kaç yıl dağlarda direndiler, bir kısım hainleri temizlediler ve ancak 1950'de af çıktığı zaman silahlarını bıraktılar.» (Hıdır Murat, Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi, s. 67-68)

İsyanın lideri Seyit Rıza ve diğer yöneticiler, Elazığ'da İstiklal Mahkemesince idama mahkum edilip asıldılar. Dersim'de uygulanan genel kitlesel kıyım hareketleriyle 60 bine yakın kişi öldürüldü. Sağ kalanlar tekrar batıya sürgün edildiler.

(Devam Edecek)

KURTULUŞ

N O T L A R

(1) Ülkemizde ulusal sorun denince salt Kürt sorununu anlamak yanlıştır. Bunu önce de vurguladık. Yalnız son dönemlerde ulusal sorunun teorik platformda doğruya yakın ele alınması yanında, gittikçe yaygınlaşan yanlış bir eğilimin de ortaya çıktığını görüyoruz. O da, bazı ulusal azınlıkların sorununun çok abartılarak Kürt sorununu gözardı etmeğe yönelik tavırların geliştirilmekte olmasıdır.
Ülkemizde ulusal azınlıklar olarak Araplar, Ermeniler, Çerkezler, Çeçenler, Lazlar vb. sayılabilir. Bunların kurtuluşunu, ulusal sorunun genel çözümünün birer parçaları olarak değerlendirmeliyiz. Örneğin, bu gün nesnel bir gerçeklik olarak ilhak edilmiş ve fiili bir işgal durumunun görüldüğü **Hatay bölgesi** sorununu, Kürt sorununun karşısına koymak ve bu anlamda tartışmaları ve mücadeleyi amacından saptırmak, bizzat Hatay'daki arap halkının kurtuluşuna ters düşecektir.

(2) Günümüzde Kürdistan'daki bu aşiretçi yapı hâlâ varlığını korumaktadır. Ama eski etkinliği büyük ölçüde kırılmıştır. Bilindiği gibi aşiret denilen sosyal orga-

nizasyon daha çok ilkel komünal toplumların geliştiği dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bu toplum biçiminde üretim araçları üzerinde özel mülkiyet yoktur. Toplumun üyeleri arasındaki kan bağları çok güçlüdür. Yani Klanlar (kabileler), tribüler (aşiretler) biçimindeki yapı -ki bunlar aynı soydan gelen insanların birliğini ifade etmektedir- çok öncelere dayanmaktadır. Ve aşiret yapısını göçebelikten, hayvancılıktan ayrı olarak görmemek gerekir. İlkel toplumda bir üretim dalı olarak hayvancılık, Kürtlerdeki aşiretçi yapının önemli bir özelliğini oluşturmuştur.
Aşiretçilik, köleci toplumda, feodal toplumda hatta sınırlı da olsa kapitalizmin hakim olduğu bazı toplumlarda da varlığını korumuştur. Ama yapısını bu toplum biçimlerine büyük ölçüde uydurmaya çalışarak yapmıştır bunu.

(3) Kürdistan'ın sömürge olamayacağı tezlerini ileri sürenlerin iddialarından birisi de «Kürdistan'da bir genel valinin bulunmadığı» şeklindeki görüşlerdir. Sömürgeleri hep genel valilerle idare edilen ülkeler olarak nitelendiren bu görüş sahiplerine Kürdistan tarihini ve bu tarihi gelişim içinde Kürdistan'ın hangi yollarla yönetildiğini iyice araştırmalarını salık veririz.

(4) Tımar sisteminde topraklar devlete aitti. Topraklar büyüklüklerine göre parçalara bölünmüştü. Has, Zeamet ve Tımar diye bilinen bu bölünmede, söz sahibi önce padişah sonra da bu toprakların kullanımının kendilerine bırakıldığı egemen güçlerdi. Padişah istediği zaman bunları değiştirebiliyordu.

(5) Revanduz hareketine önderlik eden Mehmet Paşa kısa süren sürgünlük döneminden sonra, Paşalık ünvanını tekrar alarak, Osmanlı Sultanı tarafından memleketine gönderildi.

(6) Hıdır Murat'ın alıntı yaptığı yer, belgelerle Türk Tarihi Dergisi'nin 16. sayısında sayfa 43. tedir.

(7) 19. yüzyılın değişen koşullarında Ermeni sorunu da önem kazanmaya ve Ermeni hareketleri yoğunlaşmaya başladı. Özellikle Ermeni topluluğun şehirlerde yaşaması ve ticaretle uğraşmaları, yani kapitalizmin gelişiminin yarattığı sonuçlarla karşı karşıya bulunmaları, ulusal duygu ve taleplerin onlarda daha çok gelişmesine yol açtı. Bilindiği gibi o dönemlerde Ermeniler, genellikle Erzurum. Van, Erzincan, Elaziz, Sivas gibi şehirlerde, Kürtlerle birlikte yaşıyorlardı.

Ermeni hareketleri belirli ölçülerde örgütlü yürütülmüş olmalarına rağmen hem sömürgeci devletlerin (özellikle Çarlık Rusya'sının sorunu istismar etmesi, hem de Osmanlı Devleti'nin bu hareketlere karşı giriştiği kitle katliamları biçiminde yansıyan saldırıların da etkisiyle, bu hareketler de yenilgiyle so-

nuçlandı. Örneğin, 1893'lerden sonra Ermenilerin hareketleri, İstanbul dahil olmak üzere, birçok «doğu» illerinde ortaya çıkınca Sultan Abdülhamit yönetimi 50 bine yakın Ermeniyi öldürmüştür. Yine I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusyası'nın «Doğu Anadolu» ya girmesini fırsat bilen Ermenilerin tekrar giriştiği hareketler üzerine ırkçı - şoven, İttihat ve Terakki Partisi, yarım milyonu aşkın Ermeniyi katletmiştir. Geri kalanların büyük çoğunluğu bu olaylar üzerine kurtuluşu kaçmakta bulmuşlardır. (Ermeni hareketlerinde adları ön plana çıkan iki örgütten biri olan ve Cenevre'de 1887 yıllarında kurulmuş olan **Hınçak** Örgütünün programıyla ilerici bir muhtevası söz konusuyken, 1890' da Tiflis'de kurulan Taşnak örgütü, gerici, milliyetçi bir programa sahipti. Bu örgütün eylemlerinde daha çok şoven görüşlerin etkisi olmuştur.)

Bugün Türkiye dışında Ermeni sorununa ilişkin görülen gelişmeler ve bazı Türk Devlet temsilcilerinin Ermeni örgütlerince saldırıya uğraması, öldürülmesi ; devrimcilerin sorun üzerindeki görüş ve tavırları açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu olayları bahane ederek şovenizmi ve ırkçılığı körükleyen oligarşinin politikası karşısında, Türkiye genelinde ulusal sorunun çözümünün bir parçası olan Ermeni sorunu tutarlı olarak değerlendirilmeli ve hem oligarşinin bu politikası teşhir edilerek etkisizleştirilmeli, hem de Türkiye'deki Ermeni azınlığa kurtuluş yolunun nereden geçtiği gösterilmelidir.

(8) Hêvi'nin resmi olarak 1912 yılında kurulduğu söylenmektedir. İlk olarak Hêvi örgütü **Roji Kurd** isimli Türkçe - Kürtçe bir dergi çıkardı. Bu dergi kapatılınca **Hetawe Kurd** adında başka bir dergi daha yayınlandı. Bu örgütün yöneticileri 1914'te savaş çıkınca gözaltına alındı. Böylece Hetawe Kurd dergisi de yayınına mecburen son verdi.

(9) Aynı yıllarda Teavün Cemiyeti adında bir örgüt daha kurulmuştu. Bu örgütün amacı «kanuni esasiye»ye uygun bir biçimde ve Osmanlılık doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Kürt Teali Cemiyeti ise Kürdistan'ın bağımsızlığı için çalışıyordu. 1918 yılında Diyarbakır'da Hêvi örgütünde de çalışan bazı Kürt gençleri bu Kürt Teali Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Bu cemiyet, genellikle «Kürt Kulübü» diye bilinirdi.

(10) I. Dünya Savaşı sırasında ABD cumhurbaşkanı, Wilson, Wilson prensipleri diye bilinen 14 maddelik bir çağrı yayınladı. Bu çağrının ilkelerinden birisi de «ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı» (!) konusundaydı.

(11) Sevr antlaşmasının 62, 63 ve 64. maddeleri şöyledir :
«Madde 62 — İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri

tarafından kendilerine yetki verilmiş üç üyeden oluşan bir komisyon İstanbul'a yerleşerek antlaşma başkanlığının tüzüğüne göre, belirtilmiş olan altı aylık süre içinde Fırat'ın doğusunda bulunan ve sınırları ileride tesbit edilecek olan Ermenistan'ın güneyi ile Türkiye, Suriye ve Mezopotamya'nın kuzeyi arasında belirtilmiş olan ve Kürtlerin hakim çoğunlukta bulundukları bölgeler için, antlaşmanın 1, 2, 3. maddelerine uygun olarak dahili otonomi (özerklik) planı hazırlayacaktır. Herhangi bir sorun konusunda görüşbirliğine varılamaması halinde komisyon üyeleri durumu kendi hükümetlerine bildireceklerdir. Adı geçen plan bu bölgeler dışındaki Asuro - Keldani ve diğer etnik dini toplulukların tüm azınlık haklarını garanti altına almak zorundadır. Ve bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, Acem ve Kürtleri temsilen kurulacak komisyon, bizzat yerinde tetkiklerde bulunacak ve gerek Türkiye, gerekse, İran sınırında yapılacak bir değişiklik söz konusu olursa, bu değişiklikleri antlaşmaya uygun bir şekilde gerçekleştirecektir.

Madde 63 — Osmanlı hükümeti, bu komisyonlardan birinin veya öbürünün kararlarını kendisine bildirildiği günden itibaren üç ay içinde yürürlüğe koyacağını garanti eder.

Madde 64 — Antlaşma başkanlığının tesbit ettiği tarihten itibaren geçen bir yıllık müddet içinde, şayet 62. maddenin kapsamı içinde bulunan Kürt halkı, yani bu bölgelerde oturan halk çoğunluğu Türkiye'den ayrılarak tamamen bağımsız olmak ister ve Milletler Cemiyetine başvurursa ve Cemiyet'te bu halkın bağımsızlık isteğini gerçekleştirecek bir kapasite de bulunduğuna kanaat getirir ve bunun yerine getirilmesini tavsiye ederse, Türkiye bunu aynen uygulamayı ve bu bölgedeki tüm haklarından vazgeçmeyi garanti eder.

«Bu vazgeçme işleminin detayları müttefik güçlerle Türkiye arasında özel bir sözleşmeye bağlanacaktır. Bu vazgeçme işi tamamlandıktan ve Kürdistan devletinin bağımsızlığı gerçekleştirildikten sonra, bu bağımsız Kürt devletine, Kürdistan'ın bir parçası olan Musul vilayetinde yaşayan Kürtlerin de kendi arzularıyla birleşmeyi istemeleri durumunda müttefik güçler buna karşı bir itirazda bulunmayacaklardır.» (Bu antlaşmanın tüm maddeleri Kurtuluş Savaşı üzerine yazılmış bir çok kitapta bulunabilir.)

(12) Xwebûn örgütü, Suriye Kürtleri arasında da çok yönlü bir çalışma sürdürdü. Hawar ve Rohanî adlarında iki dergi çıkardı. Xwebûn, Kürt sorununun çözümü için verdiği mücadelesinin yanısıra Ermenilere de sahip çıkarak onların yurtlarına geri dönmelerini ve Kürtlerle birlikte yaşamalarını savunuyordu.

(13) 1934 yılında çıkarılan iskan kanununun niteliği üzerinde İsmail Beşikçi, **Kürtlerin Mecburi İskan'ı** adlı kitabında genişliğine bilgi vermektedir. Bilindiği gibi 1930'lar Türk milliyetçiliğinin ırkçı ve şoven karakterinin azgınlaştığı yıllardır. Yine aynı yıllarda meşhur Türk- tarih tezi (dünyadaki tüm medeniyetlerin Türkler tarafından yaratıldığı) ve Güneş Dil Teorisi (Dünyadaki tüm dillerin Türk dili kökenli olduğu) ortaya atılmıştır. (Bakınız, İsmail Beşikçi, Türk - Tarih Tezi ve Kürt Sorunu, Komal Yayınları)

1930 yılları, Kürdistan'ın çeşitli bölgelerindeki Kürt direnme hareketlerine rastlamaktadır. Sadece Türkiye Kürdistanında değil, Irak Kürdistanı diye bilinen Güney Kürdistan'da da İngiliz emperyalizmine karşı Kürtler mücadele etmektedir. Bu nedenle o yıllardaki gelişmeleri ırkçılığa ve şovenizme temel teşkil eden bu saçma sapan teorileri, Kürt sorunundan soyutlarak ele almak olanaksızdır.

Kamboçya Vietnam Çatışması

Aşağıdaki iki çeviride, Vietnam ile Kamboçya'yı karşı karşıya getiren "sınır sorunu" diye anılmakta olan durumla ilgili olarak, «Afrique - Asie» dergisi yazarlarından Wilfred Burchett'nin adı geçen dergide yayınlanan iki makalesini bulacaksınız. Okuyucularımız, Güneydoğu Asya devrimleri üzerine birçok inceleme yapmış olan Wilfred Burchett'yi daha önce Angola devrimi üzerine olan ünlü makalesinden de hatırlayacaklardır.

Dünya sosyalist hareketinin bugünkü parçalanmışlığı içerisinde, emperyalistlere demagoji yapabilme imkânı vermiş olan böyle bir çatışma, sosyalistler tarafından, "Acaba hangi taraf haklıydı?" gibi bir soruyla başlanarak ele alınamaz. İki sosyalist ülke arasındaki böyle bir çatışma, "bir şeylerin yanlış gittiği konusunda" elbetteki bir kanıttır. Ama bundan önce gelen sorun, Afrique - Asie dergisinin de belirttiği gibi, "Çatışmalar durdurulmalı; görüşmelere geçilmeli; ve iki kardeş ülke arasında sorun halledilmelidir" perspektifiyle ele alınmalıdır. Yoksa burjuva basınının, ve birtakım «sosyalistlerin» yaptığı gibi, "Şu taraf haklı, şu taraf haksız" perspektifiyle mesele saptırılır ve şimdiye kadar olan ayrılıklarda olduğu gibi, bu sorun üzerinde de safların ve ona göre "ideolojik uydurmaların" oluşması kaçınılmaz olur. Bu konuda, sorunu kavramaya çalışırken sosyalistlerin sloganı «SAVAŞA HAYIR», "çatışmalar derhal durdurulmalıdır" olmalıdır.

Dikkat edilecek olursa burjuva basını bu konuda taraflar oluşturmaya ve sol içi ayrılıklara bir malzeme daha sağlamaya çalışmaktadır. Bu, burjuvazinin şimdiye değin sol içi ayrılıkları körüklemede sürdürdüğü bilinçli çabanın bir parçasıdır.

Bizce 'haklı savaşlar ve haksız savaşlar" vardır. Bunun dışındaki savaşları biz sosyalistler, şu ya da bu tarafın destekleyicisi olarak değil, proletaryanın genel çıkarları tarafında ve bu tür savaşların karşısında yer alarak değerlendiririz. Kamboçya - Vietnam çatışmaları da, bizim kesinlikle haklı savaşlar safına koyamayacağımız ve zorunlu olarak derhal durdurulması ve sorunların görüşme yoluyla halledilmesi gerektiğini söyleyebileceğimiz türden savaşlardandır. Bu çerçevede de sloganımız yine «SAVAŞA HAYIR» dır.

KURTULUŞ

Not: Makalelerde yer alan yorumlar yazarı bağlar.

Geçmişin Yara İzleri

ORTAK MÜCADELE YILLARI YİRMİ BEŞ YUZYILLIK SÜRTÜŞMELERİN AĞIRLIĞINI ORTADAN KALDIRAMADI

Başkan De Gaulle'ün 30 Ağustos-2 eylül 1966 tarihleri arasında Kamboçya'ya yaptığı tarihi ziyaretin ardından yayınlanan basın bildirisinden şu sözler aktarılabilir: «*Fransa Kamboçya'nın gerçek sınırları içerisinde kalan toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu tekrarlar.*» Konuğunun ayrılışının hemen ardından basına açık olarak verilen yemekte, Kamboçya devlet başkanı Prens Norodom Sihanuk, Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi Başkanı Nguyen Huu Tho'nun -benim aracılığımla- kendisine birkaç gün önce göndermiş olduğu mesajda aynı taahhüdün yapılmış olduğunu açıklıyordu.

ORTAK MÜCADELE

Sihanuk bundan böyle ülkesiyle diplomatik ilişki kurmak -yahut devam ettirmek isteyen her devletin kendisi tarafından kabul edileceğini eklerken, bu formülasyonla tam uyumluluk içerisinde olduğunu gösteriyordu.

«*Kamboçya'nın gerçek sınırları içerisindeki toprak bütünlüğü*» ne saygılı olma taahhüdü neden bu kadar önemli olarak görülmekteydi? Bu dönem, Amerikalıların hemen her gün Kamboç sınır köylerini bombaladığı; ABD ve Saygon yönetimi birliklerinin, köylü halktan sayısız kurbanlar verdiren, sınırın diğer tarafındaki saldırılarını artırdıkları ve bütün bunların bu sınırların «kötü düzenlenmiş» olduğu gerekçesiyle «haklı gösterildiği» bir dönemdi. Aynı zamanda Saygon yönetimi Kamboç deniz banyolarının olduğu Kep'in hemen açığında bulunan iki küçük adanın egemenlik hakkını da

talep etmekteydi. Bu iki adanın mülkiyeti, Güney Vietnam'la, Kamboçya'nın tek açık deniz limanı olan Sihanuk-ville (eski adı -Kampong Son)'in civarının denetimini sağlayacaktı.

1966'nın aynı ağustos ayında, Nguyen Huu Tho ile o zaman Tay Ninh eyaletinin bir bölgesinde sık ormanlar içerisinde bulunan genel karargâhında karşılaştım. Kendisine bu iki adanın kime ait olduğu ve genel olarak Kamboçya'yla olan sınırın tayin edilmesi konularında F.N.L.'nin (Ulusal Kurtuluş Cephesi) görüşünün ne olduğu üzerine sorular sordum. Cevabı, Saygon hükümetinin hak taleplerinin, kesinlikle reddi oldu.

F.N.L.'nin bu genel karargâhına yaptığım daha sonraki bir ziyaret sırasında, Nguyen Huu Tho'nun Kamboçya'ya karşı olan dostça tavırlarını bir kez daha çıkarsayabildim. Cephe başkanı, F.N.L. birliklerinin, Khmer Serei («Özgür» Khmerler) silâhlı kuvvetlerinin ana üssünü ele geçirdiklerinde buldukları son derece önemli dökümanları Kamboç hükümetine göndertmişti. C.I.A. tarafından, Sihanuk'un tarafsız yönetimini devirmek amacıyla yaratılıp eğitilen, silâhlandırılan ve finanse edilen bu örgüt bu durum karşısında genel karargâhını Tayland'a taşımıştı. Aynı dönem içinde Tayland kuvvetleri, Kamboçya'nın batı sınırında bulunan Preah Vihear tapınağını istila ediyor ve ülkenin en çok pirinç yetiştiren bölgesi olan Battambang eyaletine saldırılarını artırıyorlardı.

Bu dönemde Sihanuk Amerikalıların, doğuda kendilerine bağımlı Güney Vietnam ve batıda da Tayland kuvvetlerini kullanmak suretiyle Kamboçya'yı istila edip, bölmeyi öngören planlarının bütünüyle farkındaydı. Sihanuk'un kararlı tarafsızlık politikası ve özellikle, ülkesinde, F.N.L. kuvvetlerini arkadan vurabilecek Amerikan üslerinin kurulmasını reddetmesi, onu Washington'un nazarında mahkum etmişti.

Bu nedenledirki, Kamboç devlet Başkanı, -boşuna- ülkesinin tarafsızlığını ve sınırlarının ihlal edilemezliğini garanti altına alacak uluslararası bir konferans toplamaya uğraşmıştır, ABD ve en yakın müttefikleri, bu

girişimi boşa çıkarttılar. Ancak, General De Gaulle ile yapılanda olduğu gibi. F.N.L. başkanının yaptığı ve yinelediği taahhüt, diğer ülkelerin de aynı yolu izlemesi konusunda cesaret verdi. Şüphesiz bu girişimler, Amerikalıların Kamboçya'ya karşı geliştirdiği planlara en azından bir müddet için engel olmuştur.

10 Haziran 1969'da, Güney Vietnam Geçici Devrimci Hükümeti oluşturulduğunda Prens Sihanuk tarafından hemen tanındı; ve 30 Haziran'da, GRP (Geçici Devrimci Hükümet) Başbakanı Huynh Tan Phat, Phnom Penh'e resmi bir ziyarette bulundu. F.N.L.'nin sınırlarla ilgili görüşünü tekrarladı ve Kamboçya'ya sığınmış olan Güney Vietnamlıların savaş biter bitmez oradan ayrılacakları konusunda garanti verdi.

Dünyanın her tarafında olduğu gibi, Hindiçini diye adlandırılması uygun görülmüş olan bu bölgede de, imparatorluklar, büyümüş, küçülmüş ve bazen de yok olmuştur. Khmer imparatorluğu da bu tarih yasasından kaçamamıştır. Fou-Nan'ın, İsa'dan önce onuncu yüzyıldan birinci yüzyıla kadar varlığını sürdüren birinci Khmer Krallığı bugün Kamboç ve Tayland'ı oluşturan bölgeyi ve tüm Mekong deltasını da içine alan bir bölgeyi kapsayan, Malezya yarımadasına kadar uzanan bir alana yayılıyordu.

YÜZYILLARIN AĞIRLIĞI

M.S. 12. yüzyılda, d'Angkor bölgesinde bir dizi muazzam tapınaklar ilâve etmiş olan -ki meşhur Angkor Vat (tapınağı) ona aittir- Suryavarman II. İmparatorluğu, komşuları Dai Viet İmparatorluğu (bugünkü Kuzey Vietnam'da) ve arazileri Vietnam'ın orta kısımlarını kapsayan Champsa İmparatorluğu (11. 14. yüzyıl) ile hemen hemen sürekli çatışmalar içerisinde olmuştur. Khmer, 12. yüzyılın ortalarına doğru Champsa İmparatorluğunu ele geçirirse de, 30 yıl sonra da Champslar, Angkor'u harabeye çevirirler. Angkor Tapınaklarındaki duvar kabartmalarının en önemli konusu Khmerler'in Siamdan yahut Champsa'dan gelen istilacılara karşı sürdürdükleri savaşlardır. Nihayet, 13. ve 14. yüzyıl-

lar süresince süren bu ikili darbeler karşısında, Khmer İmparatorluğu çökmeye başladı. Bu şüphesiz, Cangıl'ın muazzam bitki örtüsü altında gizlenmiş olan Angkor tapınaklarının, 19. yüzyılda tesadüfen bir Fransız gezgini tarafından onun göz kamaştırıcılığının kalıntılarının bulunuşuna kadar, tüm Kamboçluların belleklerinden silinişinin şaşırtıcı simgesidir.

Tekrar 17. yüzyıla dönelim. Champsa İmparatorluğu, Vietnamlılar tarafından yutulmak suretiyle yok oldu. Vietnamlılar da zamanla kuzeyi yöneten Trinh sülalesi, güneyi yöneten Nguyen sülalesi olmak üzere ikiye bölündü. Güneyliler, zengin Mekong deltasına girebilmek ve oraya yerleşmek amacıyla rakip Khmerlilerin -ki bu rakiplerinden biri onları yardımına çağırdı- iç çatışmalarından yararlandılar. Böylece Vietnamlıların deltaya el koyuşu başlar. Bununla beraber, bugün bile özellikle Tra Vinh eyaletinde, hâlâ Kamboçlular önemli bir azınlık olarak yaşarlar.

Ulusların oluşum tarihi, genel olarak bu şekildedir. İşte Sihanuk'un sözünü ettiğimiz basına verdiği yemekte tanıdığı buydu. Sihanuk için, tarih kendi vatanına karşı biraz sert olmuşsa da, Hindiçin'ine girişi ile Kamboç'u ortadan kalkmaktan kurtarmış olan Fransa'nın ortaya koyduklarında gerçeğin bir kısmı vardı; geçmiş geçmişti ve ülkesinin hayatını sürdürmesinin tek garantisi gerçek sınırların tanınması olabilirdi.

ÇATIŞMANIN AŞILMASI

De Gaulle'ün Phnom Penh'i ziyaretinden dört aydan az bir zaman sonra Sihanuk ve tarafsız hükümeti, CIA'nın kışkırttığı bir hükümet darbesi ile devrildi. Kamboçya'da yaşayan on binlerce sivil Vietnamlı Lon Nol'un canileri tarafından katledildi. Mekong sularında dizi dizi, elleri arkasından bağlı, yüzen ceset fotoğraflarının dünyada yarattığı dehşeti kimse unutmadı.

30 Nisan 1970'de, faşist Lon Nol rejimine karşı tüm bir ülkenin verdiği direnişi kırmak amacıyla, Amerikan-Saygon kuvvetleri Kamboç'u istila ediyordu. Doğu eyaletlerinin birçok bölgesi işgal ediliyor ve Güney Viet-

nam'a ilhak ediliyordu. Sınır levhaları yıkılıyor, onlarca sınır köyü yerle bir ediliyordu.

Eski-özellikle Fransız sömürgeciliği döneminde sürdürülen-düşmanlıklar, her gün cereyan eden gaddarlıkların, ölümlerin, tecavüzlerin, bombardımanların etkisiyle daha şiddetli bir biçimde ortaya çıkar. Bu korkunç dönemi, özellikle Kamboçlu köylülerin topraklarından sürülmüş olduğu sınır bölgelerinde yaşayanlar nazarında, ezenlerle, Güney Vietnamlı yurtseverler arasındaki fark net olarak ortaya çıkamamıştır. Öyle görünüyor ki, krizin dolaysız kaynağını, her iki tarafın yerel milislerince desteklenen köylülerin toprakların mülkiyetini tanımamasında aramak gerekmektedir.

Mart 1977'de Saygon'dan 60 kilometre kadar uzaklıkta bulunan Kamboçya'nın Vietnam'ın içlerine uzanan «Bec de Canard» denen bölgesinin Vietnam tarafını ziyaret etme fırsatını buldum. Bölgede yeni «ekonomik alanlar» organize edilmek üzereydi, ama Vietnamlı rehberimin belirttiği gibi, «tarihsel nedenlerden ötürü, sınırın pek yakınlarında değil.» Bir ay sonra, Hanoi'de sınırlar üzerine sorular soruyordum. Bana, Kamboç hükümetine -her iki tarafı da tatmin eden, Laos'la yapılan gibi- sınırları tayin etmek üzere bir komisyonun kurulmasının teklif edilmiş olduğu ve cevap beklenildiği söylendi.

Muazzam can ve mal kaybına sebep olan kanlı ve uzun bir savaştan sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerin, sınırlarının korunması konusunda aşırı bir hassasiyet göstermesi normaldir. Ama, ortak düşmanlarına karşı güzel bir örnek olabilecek bir mücadele sürdüren Vietnam'la, Kamboç arasında bir çatışmanın çıkması gerçekten acı vericidir.

ÇIKIŞ NOKTASI

Eski ve yeni tarihin bırakmış olduğu mirasın bu işte büyük bir etkisinin olduğuna kuşku yok. Çatışmayı aşabilmek, her iki tarafın da, soğukkanlı, gerçekçi, sorumluluk duygusu sahibi olmasını gerektirecektir. Şu ya da bu tarihi döneme dayanarak sınır tespit etmeye

kalkışmak boşunadır. Bize öyle geliyor ki, Nguyen Huu Tho'nun Ağustos 1966'da yapmış olduğu formülasyon yararlı ve makul bir çıkış noktası olabilecektir.

Bu acı verici çatışmada karşılıklı hak ve haksızlıkları tespite girişmede varolan zorluklardan biri kuşkusuz, ülkesini dış dünyadan ,haberleşme alanından tümüyle tecrit etmiş olan bugünkü Kamboç hükümetinin tavrında yatmaktadır.

O HALDE GERÇEK NEREDE?

Bu kadarı fazla. İnanılır gibi olmayan Kamboç tezleri endişe verici sorular sormaya götürüyor.

Kamboç hükümetinin geçtiğimiz Aralığın 31'inde yayınlanan, topraklarının «çok sayıda» Vietnam «tümeni» tarafından «istila edilmesi» nedeniyle Hanoi ile diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan eden basın bildirisinde, en ateşli taraftarlarına bile endişe veren suçlamalar bulunuyordu. Phnom Penh'in daha sonraki bildirisi de bu endişeleri artırmaktan başka bir şey yapmadı.

Örneğin Vietnam kuvvetlerine eşlik eden «Avrupa menşeli yabancılar»dan bahsedilmesi. Zira, Fransa ve ABD'ye karşı başarılı bir biçimde sürdürülen iki büyük direniş savaşı boyunca, gönüllüsü eksik olmamasına rağmen, Vietnamlılar «Avrupalı danışmanlar»dan hiç bir zaman yararlanmamışlardı.

Amerikalıların Kuzey Vietnam'ı bombardımana başladıklarında, başkan Ho Chi Minh, bana, «Yardıma ihtiyacımız var, malzeme, politik ve diplomatik yardıma. Ama burada ve Güney de akacak kan Vietnamlıların kanı olmalıdır. Bizim sorunlarımız nedeniyle başkalarının acı çekmesini istemiyoruz.» diyordu. Ve Vietnamlılar, Amerikalı danışmanlarının desteğindeki Saygon kuvvetlerini darmadağınık ederek savaşa son verdikleri gece ve gündüz elli beş gün süren hücum boyunca en karmaşık silahları etkili bir şekilde kullanabildiklerini kanıtlamışlardı O halde bugün ne diye, Kamboç'la aralarında cereyan eden basit bir sınır çatışmasında «Avrupalı yabancılar»a ihtiyaç duysunlardı?

Bu suçlamayı, çatışmayı Çin-Sovyet çatışmasından daha geniş bir çerçeveye kavuşturma girişiminden baş-

ka türlü yorumlamak zordur. Ve batı basınının önemli bir kesiminin yaptığı yorum da tam budur.

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Çekoslovakya'nın Almanya tarafından işgal edilmesiyle, Kamboç'un güya Vietnam tarafından istila edilmiş olması gibi bir benzetmeyi de kabul etmek çok zordur. Bu abartmalar Kamboçya'nın konumunu kuşkulu karşılamaya yetecek ve Phnom Penh'in yaptığı açıklamalara duyulan kuşkunun geçen günlere göre gittikçe artacağını belirtmek gerekir.

DEĞİŞİK BİR DİL

Hanoi'nin kullandığı dil çok değişik, birinci Kamboç bildirisinden birkaç saat sonra, Vietnam Komünist Partisi merkez organı, «Nhan Dan» bir başmakale yayınladı. Ki, herkes gibi, biz de, Hindiçin'i halk savaşını, Vietnam tarafından izlenen ve sürekli olarak doğrulanan tutumu bu başmakaleden öğrenmiştik.

«Bir ulusun siyasî bağımsızlığı» diye yazıyor Nhan Dan, «onun, diğer ulusların bağımsızlığını ve egemenliğini koruma konusundaki tutarlı politikasıyla kendini ortaya koyar. Laos ve Kamboç halklarıyla dayanışma içinde olmak, Vietnam Komünist Partisi'nin her zamanki önemli bir politikasıdır. Hemen hemen yarım yüzyıldan beri, bu politikayı maddileştirmek için elimizden gelen her şeyi yaptık ve yararlı olmasını sağladık...»

Aynı gün, Vietnam halk ordusu yayın organı «quan Doi Nhan Dan»ın başyazısının başlığı şöyleydi: «Vatanın Kutsal Sınırlarını Sıkıca Savunmak, Vietnam ve Kamboçya Halkları Arasındaki Büyük Dostluğu Korumak.» Phnom Penh'in basın bildirisi aksini göstermeye uğraşıncaya kadar, devrimci Vietnam'ın komşuları Laos ve Kamboç'a karşı temel politikasının bu olduğuna tüm gerçekçi gözlemciler tanıklık edebilir.

Birçok batılı basın organı, örneğin, Vietnam birliklerinin Kamboç'un başkentine 80 ila 100 kilometre kadar yaklaştıklarını «ortaya çıkarmak» suretiyle, işi san sanyonel bulmaya çalıştı. Bu amatör hassas tespitçilere yazık olacak ama, herkes Vietnam sınırının Phnom

Penh'den belirttikleri kadar bir uzaklıkta olduğunu haritaya bakmak suretiyle ortaya çıkarabilir.

Daha da ileri giden başkaları, Vietnamlıların Kamboç'un, Mekong'un doğusunda kalan kısımlarını işgal ettiğini ileri sürüyor. Onlara da yazık olacak ama, bu iddia yalnızca, Hanoi tarafından kesinlikle yalanlanmadı. aynı zamanda, bölgedeki silahlı kuvvetlerin radyo konuşmalarının dinlenmesine dayanarak bilgi veren Amerikan istihbarat servisleri de Vietnam birliklerinin sınırı aşmamış olduğunu tespit etmek suretiyle iddiaların aksini söyledi.

Buna karşılık kesin olan, Vietnam'ın iki ülke arasındaki sınırların tespitiyle görevli bir komisyon oluşturulması teklifini reddedenin Kamboç yöneticileri olduğudur. Geçtiğimiz 8 Ocak'ta, istihbaratla görevli dışişleri bakanı yardımcısı Ngo Dien, Sosyalist Vietnam Cumhuriyetinin «Kamboçya'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu» tekrarladı. Bakan yardımcısı, ülkesinin birliklerinin Kamboçya'nın herhangi bir kesimini işgal etmiş olduğuna ilişkin haberleri yalanladı ve Hanoi'nin Hindiçin'inde kendi kontrolü altında bir federasyon kurmaya uğraştığı şeklindeki Phnom Penh suçlamalarını kesinlikle reddetti. Sonunda, Khmer kuvvetlerinin Mekong Deltası'ndaki Ha Tien ve Chan Doc eyaletlerini istila etmiş olmakla suçluyor ve «Eğer Kamboçya yöneticileri bu yolda ısrar ederlerse olayların tüm sorumluluğu kendilerine ait olacaktır» diye ilave ediyordu.

KAÇINILMAZ SORULAR

Kamboçluların abartmaları ve inanılmaz haberleri 6 Ocak'ta yayınladıkları bildiriyle su götürmez bir biçimde zirveye ulaştı. Bildiri, 12 Aralık 5 Ocak tarihleri arasında cereyan etmiş olan savaşlarda ezilen, «bozguna uğratılan» Vietnam kuvvetlerine karşı «tam bir zafer» elde edildiğini ve Kamboç bölgesinin «tümüyle temizlendiğini» söylüyordu. Phnom Penh'e inanılacak olursa, Vietnamlıların kayıpları, ölü ve yaralı olarak 29. 200'e kadar çıkmış. Kamboçya'nınkiler ise 470 ölü ve

1.200 yaralıyı aşmamıştır.

Aynı bildiri, fazladan da, zırhlı bir arabanın içerisinde «sivri burunlu, kızıl saçlı, beyaz elbiseli iki Avrupalı» cesedi bulunmuş olduğunu bildiriyordu. Bu tanımın, Kamboç köy tiyatrosunda yabancıların geleneksel tanımı olduğu hatırlanacaktır!

Bu şaşırtıcı bildiri şöyle yorumlanabilir: «Düşman milli toprakları işgal ettiği» müddetçe hiç bir görüşmenin başlayamayacağını ilân etmiş olan Kamboç yöneticileri, bu şekilde ilan edilen «zafer»den sonra, bu engelin ortadan kalkmış olmasına ve bu «kuvvet durumu» ndan itibaren tartışmalara girişilebileceğine dayanarak, kendilerine bir açık kapı bırakmaktadırlar.

Sınır çatışması, özellikleri ve peşinden gelen yorumlar kaçınılmaz olarak şu soruları sormaya götürmektedir: Yeni Kamboç hükümetinin gerçek niteliği nedir? Amaçları nelerdir? Dış dünyadan tecrit edilmiş ve dost diplomatların hareket özgürlüğünün elçiliklerinin etrafındaki yüz metre içerisinde sınırlanmış olduğu bir ülke karşısında cevap gerçekten son derece karmaşık olma durumundadır...

WILFRED BURCHETT
Afrique Asie
No: 153